

Homoparentální rodiny

Olga Nešporová

VÚPSV, v. v. i., Praha
2021

Publikace byla schválena Ediční vědeckou radou ve složení:

Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v. v. i., Praha)

doc. Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)

Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)

Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)

Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)

doc. Ing. Olga Poláková, CSc. (Metropolitní univerzita Praha)

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v. v. i., Praha)

Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)

Publikace byla finančně podpořena z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na období 2018–2022, je součástí projektu „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů (2018–2022)“.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uvedte původ 4.0
Mezinárodní veřejná licence.
(<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.

Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00

jako svou 598. publikaci

Vyšlo v roce 2021, 1. vydání, počet stran 94

Tisk: VÚPSV, v. v. i.

Recenze: Mgr. Jiří Procházka
Mgr. Zdeněk Sloboda

ISBN 978-80-7416-410-1 (print)
978-80-7416-411-8 (pdf)

<https://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Monografie představuje výsledky kvalitativního výzkumu homoparentálních rodin, tedy rodin/domácností, ve kterých jsou děti vychovávány párem stejného pohlaví (leseb, gayů či bisexuálů). Počty těchto rodin v posledních letech v České republice narůstají. Zatímco dříve vznikaly homoparentální rodiny až sekundárně, po rozpadu heterosexuálního partnerství rodičů, dnes se stále více objevují i primární (plánované) rodiny s rodiči stejného pohlaví. Rodičovství se stalo součástí životních trajektorií mnoha LGBT osob. Každodenní zkušenosti ze života lesbických a gay rodičů jsou popsány na základě hloubkových rozhovorů realizovaných v roce 2020 s 37 LGB rodiči a dvěma dětmi žijícími v rodině stejnopohlavních rodičů. Text popisuje rozdíly mezi biologickým a sociálním rodičovstvím, jakož i rozdíly mezi lesbickými a gay rodičovskými páry a utvářením jejich rodin. Absence rodičovských práv pro registrované stejnopohlavní páry je aktuálně LGB rodiči vnímána jako hlavní nedostatek a zátěž pro fungování jejich rodin, osvojení dítěte partnera ani osvojení cizího dítěte není párům leseb a gayů umožněno, což znamená, že neexistuje žádný právní vztah mezi dítětem a jeho sociálním rodičem. Homoparentální rodiny nejsou v České republice uznány státem, právem, ani společností.

Klíčová slova: homoparentální rodina; rodičovství; sociální rodičovství; LGBT; lesbické mateřství; otcovství gayů; homosexualita.

Abstract

The monograph presents the results of the qualitative research of same-sex parented families, i.e., families/households in which children are raised by same-sex couples (formed by lesbians, gays or bisexuals). The number of such families has increased substantially in the Czech Republic in recent years. Whereas, in previous years, such families formed as a result of secondary relationships that followed the dissolution of heterosexual partnerships, primary (planned) same-sex parented families are becoming increasingly common; parenthood has become a part of the life course of many LGBT couples. The text describes the everyday life experiences of lesbian and gay parents and the main problems that affect their families based on in-depth interviews conducted in 2020 with 37 LGB parents and two children who live in same-sex parenting families. The text describes the differences between biological and social parenthood, as well as the differences between lesbian and gay parenting couples and the formation of their families. The absence of parenting rights for registered homosexual couples is currently seen as the main complication faced by same-sex parents; since step-child adoption and full adoption are not possible for lesbian and gay male couples, no legal relationship exists between the child and his/her social parent. Same-sex parented families remain, to date, unrecognised by the state, legislation and society as a whole in the Czech Republic.

Keywords: Same-sex parented family; parenthood; social parenting; LGBT; lesbian motherhood; gay fatherhood; homosexuality.

Obsah

Shrnutí hlavních zjištění	7
Úvod	8
1. Vymezení zkoumaných rodin a metodologie	10
1.1 Dosavadní studium homoparentálních rodin v ČR	10
1.2 Metodologie výzkumu	12
1.3 Typy zkoumaných rodin	14
2. Cesty leseb a gayů k rodičovství	16
2.1 Vznik stabilního partnerství a touha po dítěti	17
2.2 Možnosti početí či získání dítěte	20
2.2.1 Lesbické páry	21
2.2.2 Páry gayů	24
3. Biologické a sociální rodičovství	28
3.1 Biologické rodičovství ve stejnopohlavních párech	29
3.2 Sociální rodičovství ve stejnopohlavních párech	31
3.3 Rozdíl mezi biologickým a sociálním rodičovstvím	33
3.4 Negativní zkušenosti sociálních rodičů	35
3.5 Druhý biologický rodič	37
4. Péče o děti a jejich výchova	42
4.1 Specifika výchovy v homoparentálních rodinách	45
4.2 Mužské a ženské vzory ve výchově	47
4.3 Jak to vidí děti	49
4.3.1 Malé děti	50
4.3.2 Starší děti	52
4.3.3 Mladiství	55
5. Život homoparentálních rodin v ČR	58
5.1 Pozitiva vnímaná stejnopohlavními rodiči	58
5.1.1 Výhody sdíleného rodičovství	61
5.2 Negativa vnímaná stejnopohlavními rodiči	62
6. Co by pomohlo homoparentálním rodinám	67
6.1 Možnost osvojit si dítěte partnera	67
6.2 Zpřístupnění manželství stejnopohlavním párům	69
6.3 Přístup k náhradnímu mateřství	71
6.4 Osvěta o homoparentálních rodinách a registrovaném partnerství	72
7. Právní aspekty rodičovství stejnopohlavních párů v zemích Evropské unie	74
7.1 Základní práva stanovená Evropským soudem pro lidská práva	74
7.2 Manželství a možnosti osvojení dítěte	75
Závěr	78
Literatura	80

Příloha: Zákon o registrovaném partnerství	83
Výtahy z oponentských posudků	94

Shrnutí hlavních zjištění

Poznatky vycházejí z kvalitativního výzkumu 23 homoparentálních rodin žijících v ČR, který byl realizován v roce 2020. Sestával z 37 hloubkových rozhovorů se stejnopohlavními rodiči, 2 rozhovorů s mladistvými vyrůstajícími v homoparentální rodině a z 1 rozhovoru s expertkou v oblasti vzdělávání stejnopohlavních párů.

- Počty homoparentálních rodin, tedy rodin, kde v jedné domácnosti děti vychovávají dva rodiče stejného pohlaví, v České republice v posledních letech významně narůstají. Lze odhadovat, že v takových rodinách dnes žijí tisíce dětí.
- Homosexuálně či bisexuálně orientovaní jedinci žijící v dlouhodobém stabilním partnerském vztahu mají, podobně jako heterosexuálové, touhu po dítěti a vstupu do rodičovství.
- Možnosti realizace rodičovství jsou jednodušší pro ženské páry než pro mužské. Lesby nejčastěji volí domácí inseminaci se známým nebo anonymním dárce, dále počtí na klinice, kde ale musí mít partnera – muže, případně mají děti z heterosexuálního partnerství. Gayové musí najít vhodnou matku, která by s nimi dítě „sdílela“, nebo jim je přenechala, případně se mohou stát pěstouny či si dítě osvojit. Všechny tyto cesty mají významná úskalí.
- Právní postavení stejnopohlavních rodičů je značně nerovné, vždy jen jeden z páru může být biologickým a zákonným zástupcem dítěte, druhý rodič je toliko rodičem sociálním a nemá a nemůže v ČR získat právní vztah k dítěti, které vychovává. Tuto nerovnováhu vnímají stejnopohlavní rodiče jako velkou nejistotu a přináší jim i reálné obtíže v každodenním životě.
- Registrované partnerství homosexuálním párům nepřináší stejná práva, jaká vznikají heterosexuálním párům uzavřením manželství (chybí společné jmění partnerů, dědické a sirotčí právo, právo na rodičovství, změnu jména).
- Sledované rodiny žily běžným životem, děti vedly k samostatnosti, slušnosti, respektu, toleranci a dostatečnému sebevědomí, aby byly schopny odvrátit případné negativní reakce okolí založené na složení jejich rodiny.
- Stejnopohlavní rodiče by především uvítali, kdyby jim byla dána možnost, aby si partner, tedy druhý rodič, mohl osvojit dítě svého partnera, o které se oba společně starají a ve vztahu k němuž oba de facto vykonávají rodičovskou roli.
- Nejisté postavení sociálního rodiče a uznání homoparentálních rodin by rovněž mohlo proběhnout tak, že jim bude zpřístupněno manželství. Tento krok má velkou symbolickou hodnotu, vyjadřuje uznání společnosti vůči těmto rodinám a jejich zrovnoprávnění s rodinami heterosexuálů.
- Z právního hlediska se ČR ve vztahu k homoparentálním rodinám nachází v Evropě mezi dvěma přístupy, západním, který tyto rodiny uznává, umožňuje stejnopohlavním párům uzavřít manželství a osvojovat děti, a východním, kde nejsou stejnopohlavní partnerství uznávána a LGBT osobám není povoleno osvojení dětí cizích ani dětí partnera. V ČR mají osoby stejného pohlaví možnost vstoupit do registrovaného partnerství, ale nemohou si osvojit dítě partnera. Cizí dítě mohou osvojit či přijmout do pěstounské péče pouze jako jednotlivci, nikoliv jako pár.

Úvod

Výzkum rodin tvořených rodiči (partnery) stejného pohlaví s dětmi, tedy rodin homoparentálních, vznikl jako součást pětiletého projektu *Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů realizovaného* pro MPSV ČR. Jedná se o jediný výzkum, který byl v rámci daného projektu realizován pouze kvalitativní metodologií. Vychází to z reálných možností i faktu, že takových rodin je v České republice poměrně málo. Proč má tedy význam je sledovat? Jedná se o nový typ rodin, jejichž počty v posledních letech významně narůstají. Přesná data o nich však neexistují. Poslední dostupné údaje, o které se lze opřít, jsou data ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011. Podle nich žilo v roce 2011 v domácnostech stejnopohlavních partnerů téměř tisíc dětí, přitom naprostá většina žila s rodiči ve faktických partnerstvích (879), nikoliv v registrovaných partnerstvích (46) (ČSÚ 2013, 5). Takových dětí bude dnes nepochybně mnohonásobně víc. Data z nového Sčítání domů, lidu a bytů z roku 2021 však ještě nejsou dostupná, snad se v nich podaří tyto rodiny identifikovat. Údaje jsou založeny na deklaraci jednotlivých osob, je tedy otázkou, do jaké míry se tímto způsobem zachytí všechna taková soužití. Aktuálně si můžeme být jisti, že v homoparentálních rodinách v současnosti v ČR žije několik tisíc dětí.

Homoparentální rodiny s dětmi byly pro účely provedeného výzkumu definovány jako rodiny, kde ve společné domácnosti žijí a vychovávají děti dvě osoby stejného pohlaví. Tedy dvě matky nebo dva otcové s dětmi. Nebo řečeno přesněji: matka a druhý rodič stejného pohlaví či otec a druhý rodič stejného pohlaví; či jinak: dva rodiče stejného pohlaví s dítětem či dětmi. Tito rodiče mohli, ale nemuseli být registrovanými partnery. Dle aktuálního českého práva nemohli být manželi. Rodiče v těchto rodinách byli homosexuálně, případně bisexuálně orientovaní.¹

Předkládaná studie přináší výsledky kvalitativního sociologického výzkumu homoparentálních rodin, který byl realizován v roce 2020. Výzkum zahrnoval 40 hloubkových rozhovorů, převážně s rodiči z homoparentálních rodin, kteří referovali o svých zkušenostech. Sledoval životní situaci celkem 23 homoparentálních rodin (v některých byli dotázáni oba rodiče), ve kterých žilo 41 dětí.

Hlavním cílem výzkumu bylo popsat život sledovaných rodin, jejich fungování i každodenní problémy a starosti. Záměrem bylo identifikovat oblasti, které jsou pro tyto rodiny nesnadné, a snažit se přinést možná doporučení pro jejich řešení. Akcentováno přitom bylo hledisko aktérů.² Tato studie tedy přináší poznatky o životě homoparentálních rodin tak, jak je vnímají jejich členové, především rodiče žijící v těchto rodinách. Text se zaměřuje na několik základních oblastí, které se v průběhu výzkumu a analýzy dat ukázaly být klíčovými.

V první kapitole je představena literatura, vymezeny typy zkoumaných rodin a uvedena metodologie provedeného výzkumu. Druhá kapitola přináší poznatky o cestách stejnopohlavních párů k rodičovství. Ve třetí kapitole je pozornost věnována rozdílům mezi biologickým a (výhradně) sociálním rodičovstvím uvnitř zkoumaných rodin. Zmíněno je i postavení druhého biologického rodiče, který se z definice těchto rodin nachází vždy vně nukleárních homoparentálních rodin. Čtvrtá kapitola pojednává

¹ Pro zjednodušení jsou stejnopohlavní rodiče v textu označováni jako lesby a gayové. Jednalo se o LGB osoby.

² V textu běžně používám generické maskulinum proto, aby byl jednodušší a lépe čitelný. Pojmy „aktér/aktéři“, „partner/partneři“, „rodič/rodiče“, „participant/participantí“, „respondent/respondenti“, označují jak muže, tak ženy.

o péči o děti a jejich výchově, přičemž je zmíněno i hledisko dítěte. Pátá kapitola přináší poznatky o každodenním životě homoparentálních rodin a o výhodách a nevýhodách tohoto modelu tak, jak je vnímají aktéři. Šestá kapitola se opět z pohledu rodičů zaměřuje na oblasti a opatření, která by podle jejich přesvědčení napomohla k lepšímu fungování homoparentálních rodin v české společnosti. Sedmá kapitola přináší stručný přehled o legislativě ustavující homoparentální rodiny v zemích Evropské unie.

1. Vymezení zkoumaných rodin a metodologie

Zkoumané rodiny byly vymezeny přítomností dvou mužů či dvou žen žijících v pozici rodičů v jedné domácnosti s nezaopatřeným dítětem či dětmi. Odtud samotné označení „homoparentální rodiny“, tedy rodiny se stejnopohlavními rodiči. Mohou být též označovány jako LGB(T) rodiče.³ Přestože pro zjednodušení o zkoumaných rodičích hovořím jako o gayích a lesbách, je možné, že někteří z nich byli bisexuálně či jinak sexuálně orientovaní.⁴

1.1 Dosavadní studium homoparentálních rodin v ČR

Homoparentálním rodinám a jejich výzkumu byla v zahraničí věnována značná pozornost, **konkrétně v USA bylo dané témat řešeno již od konce 70. let 20. století**. Dobrý přehled o základní zahraniční literatuře na toto téma přinesla Polášková (Polášková, 2009). Je z něj patrné, že odborné diskuse se od spíše medicínského zaměření a zkoumání možných negativních dopadů homoparentálního rodičovství na děti vyrůstající v takových rodinách, který studie nepotvrdily, nebo přímo vyvrátily, posouvají stále více do oblasti sociologické. Zaměřují se spíše na rovinu zkušeností jednotlivých členů těchto rodin, často ovlivněnými legislativním rámcem státu, ve kterém takové rodiny žijí. Ten je totiž pro jejich fungování i přijímání většinovou společností často zásadní a mezi jednotlivými státy se značně liší (Boele-Woelki, Fuchs, 2017; Mendos et al., 2020).

V českých sociálních vědách začala být problematika homoparentálních rodin podrobněji **řešena až s příchodem 21. století**. Do té body byly značně přehlíženy nejen majoritní společnosti, ale i odbornou veřejností. Jistě to souviselo i se skutečností, že takových rodin bylo v české populaci velmi málo. A to především proto, že homosexualita byla v socialistickém Československu potírána a v 90. letech 20. století se postoje k ní proměňovaly jen zvolna. Feministicky orientovaná autorka Věra Sokolová čerpala ze zahraničních výzkumů a přinesla nový a otevřený pohled na problematiku neheterosexuálně orientovaných osob i „homosexuální rodičovství“. Ve svém argumentaci zdůrazňovala, že:

„Homosexuální rodičovství – naprosto rovnocenně jako rodičovství heterosexuální – je vyjádřením a přirozeným vyústěním touhy po dětech, rodině a společně budoucnosti.“ (Sokolová, 2004, 92)

Za zcela nepřijatelné označovala společenské argumenty podporující homoparentální rodiny („homosexuální rodičovství“), které tvrdily, že homoparentální rodina je pro děti lepší než rodina žádná a výchova v ústavní péči nebo než vyrůstání v rodině neúplné či nefunkční (alkoholiků, násilných či děti týrajících rodičů). A to z toho důvodu, že toto srovnání implikuje jasnou hierarchizaci, ve které je heterosexuální rodičovství stavěno výše než rodičovství homosexuální (Sokolová, 2004, 91). Stejná autorka se zabývala i životy homosexuálně a neheterosexuálně orientovaných osob v době reálného socialismu (Sokolová, 2015) a postoji českých gay mužů k otázce rodičovství a otcovství (Sokolová, 2009). I v těchto oblastech upozorňovala na značnou heteronormativitu, homofobii a z nich plynoucí stereotypní a diskriminační předsudky.

³ Přehledně o „sexuálních menšinách“ a vývoji v jejich vnímání i označování viz Sloboda, 2016, 57–70).

⁴ Bisexuální orientace se týkala spíše žen než mužů. Sexualita nebyla ve výzkumu podrobněji studována, ani nebylo cílem vyřadit z výzkumu transsexuálně orientované osoby či osoby nevyhraněných sexualit.

Pozornost na vznik a fungování plánovaných lesbických rodin zaměřily dvě brněnské autorky, které svoje zjištění založené na kvalitativních výzkumech realizovaných v prvním desetiletí 21. století představily v knihách „Plánovaná lesbická rodina“ (Polášková, 2009) a „Matky kuráže“ (Nedbálková, 2011). Obě autorky se zaměřily především na přechod k rodičovství (transition to parenthood) u lesbických párů, jeho plánování, konceptualizaci sociálního a biologického rodičovství, genderové aspekty lesbického rodičovství, ale popsaly i každodenní strategie, které ženy v těchto rodinách volí. Polášková je psycholožka a Nedbálková socioložka, ovšem metody výzkumu byly velmi podobné a knihy se vhodným způsobem doplňují, neboť s akcentem na různá hlediska popisují stejnou empirickou realitu. Text Nedbálkové je více teoretický a konceptualizační, zatímco Polášková uvádí více příkladů z běžného života lesbických rodin a strategií, které v různých oblastech uplatňují (např. volba otce, coming out rodiny, vztahy s okolím, zvládání zátěže, potřeby a jejich uspokojování).

Další výzkum homoparentálních rodin s malými dětmi v České republice, včetně rodin založených na tzv. sdíleném rodičovství či surogátním (náhradním) mateřství, realizovala Petra Kutálková v letech 2014–2015. Její pohled na LGBT rodiče i děti přitom zdůrazňoval hledisko legislativní, autorka popisuje život těchto rodin i nesnáze způsobené legislativním rámcem České republiky a přináší četná doporučení pro jeho změny (Kutálková, 2015). Stejná autorka se následně věnovala i výzkumu rekonstituovaných rodin stejnopohlavních párů, či dětí, jejichž alespoň jeden z rodičů je gay/lesba či transgender osoba. V tomto výzkumu se zaměřila především na hledisko dítěte a snažila se identifikovat problematické oblasti, se kterými se děti i rodiče v těchto rodinách mohou potýkat (Kutálková, Skřivánková, 2018).

Dobrou přehledovou knihu založenou na výzkumech jiných českých i zahraničních autorů, která poskytuje teoretické zázemí a vymezuje užívání základních pojmů a jejich obsah, zpracoval Zdeněk Sloboda (2016). Text je zaměřený obecně na homosexuální a neheterosexuální jedince (osoby s různou sexuální identitou), především však řeší jejich dospívání, coming out a rodičovství.

V posledním desetiletí je zájem veřejnosti o homosexualitu a stejnopohlavní rodičovství i díky médiím v České republice velký. Povzbuzují ho i debaty o zpřístupnění manželství stejnopohlavním párům, které iniciuje LGBT komunita a různé aktivistické organizace. O tom, že se jedná o téma společensky relevantní a přitahující pozornost, svědčí i množství studentských prací (bakalářských, magisterských a výjimečně i doktorských) na toto téma (např. Turčan, 2020).

Protože praxi homoparentálního rodičovství ve vysoké míře ovlivňuje legislativní rámec platný v jednotlivých zemích, jsou právní aspekty homoparentálního rodičovství i stejnopohlavního partnerství velmi významnými okolnostmi zasluhujícími pozornost. V českém prostředí se jimi zabývala Kateřina Burešová (Burešová, 2020). Její práce se věnuje nejen aktuálnímu legislativnímu stavu upravujícímu rodičovství a partnerství leseb a gayů v ČR, ale podrobně probírá i úpravy a návrhy, které k němu vedly v minulých třech desetiletích. Zmiňuje rovněž důležité zákony trestního práva, které byly v Československé republice platné v průběhu 20. století a které omezovaly možnosti otevřeného soužití stejnopohlavních párů. Ze zahraniční literatury k danému tématu lze doporučit zejména knihu Kathariny Boele-Woelki a Angeliky Fuchs (Boele-Woelki, Fuchs, 2017), která ve svém již třetím revidovaném vydání přináší přehledné srovnání legislativních úprav vztahujících se ke stejnopohlavnímu partnerství a rodičovství v jednotlivých státech současné Evropské Unie. Kniha se zabývá lidskými právy, jejich ustavením i překračováním ve vztahu k LGBT osobám.

1.2 Metodologie výzkumu

Pro výzkum homoparentálních rodin byla zvolena **kvalitativní metodologie**, která umožňuje hlubší vhled do zkoumané problematiky a zároveň vyžaduje menší počet participantů. Kvantitativní výzkum je v této cílové skupině obtížně realizovatelný jednak z důvodu jejího nízkého zastoupení v populaci, jednak vzhledem k její obtížné viditelnosti a absenci opor pro konstrukci reprezentativního výzkumného souboru (viz Maříková, Vohlídalová, 2019, 21). Byl využit fenomenologický přístup, kdy v centru výzkumného zájmu byly prožívané zkušenosti participantů (Creswell, 2013, 76–82). Hlavní technikou sběru dat byly **osobní nestandardizované semistrukturované rozhovory** s rodiči a doplňkově i s dětmi staršími 15 let žijícími v homoparentální rodině. Při sběru dat a jejich interpretaci jsem dále využila i pozorování vzájemných interakcí mezi stejnopohlavními partnery a mezi rodiči a dětmi. Pozorování byla možná pouze v těch případech, kdy jsem se s respondenty setkala v jejich domácnosti, nebo i mimo ni tam, kde se partneři v rozhovorech prostrídali, předávali si dohled nad dětmi, nebo jej zároveň v době rozhovoru vykonávaly.

Participantů pro výzkum byli rekrutováni několika různými způsoby. Nejprve prostřednictvím osobních i pracovních sociálních kontaktů autorky, dále pomocí metody sněhové koule, tedy zprostředkováním dalších kontaktů od respondentů, kteří se do výzkumu zapojili, nebo se ozvali jako možní respondenti. Protože se jedná o skupinu početně poměrně malou a mnozí lidé v ČR žádné homoparentální rodiny s dětmi neznají, byly dále při hledání participantů využity i sociální sítě. Leták s informacemi o výzkumu vyzývající potenciální participanty k poskytnutí rozhovoru byl zveřejněn v různých prostředích na internetu. Potenciální respondenti tak byli osloveni například upoutávkou spolku PROUD (Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu) na facebookových stránkách iniciativy Stejná rodina. Tímto způsobem byl získán největší podíl participantů.

Záměrem **účelového výběru bylo vytvoření různorodého souboru participantů**,⁵ který obsahoval rodiny s co nejpestřejšími sociálními charakteristikami (vzdělanostní, příjmové, pracovní) z různých lokalit ČR a z obcí různých velikostí, nikoliv pouze z největších měst. Variabilita se týkala i typů rodin, jejich aktuálního složení a způsobu „získání“ dítěte, kdy byla opět uplatněna snaha o získání participantů z různých typů homoparentálních rodin (viz kapitola 1.3), v neposlední řadě se tento přístup týkal věkových kategorií dětí a jejich počtu. A na to navazoval poslední cíl, hovořit s rodiči v různých postaveních, tedy jak s rodiči biologickými, tak sociálními. Proto, pokud s tím rodiče souhlasili a byly vhodné podmínky, byly rozhovory realizovány s oběma z nich. Tento přístup k tvorbě výzkumného souboru bývá označován jako *maximum variation sampling strategy*.

Díky sociálním sítím na internetu i šíření informace o výzkumu mezi známými již zkontaktovaných respondentů se nakonec podařilo do výzkumu zapojit dostatečné množství rodin. Rodiče žijící v homoparentálních rodinách vnímají svoji výjimečnost, nerovnou situaci a neobvyklost rodinného uspořádání, a byli proto velmi nápomocní a vstřícní pro zařazení do výzkumu. Po zveřejněných výzvách se mnoho z nich do výzkumu samo přihlásilo. Jejich primární motivací k poskytnutí rozhovoru zpravidla nebyla finanční částka (500 Kč), kterou byli za rozhovor odměněni. Spíše byli motivováni snahou pomoci sobě i podobným rodinám lépe žít a dát vědět majoritní společnosti i MPSV jako zadavateli výzkumu o tom, že homoparentální rodiny existují a že to jsou

⁵ Účelem *maximum variation sampling strategy* je zahrnutí různých případů v rámci daného vymezeného pole tak, aby mezi získanými poznatky nechyběl pohled různých specifických podskupin daného výběru (Emmel, 2013, 36).

normální slušné rodiny, které by neměly být přehlíženy a odsuzovány. Rodiny byly do výzkumu zařazovány s ohledem na zmíněný princip variability tak, aby byl výzkumný soubor co nejpestřejší. Ne všechny kontakty byly tedy využity. Vzhledem ke způsobu výběru nelze výzkumný soubor považovat za reprezentativní pro celou populaci homoparentálních rodin v ČR. Jedná se primárně o populaci s přístupem na internet, pomocí něhož byly šířeny výzvy. Rovněž lze předpokládat, že se do výzkumu nepřihlásily rodiny, ve kterých rodiče aktuálně řešili významné výchovné či vztahové problémy.

Výzkumný soubor zahrnoval **37 rodičů** z homoparentálních rodin, tedy z rodin, kde ve stejné domácnosti vychovávali dítě či děti dva partneři stejného pohlaví. Dále zahrnoval **dvě děti** z takových rodin, které byly starší 15 let.⁶ Obě děti žily předtím v rodině heteroparentální.⁷ Nejvíce rodičů (25) pocházelo z „čistých“ homoparentálních rodin, tedy takových, kde byly všechny děti žijící v domácnosti „získány“ společně daným párem rodičů. Další 12 rodičů bylo z homoparentálních rodin, kde měl některý z rodičů dítě již před založením zkoumané homoparentální rodiny. Mezi dotazovanými rodiči bylo **27 žen a 10 mužů**. Soubor dospělých obsahoval 26 respondentů s vysokoškolským vzděláním, devět se středoškolským vzděláním s maturitou, jednoho s odborným středním vzděláním bez maturity a jednoho participanta se základním vzděláním. Vysokoškolsky vzdělaní rodiče tedy významně převažovali, a to navzdory tomu, že byla uplatňována snaha zařazovat do výzkumu i rodiče s nižším vzděláním. Průměrný věk dotazovaných rodičů byl 39 let, přičemž nejmladší respondentce bylo 23 let a nejstarší 53 let. Nejvíce rodičů žilo v Praze (13) a Středočeském kraji (10), ale byli zastoupeni i rodiče z dalších krajů, konkrétně z Plzeňského (4), Pardubického (4), Jihomoravského (4) a Libereckého (2). Rodiny žily častěji ve velkých městech. Osm rodin žilo v obcích s méně než pěti tisíci obyvateli, přitom pět z nich v blízkosti Prahy.

Výzkumný soubor obsahoval celkem **23 homoparentálních rodin ve kterých žilo 41 dětí. Devět rodin bylo jednodětných, deset rodin dvoudětných a ve čtyřech žily tři děti.** Rodiče v těchto rodinách byly **registrovanými partnery pouze v osmi případech.**⁸ Jedna rodina měla děti v pěstounské péči a v jedné bylo dítě osvojené.

Výzkumné rozhovory s rodiči (37) a dětmi (2) probíhaly **v období od června do října 2020.** Navíc byl proveden jeden rozhovor s expertkou na poradenství a vzdělávání v oblasti homoparentálních rodin. **Hlubkové nestandardizované rozhovory byly realizovány s každým respondentem jednotlivě a bez přítomnosti partnera.** Provedením největšího počtu rozhovorů v letním období se povedlo dosáhnout toho, že mohly být všechny realizovány osobně v době, kdy byla epidemiologická situace s ohledem na covid-19 relativně příznivá. Velmi si cením ochoty respondentů se se mou sejit i v září a říjnu, kdy se situace zhoršovala. S použitím preventivních ochranných prostředků a pravidel se povedlo výzkum úspěšně dokončit.

Rozhovory probíhaly na **místech, které si zvolili participanté.** Nejčastěji u nich doma⁹ (21) nebo v kavárně či jiném restauračním zařízení (14). Méně často v jednacích místnostech jejich pracoviště (3) či ve veřejných venkovních prostorech (park, hřiště, 2).

⁶ S jedinou výjimkou žádné další děti starší 15 let ve zkoumaných rodinách nežily. S dětmi mladšími 15 let nebyly z etických důvodů rozhovory realizovány. Jejich pohled by jistě stál za samostatný výzkum. Hlediskem dětí se v českém výzkumu rekonstituovaných homoparentálních rodin zabývala Kutálková, jejím osmi participantům bylo od 11 do 26 let (Kutálková, Skřivánková, 2018).

⁷ Všechny děti pocházející z „čistých“ homoparentálních rodin ve výzkumného souboru byly mladší 15 let, rozhovor s nimi tedy nemohl být realizován.

⁸ V jednom dalším případě byla biologická matka formálně v registrovaném partnerství se svojí bývalou partnerkou.

⁹ Případně na zahradě.

Výhodou rozhovorů v domácím prostředí byla zároveň možnost vidět, kde dané rodiny žijí a jakým způsobem rodiče interagují s dětmi. Děti totiž byly zpravidla doma přítomné a v době rozhovoru o ně pečoval druhý z partnerů. Mezi rozhovory si tedy partneři vzájemně předávali dohled nad menšími dětmi.

Rozhovory byly **nestandardizované a tematicky se zaměřovaly na oblasti:** popis rodiny a její vznik, biologický rodič, postavení sociálního rodiče, druhý biologický rodič vně homoparentální rodiny, výchova dětí, sladování pracovních a rodinných povinností, dělba rolí mezi partnery, přijímání rodiny okolím, vztah s prarodiči, fungování rodiny, finance, klady a záporů homoparentálních rodin, registrované partnerství, možné oblasti pomoci homoparentálním rodinám. První otázka byla vždy otevřená, respondenti byli vyzváni, aby představili svou rodinu. Následně se témata odvíjela spontánně podle toho, o čem se daný respondent rozhovořil. Struktura tedy nebyla pevně daná a témata mohla být probírána v různém sledu podle toho, jak si v rozhovoru postupně získávala naši pozornost. Na závěr byli respondenti vždy vyzváni, aby zmínili další případné důležité okolnosti vztahující se k životu homoparentálních rodin, na které během našeho rozhovoru nedošlo, ale které by podle jejich přesvědčení měly zaznít.

Všechny rozhovory byly zaznamenány na diktafon a následně doslovně přepsány. **Analýza** probíhala s pomocí softwaru ATLAS.ti. Využito bylo především otevřené tematické kódování s následným kódováním z vytvořeného seznamů kódů a proces aplikované tematické analýzy (Guest, MacQueen, Namey, 2012). **Akcentováno bylo hledisko aktéra**, důraz byl kladen na významy, které participanti při popisování svých zkušeností v rozhovorech uváděli.

Z etických důvodů jsou za účelem zachování anonymity participanti označováni smyšlenými, nikoliv skutečnými jmény. Taktéž nejsou záměrně uváděna pravá jména jejich dětí, ani místní jména. Jména osob v rámci jedné rodiny začínají pro lepší přehled stejným počátečním písmenem. Citované pasáže z rozhovorů jsou doslovné, nicméně byly pro účely publikování mírně přiblíženy spisovnému jazyku. Opakující se bezvýznamná slova (např. jako, jakoby, prostě) byla zpravidla vypuštěna. Hovorové koncovky přídavných jmen byly nahrazeny spisovnou verzí. Pokud byla vypuštěna část věty či delší část rozhovoru, je to vždy v citaci jasně označeno tečkami V hranatých závorkách [] jsou uvedena významová doplnění, která byla zřejmá z kontextu rozhovoru. V kulatých závorkách () jsou do citací vloženy doplňující poznámky, jako například odkaz na smích nebo ironicky vyřčenou větu. Rovnítko = je uvedeno tam, kde se mluvčí přerušovali v hovoru a vzájemně spontánně reagovali na vyřčení.

Ráda bych **velmi poděkovala všem participantům** za ochotu zapojit se do výzkumu a sdílet se mnou zkušenosti z vlastního života, často velmi osobní. Můj dík patří mnohým i za to, že mi doporučovali další respondenty pro daný výzkum. Bez jejich důvěry by tento text nemohl vzniknout.

1.3 Typy zkoumaných rodin

Z hlediska aktuálního složení rodiny, způsobu jejího vzniku a pohlaví rodičů byly do výzkumného souboru zahrnuty čtyři typy homoparentálních rodin s dětmi:

- A. rekonstituovaná lesbická rodina s dítětem/děťmi z předchozího (heterosexuálního) vztahu;
- B. plánovaná rodina dvou leseb s dítětem/děťmi;
- C. plánovaná rodina dvou gayů s dítětem/děťmi;
- D. smíšená rodina (dvou) leseb a (dvou) gayů s dítětem/děťmi.

U typu A se nejčastěji jednalo o rodinu, ve které byly děti z předchozího heterosexuálního vztahu, ale v jednom případě se jednalo o rodinu, kdy nejstarší dítě pocházelo z předchozího homosexuálního vztahu. Jedná se o ideální typy ve smyslu, jak byly vytvořeny německým sociologem Maxem Weberem. Jsou to tedy konstrukty užívané jako analytické nástroje, které se v realitě mohou, ale také nemusí ve své čisté formě vyskytovat. V daném výzkumném souboru platilo, že typ rodiny označený jako A se mohl prolínat s typem rodiny B. Konkrétně se jednalo o případy, kdy v rodině dvou leseb (či bisexuálně orientovaných žen) bylo alespoň jedno dítě z předchozího (heterosexuálního) vztahu a další alespoň jedno dítě, které bylo partnerkami společně plánované.

V typologii ženy žijící společně v homoparentálních rodinách označují pro zjednodušení jako lesby, i ony se tak zpravidla označovaly a nerozporovaly toto označení. Z rozhovorů nicméně vyplynulo, že část z nich je (nebo byla či možná v budoucnu bude) bisexuálně orientovaná. Pro výzkum byl významný fakt, že dvě ženy či dva muži žijí v partnerském vztahu, společně vychovávají dítě, a oba se považují za jeho rodiče. Ve výzkumném souboru nebyla zastoupena žádná rekonstituovaná rodina dvou gayů s dětmi/dítětem z předchozího vztahu. Nikoliv proto, že by taková rodina byla záměrně z výzkumu vyřazena, ale proto, že se žádná taková rodina do výzkumu nepřihlásila ani nebyla jinak nalezena.

Z hlediska způsobu „získání“ dítěte/děti byly ve výzkumném souboru zastoupeny různé typy rodin:

- A. homoparentální rodina s dítětem/děti z předchozího heterosexuálního vztahu;
- B. homoparentální rodina s dítětem/děti z předchozího homosexuálního vztahu;
- C. homoparentální rodina s dítětem/děti počatým/i v aktuálním stejnopohlavním partnerství (asistovaná reprodukce, IVF, heterosexuální početí, surrogátní mateřství);
- D. homoparentální rodina s dítětem/děti svěřeným/i do náhradní rodinné péče (pěstounství, osvojení).

Opět se jedná o ideální typologii, přestože lze tedy většinu rodin zařadit k jednomu uvedenému typu, ve výzkumném souboru se vyskytly i rodiny, které je možné zařadit k více uvedeným typům. Jednalo se o kombinaci typů A a C, případně B a C. V těchto případech alespoň jedno dítě pocházelo z předchozího heterosexuálního či homosexuálního vztahu, zatímco alespoň jedno další dítě bylo počato v aktuálním stejnopohlavním partnerském vztahu.

2. Cesty leseb a gayů k rodičovství

Homosexuálně či neheterosexuálně orientované osoby a stejnopohlavní páry mají vzhledem k biologickým danostem komplikovanější cestu k rodičovství (viz Nedbálková, 2011; Polášková, 2009). Tuto jejich trajektorii pak významným způsobem ovlivňuje i přijímání stejnopohlavních párů majoritní společností (Sokolová, 2004). V minulosti bylo homoparentální rodičovství v ČR prakticky zapovězeno, stejně tak jako homosexuální párové soužití (Sokolová, 2015). Cesta homosexuálně či bisexuálně orientovaných osob k rodičovství tak vedla prakticky výhradně přes heterosexuální partnerství. To se proměnilo s koncem 20. století, kdy se po pádu komunistického totalitního režimu společnost stala v mnoha ohledech svobodnější a více se začala objevovat pluralita v názorech i chování. Teprve v roce 1990 přestalo být homosexuální chování v Československé republice trestné (Burešová, 2020, 18). Podle některých autorů (Polášková, 2009; Sloboda, 2016) se zhruba s koncem prvního desetiletí 21. století zdá, že plánované stejnopohlavní rodičovství je natolik časté, že začíná převažovat nad případy, kdy si LGB rodič přivádí do stejnopohlavního partnerství dítě z předchozího heterosexuálního partnerství.

V dnešní době, kdy jsou stejnopohlavní páry majoritní společností přijímány nebo alespoň tolerovány (CVVM, 2019), se tedy již nabízejí i jiné možnosti. Homosexuálně orientovaní jedinci nemusejí pod tlakem sociálního okolí vstupovat do heterosexuálních svazků a mohou žít ve stejnopohlavních partnerstvích. Početí či získání dětí v takových partnerstvích se doposud v ČR odehrává obrazně řečeno v šedé zóně, kde se stejnopohlavním párům nabízí několik základních možností, z nichž některé se pohybují na hranici zákona. Výsledkem všech však je, že jeden z rodičů ze stejnopohlavního partnerství se stává právně rodičem, druhý se zpravidla jako rodič cítí a chová, ale rodičem de iure není (k právním úpravám viz Burešová, 2020). Tato významná nerovnost se jako červená nit vinula celým provedeným výzkumem i následnou analýzou dat (viz též Kutálková, 2015).

Téma vzniku homosexuálního partnerství a téma početí či získání dítěte jsou značně intimní. Přestože mě tyto oblasti velmi zajímaly a dotazovala jsem se na ně, nechávala jsem participantům zároveň velkou volnost v tom, zda se o nich rozhovoří podrobněji nebo budou jejich komentáře velmi strohé. Měla jsem na paměti doporučení jedné z prvních respondentek ve výzkumu, které jsem dala k nahlédnutí volný scénář rozhovoru s oblastmi zájmu i konkrétními možnými otázkami. Její reakce byla následující:

„V tom seznamu otázek jsou asi dvě, na které si myslím, že nebude chtít skoro nikdo odpovědět. A to je přesně ten moment toho seznámení [s partnerkou], tady [v ČR] není úplně jednoduchý, ale je spousta možností od možnosti přes nějakou seznamku internetovou, přes nějaké koníčky, sporty, což je asi běžné, přes seznámení přes nějaké další známé, případně asi přes nějaké kluby, to vůbec netuším, jak to všechno funguje. Tam někde se vejde i my. A druhá otázka, na kterou nebude chtít nikdo odpovídat, tak je vlastně to, jak úplně jako prakticky, jak ty děti vznikly, protože ty postupy nejsou legální a stát vlastně je nepodporuje. Jo? V tomhle si myslím, že to nikdo nebude chtít jako veřejně [říct].“ (Alena, biologická matka 2 dětí)

Uvedená citace ukazuje, že lidé žijící ve stejnopohlavních partnerstvích jsou si vědomi silné heteronormativity v české společnosti a někteří svoji identitu spíše skrývají. Může tak pro ně být těžší nalézt vhodného partnera či spolurodiče, již proto, že homosexualita je zdejší kulturou stále spojována s bezdětností. Na druhou stranu je

v České republice zároveň poměrně silný tlak na rodičovství, zejména u žen (viz Hašková, Zamykalová, 2006; Hašková, Sloboda, 2018). Paní Alena zde rovněž zmiňuje, že některé volené praktiky na cestě k rodičovství vnímá jako ilegální nebo státem nepodporované. Měla na mysli především asistované reprodukce na českých klinikách, které jsou z definice léčbou neplodnosti, což u stejnopohlavních párů zpravidla není ten případ. Ale v širším smyslu tak vnímala i samotnou existenci homoparentálních rodin, kdy stát neuznáním rodičovského práva obou partnerům vysílá jasný signál o tom, že takové rodiny nepodporuje.

Následující stránky jsou věnovány právě tématu vzniku homoparentálních rodin, které se v průběhu výzkumu ukázalo jako velmi důležité.

2.1 Vznik stabilního partnerství a touha po dítěti

Většina rodin s dětmi ve výzkumném souboru vznikla až po několikaletém společném soužití stejnopohlavních párů. Přitom byl často vznik stabilního partnerství prvořadým krokem a plánování rodičovství až krokem následným, ke kterému pár dospěl až po letech. Dlouhodobé stabilní partnerské soužití tak, stejně jako je tomu dnes často i u heterosexuálních párů, dospělo do bodu, kdy respondenti začali plánovat, že by si „společně pořídili“ dítě. Tento způsob uvažování byl asi výraznější u párů gayů než u párů lesbických, kde participantky častěji tvrdily, že dítě „vždycky chtěly“. Jak upozornil Sloboda, souvisí to s kulturním vnímáním mateřství, které je v naší společnosti často konceptualizováno jako „ženská potřeba“ (Sloboda, 2016, 121). I proto bylo v některých lesbických vztazích téma rodičovství přítomno již od počátku, a to zejména v případech vyššího věku žen, které do nového vztahu vstupovaly s tím, že v něm chtějí realizovat svoje mateřské touhy. Touhu po dítěti však zmiňovali i gayové, častěji se však u nich projevila až v průběhu času, po několikaletém párovém stabilním soužití. Nebo ji silněji pociťoval jen jeden z páru a druhý se prostě přidal a podpořil partnera na jeho cestě k rodičovství, která se ovšem posléze stala cestou společnou.

Nezdá se, že by smýšlení a dospění do stádia, kdy páry plánovaly dítě, bylo odlišné od toho, co se děje v heterosexuálních párech, pokud jsou děti plánované. **Společný stabilní svazek po určitém čase vyústil v touhu mít dítě, a to jak u žen, tak u mužů.** Ne všichni to zmínili přímo, nicméně z rozhovorů vyplynulo, že dostatečné materiální zajištění bylo nezbytným předpokladem k tomu, aby páry o dítěti uvažovaly. Typické jsou zde uvedené výpovědi:

*„Tak jsme spolu dlouho [7 let], nebo přijde nám to jako dost dlouhá doba na to, rozhodnout se poříditi si rodinu. A už to **k tomu tak nějak směřovalo**, vlastně společná dovolená, auto, byt, tak prostě to tak jako navázalo. Partnerka je už i ve věku, kdy si představovala **mít rodinu**, já taky, **přály jsme si to obě, takže jsme do toho šly.**“ (Irena, sociální matka jednoho dítěte)*

*„A my jsme si zrovna říkaly, že nějak, že bychom mohly tvořit tu celou rodinu s tím dítětem, že bychom mohly tomu dítěti něco předat a v podstatě všichni známe kolem nás jsou většinou bych řekla, z 99 procent heterosexuálové, tak rodiny mají, ty děcka mají, my jsme s nimi jezdily na ty výlety, na ty prázdniny. Takže bylo to takové přirozené vlastně, že **když už jsme se dohodly, když to tak řeknu, že spolu zůstaneme** na, člověk si vždycky myslí, že napořád, **tak že by bylo vlastně hezké mít tu rodinu jako kompletní.**“ (Dana, sociální matka jednoho dítěte)*

„My jsme strašně moc cestovali, strašně moc jsme toho poznávali, žili jsme takový hezký, bohatý život. A asi tam něco chybělo. Najednou se dostaneš do té situace,

*kdy to chceš sdílet ještě s někým, takže my jsme s sebou na dovolené a na všechny ty velké akce brali maminky, které jsou vdovy vlastně obě dvě, takže jsme jezdili ve čtyřech s maminkami. A pak se naši kamarádi, si vlastně pořídili jedno dítě, Tomáše, pak si pořídili druhé dítě. A v tu chvíli jsme si říkali – hele, možná nám chybí něco jiného. Psa jsme nikdy neměli, ani jsme nechtěli. (smích) A **najednou ti chybí, chceš mít tu rodinu klasickou, chceš mít ty děti, chceš mít někoho, komu předáš svůj byznys, své věci.**" (Jan, biologický otec jednoho dítěte a sociální a zákonný otec jednoho dítěte)*

*„Prostě vystudujete, pěkně vystudujete, podíváte se do světa, vyděláte nějaké peníze, pořídíte, a máte do těch třiceti hotovo. A potom spatřujete tu hodnotu, že jo, přemýšlíte a **spatřujete tu hodnotu v té rodině.** ... V tom prostě jakoby **něco někomu předat,** že jo. A to mě zastihlo v těch 30, 31." (Norbert, biologický otec dvou dětí)*

Tyto výpovědi navíc jasně ilustrují způsob, jakým je v myslích participantů koncipována rodina. Dalo by se říci, že partnerský vztah, ať sebestabilnější, rodinu v jejich pojetí nepředstavoval. Pro pojetí rodiny byly potřebné ještě další příbuzenské vazby, ideálně mezigenerační, tedy obsahující kategorie rodič – dítě. Jan se zmínil o tom, že dřív, než měli děti, se významným způsobem věnovali svým matkám, a to právě proto, že pro ně představovaly rodinu. Jinou neměli. **Založení rodiny bylo v rozhovorech spojováno primárně s přechodem k rodičovství,** nikoliv s vytvořením partnerského svazku. Také je zajímavé, že s příchodem dětí se stejnopohlavní páry v jejich optice stávaly „klasickými rodinami“, tedy byl zde vědomě podporován **normativ prokreační¹⁰ rodiny s dětmi jako klasický typ rodiny,** která má svoji hodnotu. Jednalo se o klasickou rodinu ve smyslu dva rodiče a dítě nebo děti.

V některých vztazích byly úvahy o rodičovství přítomny již od počátku. To byl i případ paní Marty a Moniky:

*„Tak my jsme to měly víceméně **nastavené už od začátku,** protože už když jsme spolu začínaly, tak už to byl pro nás pro obě několikátý vztah, nebyl to první vztah. A už jsme nějakým způsobem v tom životě pokročily někam dál a věděly jsme, že **obě chceme mít rodinu,** a tak nějak prostě jsme to braly intuitivně. My už jsme se znaly předtím poměrně dlouho ... a nějakým osudem řekněme nebo těmi životními změnami a vývojem jsme se tedy daly dohromady a obě jsme to měly nastaveno tak, že bychom tu rodinu chtěly a jenom jsme vlastně čekaly na tu správnou příležitost, až to prostě budeme cítit, že je ten správný čas. A to nějak nastalo, takže jsme se rozhodly, že se do toho pustíme." (Martina, biologická matka jednoho dítěte)*

Samozřejmě byly i **páry, ve kterých rodičovské aspirace nebyly shodné a jeden z páru po dítěti toužil víc než ten druhý.** V některých případech bylo odmítání rodičovství podpořeno i obavou o dítě samotné a jeho následný život v rodině, která není standardní. Takové obavy však byly partnerem se silnější touhou po dítěti rozptýleny a vymýceny.¹¹ Rodičovské touhy se tak povedlo určitým způsobem sladit a druhý partner podpořil v rodičovských ambicích toho prvního:

*„Ono vlastně to bylo ze začátku tak, že ho [dítě] chtěla spíš partnerka, já jsem o tom totiž ze začátku nebyla tak přesvědčená. To bylo hlavně z toho důvodu, že jsem měla strach, **já jsem měla strach z toho, co právě to okolí,** a to hlavně*

¹⁰ Prokreační rodina je ta, kterou člověk vytvoří, za orientační rodinu je označována rodina, do které se člověk rodí.

¹¹ To je dáno výzkumným souborem, jistě mezi stejnopohlavními páry existuje mnoho takových, kde naopak vyhraje rozhodnutí děti nemít.

ve smyslu, **jak bude přijímat to dítě, nebo aby to dítě nebylo někde tím [že má dvě mámy] jakoby postižené**, až bude právě do školky, do školy, aby ho někdo kvůli tomu nějak jako neterorizoval, jo? Já jsem z toho měla hrozný strach, já jsem si říkala – já mám strach prostě sem přivést na ten svět to dítě, abych se potom koukala na to, že je nešťastné, protože ho někdo šikanuje za to, že má dvě mámy. Jo? A úplně jsem s tím bojovala a pak jsme se o tom samozřejmě bavily pořád a Helena vždycky říkala – ale já chci mít dítě. Já jsem říkala – ale já bych ho taky chtěla. Ale pořád se na to dívám tím rozumem, že ten strach je pořád silnější než to, než ten [pocit] chtít to dítě, jako mít. No, ale jak jsme se o tom bavily, tak už jsme spolu byly nějakou dobu, tak nakonec prostě mě asi jakože přesvědčila, že se na to mám dívat jinak." (Hana, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka dvou dětí)

„Já jsem původně o dítěti nějak zvlášť neuvažoval, protože mně v té době bylo ještě 30 let, takže i na chlapa relativně na tu dobu mladý věk. **Ale Cyril vždycky dítě chtěl**, tak jsem říkal, že mu v tomhle tom dám maximální podporu a nějak jsem to bral, že to je životní událost, a tak nějak to vyplynulo z toho života, který jsme vedli, protože měli jsme dům, že jo, měli jsme psa a už jsme měli takové nějaké zázemí a nějak to asi k tomu asi automaticky patřilo. ... Dával jsem ze začátku Cyrilovi větší podporu v tom, že jsem ho v tom podporoval. Ale zároveň jsem si uvědomoval, že je to naše dohromady, jak se říká – je to naše dítě, je to naše záležitost, je to naše životní událost, navíc závazek do budoucna pro oba dva. Takže tak nějak jsem to vzal jako docela fajn věc a řekl jsem, že jsem docela mladý, že to je dobře mít dítě, když máme ty podmínky." (Ctibor, sociální otec jednoho dítěte)

Na závěr zmíním ještě případ, kdy **rodičovství nebylo párem gayů plánováno**, nicméně k němu reálně došlo díky faktické péči o dítě bratra, o které se on sám ani jeho partnerka (matka dítěte) nestarali. Po několika letech bylo jednomu z partnerů dítě svěřeno do pěstounské péče.

Felix: „... my jsme rozhodně **děti nikdy neplánovali**. ... Rozhodně to plánované nebylo. Nikdy jsme nad tím asi úplně neuvažovali, no, my jsme si pořídili byt, psa a tím jsme tak nějak skončili a vlastně to tak jako přišlo."

Tazatelka: „Takže i vlastně s tou sexuální orientací jste víceméně počítali, že zůstanete bezdětní?“

Felix: „Počítali, určitě. ... Nebo asi mě to ani nikdy nenapadlo nebo tenkrát ještě, že jo, to už je spousta let zpátky, mně bylo 18, 17." (Felix, pěstoun jednoho dítěte a sociální pěstoun dvou dětí)

U některých párů naopak **vstoupilo dítě to vztahu rovnou s jedním z partnerů**. Jedná se o páry, které vznikly až poté, kdy již dítě žilo nebo „bylo na cestě“¹². Tam byla situace odlišná, a rodičovství tak muselo být druhým partnerem přijato. Z povahy výzkumného souboru vyplývá, že rodičovství bylo v těchto párech přijato kladně a stalo se sdílenou zkušeností obou. O takové zkušenosti vypovídala například paní Gabriela, která partnerčino půlroční dítě vzala jako „bonus“.

„Musím říct, že já jsem vždycky chtěla rodinu, já jsem s předchozí přítelkyní [jsme] taky plánovaly dítě, ale nějak to prostě nevyšlo. A já, když jsem poznala **Gretu [partnerku] a měla Gainku [dceru]**, tak já říkám – to je úplně bomba, že jsem vlastně **dostala všechno, co jsem jakoby [si přála]**." (Gabriela, sociální matka jednoho dítěte)

¹² Nemuselo se jednat pouze o těhotenství, ale například i o domluvu, že dítě bude počato či již probíhaly pokusy o početí.

Takový případ nebyl ve výzkumném souboru jediný. Touhy LGB osob po dítěti tedy nejsou v současné české společnosti nijak ojedinělé. Výzkumný soubor samozřejmě nebyl v tomto ohledu reprezentativní a je zřejmé, že v něm byl podíl osob s velkou touhou po rodičovství vyšší než v celkové LGB populaci. Touhy zde byly tak vysoké, že vedly k realizaci rodičovství navzdory obtížím s tím spojenými.

Starší výzkum Sokolové zaměřený pouze na gaye ukázal, že jejich rodičovské aspirace byly velmi ojedinělé (Sokolová, 2009). Tento kvalitativní výzkum však dokazuje, že toto vnímání se nepochybně proměňuje a s přibývajícím počtem rodin tvořených dvěma muži s dětmi lze očekávat, že gayové začnou častěji vnímat rodičovství jako možnou součást jejich životní trajektorie. Nasvědčuje tomu i nejnovější kvantitativní šetření srovnávající gaye, lesby a neheterosexuálně orientované osoby s heterosexuálně orientovanými jedinci (Maříková, Vohlídalová, 2019). V něm tři pětiny bisexuálně orientovaných žen a dvě pětiny leseb uvedly, že je pro ně důležité mít vlastní rodinu a vychovat děti, což v daném výzkumu považovaly za důležité i dvě třetiny bisexuálně orientovaných mužů a jedna čtvrtina gayů (Maříková, Vohlídalová, 2019, 23).¹³

2.2 Možnosti početí či získání dítěte

Vstup do rodičovství je pro stejnopohlavní páry často komplikovanější než pro mnoho párů heterosexuálních. V případě párů gayů a leseb je zřejmé, že přirozeným způsobem počít děti bez zásahu třetí strany nemohou. Současná česká legislativa přitom neumožňuje umělé oplodnění single žen či lesbických párů, ani neošetřuje surrogát-ní/náhradní mateřství, které by bylo spíše cestou pro gay páry. Matkou je vždy žena, která dítě porodí. Rodičem je dále možné stát se osvojením (adopcí) dítěte či lze rodičovskou roli získat přijetím dítěte do pěstounské péče. Participantů upozorňovali na skutečnost, že v obou těchto institucích byly při výběru vhodných rodičů či pěstounů upřednostňovány heterosexuální páry před homosexuálními. U osvojení to platilo výrazněji než u pěstounské péče, která jim proto byla pracovníky OSPOD doporučována jako pro ně přístupnější. V případech stejnopohlavních párů platí, že adoptivním rodičem či pěstounem se stává vždy pouze jeden člověk z daného páru. Do roku 2016 bylo osvojení (adopce) osobám žijícím v registrovaném partnerství přímo zapovězeno.¹⁴

Páry leseb a gayů se nacházejí v zásadně odlišné situaci, kde „získání dítěte“ je pro ženy výrazně snadnější, pokud mohou být těhotné a dítě porodit. V jejich případě je nejobtížnějším počinem získání otce, či spíše genetického materiálu, nezbytného k početí. Muži mají výrazně horší pozici, protože jim musí dítě odnést a porodit nějaká žena, která se v ČR ale tímto automaticky stává matkou i z hlediska právního. Musí tedy najít matku, která jim dítě „přenechá“, nebo je bude s nimi „sdílet“. Případně musí volit nebiologické formy rodičovství (osvojení, pěstounství), ale i tam mají přístup ztížený.

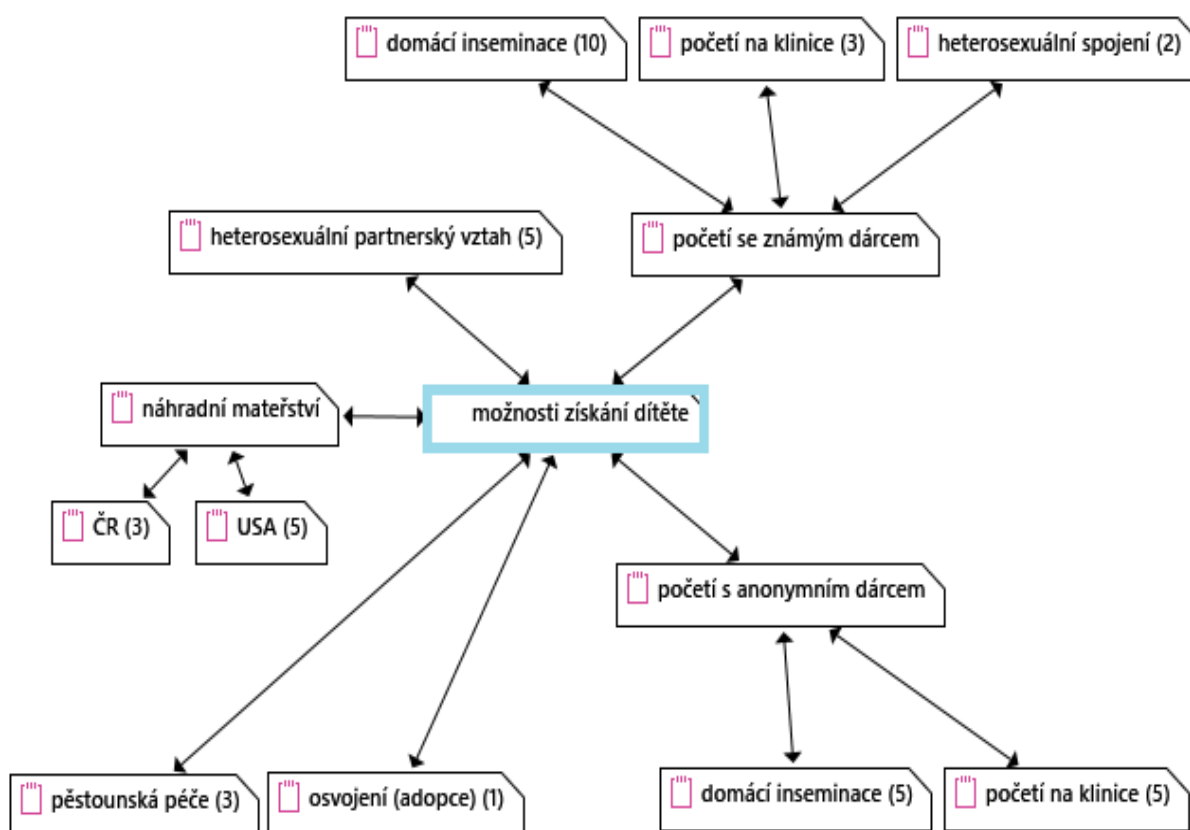
Základní možnosti, jak mohou stejnopohlavní páry získat dítě, jsou znázorněny na obrázku č. 1. Uvedeny jsou pouze možnosti, které se vyskytovaly ve zkoumaném

¹³ Jedná se o součty kladných odpovědí („rozhodně důležité“, „spíše důležité“) na otázku: „Je pro vás v životě důležité „mít/založit vlastní rodinu a vychovat děti?““

¹⁴ Bylo tak učiněno zcela záměrně, jednalo se o jednu ze základních podmínek pro to, aby byl zákon o registrovaném partnerství v roce 2006 schválen. Toto nařízení bylo zakotveno v bodě 2 § 13 zákona č. 115/2006 Sb. Ten byl zrušen Ústavním soudem coby protiústavní o deset let později, v létě roku 2016 (Burešová, 2020).

souboru. Tento soubor byl ovšem záměrně vytvořen tak, aby obsahoval všechny základní možné případy.

Obrázek č. 1 **Schéma možností získání dítěte stejnopohlavními páry**

Pozn.: Schéma vychází z výzkumu *Homoparentální rodiny 2020*. Čísla v závorkách udávají počet dětí z výzkumného souboru, které byly daným způsobem „získány“. Celkem bylo ve výzkumném souboru 42 dětí (včetně jednoho ještě nenarozeného).

2.2.1 Lesbické páry

Lesbické páry velmi často volily variantu **početí se známým dárce**. To může proběhnout **na klinice** v ČR, kam jde lesbická žena se známým, jako kdyby tvořili heterosexuální pár. Ve výzkumném souboru však byla v případech početí se známým dárce spermatu nejčastější volba **domácí inseminace**, která má kromě finančních úspor velkou výhodu v tom, že budoucí rodiče (tedy žena a muž) se nemusí na klinice formálně zapisovat. Ojediněle se vyskytlo i **početí přirozenou cestou** spojením ženy a muže.

Další velmi obvyklou cestou k dítěti byla mezi lesbickými páry **volba anonymního dárce spermatu**. Ve výzkumném souboru ji preferovaly ty ženy, které nechtěly, aby otec do života dítěte jakkoliv zasahoval. Početí s anonymním dárce může

mít dvě podoby. Tou nejjednodušší je, že si ženy na inzerát najdou muže darujícího sperma, ten jim předá genetický materiál a ony provedou domácí inseminaci. Při tomto počínání záměrně postupují tak, aby daný muž neznal identitu jejich a zároveň ani ony se nesnaží zjistit identitu jeho. Další možností je provedení umělé **inseminace nebo IVF¹⁵ na klinice**. České kliniky ji oficiálně provádějí případech, kdy je indikována jako léčba neplodnosti heterosexuálního páru. Klienty se tak stávají žena a muž, přičemž o muži se předpokládá, že se posléze stane otcem takto počatého dítěte. Žena se stává matkou automaticky tím, že dítě porodí. Některé tuzemské kliniky jsou podle výpovědí participantek poměrně otevřené k poskytování služeb i lesbickým párům. Zapsání muže je zde nezbytnou formalitou. Při početí na klinice tak přicházejí v úvahu **tři základní možnosti postupu**. Buď si žena najde anonymního dárce, nejčastěji prostřednictvím internetu, se kterým pak jde na kliniku a je užit jeho materiál. Druhou možností je, že jde žena na kliniku s nějakým svým známým, který je neplodný nebo předstírá neplodnost a žena tak získá sperma od jiného muže, anonymního dárce. Někde postačí jen deklarovat v prohlášení, že muž je neplodný a žena může docházet na kliniku sama nebo s přítelkyní. Pro třetí možnost je nezbytné vycestovat do zahraničí. Početí lékařskou cestou na klinice je v některých státech (např. Dánsko, Velká Británie) zpřístupněno i lesbickým párům. Odpadá zde nutnost, aby lesbické ženy hledaly pro početí muže. Ve všech třech případech je zpravidla výsledkem, že žena (a potažmo lesbický pár) porodí dítě, v jehož životě ani rodném listě otec nefiguruje.

Ve třech ze zkoumaných rodin bylo dítě **počato v heterosexuálním partnerském vztahu**. Ve dvou případech se jednalo o manželství, ve třetím případě o tři roky trvající partnerský vztah, který se rozpadl během těhotenství.

Osvojení či pěstounská péče jsou pro lesbické ženy krajní možností. Ve výzkumném souboru o osvojení usilovala pouze jedna žena, a to neúspěšně.¹⁶ O osvojení či pěstounské péči by jako o možnosti „získání“ dítěte přemýšlely dotazované ženy až poté, co by zjistily, že ani jedna z páru nemůže počít, donosit a porodit dítě. Pokud se dařila tato přirozená cesta, byla upřednostňována.

Poznatky z výzkumu naznačují, že početí s anonymním dárce preferovaly spíše mladší ženy, které byly přesvědčené, že na dítě mají právo a neřešily, že by absence otce mohla být pro dítě v budoucnu problémem. V minulosti patrně nebyla tato možnost anonymního dárcovství tolik obvyklá, proto starší ženy v souboru (respektive ty, které rodičovství realizovaly již dříve) volily spíše početí se známým dárce. Tento způsob volí i v současnosti lesby, které jsou přesvědčené, že otec může být v životě dítěte důležitý. Tento trend se jevil z analýzy dat, nicméně vzhledem k velikosti výzkumného souboru není možné jej jasně potvrdit. K verifikaci by byl potřeba větší výzkumný soubor či ideálně kvantitativní výzkum.

Všechny zmíněné metody mají určitá úskalí. Především se musí lesbický pár **rozhodnout, jakou roli má v životě dítěte hrát dárce spermatu**. V tomto ohledu byla mezi zkoumanými lesbickými páry nejčastěji volena varianta, ve které otec neměl zasahovat do života dítěte. Měl, pokud možno, zůstat skutečně jen **anonymním dárce, který nebude zasahovat do výchovy a života dítěte**. V takové pozici jsou jednoznačně dárce, od kterých lesbický pár získá genetický materiál prostřednictvím klinik. Dále je tato možnost volena v případech, kdy je dárce nalezen přes internetové portály a inzeráty a dochází pouze k předání genetického materiálu a následné domácí inseminaci. Je to preferovaná cesta proto, že **nevznikají obavy o to, co nastane**

¹⁵ IVF = In vitro fertilizace, oplodnění ve zkumavce.

¹⁶ O osvojení se jednalo zhruba v roce 2012, kdy žena zjistila, že její šance na získání dítěte z ČR jsou nízké, proto usilovala o adopci ze zahraničí (Afrika). Dítě vážně onemocnělo a zemřelo dříve, než se dostalo do ČR.

v budoucnosti, pokud se „otec“ objeví a bude se snažit do života dítěte intervenovat. Častým argumentem pro volbu této možnosti je skutečnost, že lesbický pár si přál, aby dítě bylo jejich společné bez toho, aby jim do jeho výchovy někdo mohl zasahovat a domáhat se případně něčeho, s čím ony se neztotožňují. Komentovala to například paní Edita, která tímto způsobem získala dvě děti, jedno porodila ona a druhé její partnerka. Každé dítě pochází od jiného anonymního dárce:

„Nemám tolik peněz na to, abych šla třeba na kliniku, nemám ani toho partnera, který by to se mnou absolvoval. Hlavně nechci, aby to někdo, protože tam vlastně všude se musí dávat jména, a já nechci, aby ten člověk [dárce spermatu] věděl, kde bydlím, že to dítě mám. Takže jsme to volily tak, že prostě to bylo samozřejmě přes internet, tajně, aby to nikdo nevěděl, s tím, že vlastně jsme dostaly sperma a víc už s tím člověkem [neřeším] prostě. Nevím, kdo to je, kde bydlí, a nechci, aby to věděl on, protože nikdy nevíte, komu rupne v bedně a naráz si vzpomene, že má někde dítě, takže tajně. A doufaly jsme, že to někdy vyjde a vyšlo, no. Takže vůbec nevíme, kde je otec, kdo to je, a ani to vědět nechci.“ (Edita, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)

Lesbické ženy o možnostech početí často diskutují a promýšlejí různé varianty s ohledem na budoucnost. Rozhodování není lehké, jak ukazuje citace z rozhovoru s paní Helenou:

„Samozřejmě jsme přemýšlely nad různými [možnostmi početí], protože jsme nešly hned na kliniku, nevěděly jsme, že vůbec taková možnost je, takže jsme zkoušely vůbec přemýšlet, jakým jiným způsobem by to šlo. A jelikož máme i kamarády gaye, kteří vždycky říkali, nebo mají kladný vztahy k dětem, tak jsme přemýšlely, jestli to nějak s nimi nedat dohromady a nemít společné dítě. Ale i z té jejich strany jsme si pak řekly, že oni by ho pak taky chtěli víc a možná pro to dítě střídavá péče, nejenom, že je už takhle to asi pro něj jednou bude možná lehce komplikovanější než pro ostatní děti, a ještě aby žilo ve střídavé péči a oba ty rodiče mělo homosexuální, tak si nejsem jistá, jestli je to úplně [dobré]. (smích) A oba ty páry jsme to dítě chtěly mít samy pro sebe, tak, takže s nimi jsme se nakonec nedohodly. A potom jsme to zkoušely přes různé domácí inseminace, ale tam taky by byl ten otec pro to dítě neznámý. ... Ale zase na druhou stranu, nikdo nevíme, co by třeba bylo za pět, deset let, protože ten člověk [dárce spermatu] by to věděl, že to je to jeho dítě, tak takhle aspoň je to bezpečné, že víme, že nezaklepe nikdy na dveře.“ (Helena, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka dvou dětí)

V tomto případě skončil pár na klinice proto, že se domácí početí kvůli drobným zdravotním potížím na straně Heleniny partnerky nedařilo. Na klinice byly přijaty poměrně otevřeně, proto stejný způsob realizovaly v budoucnosti ještě jednou, kdy se biologickou matkou stala Helena.

Tímto způsobem se lesbické ženy snažily vyvarovat možným konfliktům v budoucnosti. Rovněž se z výzkumu zdálo, že volba nezasahujícího dárce spermatu je vhodná především z hlediska sociální matky, jejíž postavení je nejisté a druhý biologický rodič je může ještě více znejišťovat. V rozhovorech se několik respondentek zmínilo o případech, kdy sdílené rodičovství nefungovalo a lesbický pár se rozešel, protože sociální matka neunesla skutečnost, že je až třetí v pořadí (po biologické matce a biologickém otci). Na druhou stranu by mělo být uvedeno, že volba anonymního otce má i svá negativa. Tím hlavním je skutečnost, že děti, de facto vyrůstající jako sourozenci, z právního hlediska sourozenci nejsou. Pokud nejde o početí na klinice, mají ženy jen malou možnost ověřit si skutečný zdravotní stav dárce spermatu. Jsou odkázány na to, aby neznámému muži důvěřovaly a nemají reálnou možnost zkontrolovat pravdivost informací, které jim o sobě uvádí.

Protože lesbické ženy chtějí to nejlepší nejen pro partnerský vztah, ale i pro dítě, volí některé z nich **tradičnější variantu**, kdy se snaží jako dárce najít muže, kterého bude moci dítě poznat a který se bude případně dokonce podílet na jeho výchově. **Dárce tedy bude v životě dítěte zároveň figurovat jako otec**, byť je zde velmi **široký rozsah toho, co to znamená a bude obnášet**. Od toho, že bude zapsán v rodném listě dítěte a bude se reálně podílet na výchově formou střídavé péče až po mnohem menší očekávané zapojení, kdy se počítá, že se s otcem dítě může občas vidět, pokud se to bude jevit jako pro dítě prospěšné. Touto cestou se vydaly například Olga s Olívií:

„My jsme necítily, že bychom chtěly jít cestou umělého oplodnění, což se dá nějakým způsobem udělat, akorát za takových trochu dehonestujících podmínek, protože to u nás v podstatě není legální, jo? Dá se to různým způsobem obcházet, což jsou zkušenosti našich kamarádek, ale my jsme takhle neuvažovaly. Takže vlastně Olík vzniknul přirozenou úplně cestou a prostě jsme se dopředu domluvily vlastně s jeho tátou, že bychom to takhle chtěly a on nám vyšel vstříc a prostě povedlo se napoprvé.“ (Olga, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)

V tomto případě se otcem stal manžel kamarádky paní Olgy, přičemž jeho manželka s tím souhlasila. Vlastně to údajně byla ona, kdo tuto možnost navrhl.

Poslední možností je, že **dítě či děti má žena z předchozího heterosexuálního vztahu**. Ve výzkumném souboru byly tři páry, kdy se žena rozešla s mužem a z tohoto vztahu měla děti, které pak vychovávala v homoparentální rodině.

2.2.2 Páry gayů

„... my musíme projít tím obrovským moratoriem, takže to už samo o sobě se vykrystalizují ty lidi, který to dítě skutečně chtějí, a který na to skutečně jakoby mají psychicky a tu sílu jít si za tím, jo? Takže není to tak, že dítě by z nás [gayů] mohl mít kdokoliv, ale v podstatě ty, který ho skutečně, skutečně chtějí a ví, že mu jsou schopní cokoliv dát.“ (Ctibor, sociální otec jednoho dítěte)

Tato citace z rozhovoru s panem Ctiborem ukazuje, že pro dva muže je v ČR velmi těžké „získat“ dítě, o které by se mohli starat a kterému by mohli být rodiči. Touha a motivace gayů po dítěti tedy zpravidla musí být opravdu velká, aby je dovedla k rodičovství. Jejich cesty k otcovství a svěření dítěte do péče jsou komplikovanější, než je tomu u lesbických párů.

Páry gayů mají tři hlavní možnosti vstupu do rodičovství. Ve výzkumném souboru byla nejčtenější ta, která je ve skutečnosti velmi komplikovaná i finančně náročná. Jedná se o **náhradní (surogátní) mateřství**. Tento způsob má sice značná úskalí, ale výsledkem je dítě, které náleží páru, respektive právně pouze jednomu z otců, který je zapsán v rodném listě dítěte.¹⁷

Ve výzkumném souboru pocházelo z náhradního mateřství celkem 8 dětí, přičemž všechny měly v době výzkumu ve svém rodném listě zapsanou i matku, kterou byla náhradní matka, jež dítě porodila. Genetickou matkou přitom byla ve všech případech jiná žena, dárkyně vajíčka. Pět takto získaných dětí bylo z USA, tři z ČR. Přestože cesta surrogátního mateřství rozhodně není jednoduchá, některým participantům se nakonec

¹⁷ Tak je tomu v ČR, v jiných státech je situace závislá na jejich právním řádu. Zásadním problémem je s uznáváním rodičovství páru stejného pohlaví v ČR. Toto se neděje automaticky, ale na základě rozhodnutí soudu. K právním aspektům náhradního mateřství v ČR (viz Burešová, 2020, 84–91).

jevila jako nejjednodušší. Získání zdravého dítěte nízkého věku osvojením totiž není v případech homosexuálních párů příliš pravděpodobné, nebo alespoň v minulosti podle líčení participantů rozhodně nebylo. U pěstounské péče se muži často nedokázali vyrovnat s faktem, že by jim mohlo být dítě v budoucnosti odejmuto, aby se vrátilo k původnímu biologickému rodiči. Takto výběr z nabízených možností komentoval pan Tomáš:

*„No a když se ukázalo, že ten vztah je relativně stabilní, že asi po šesti, po sedmi letech, tak jsme skutečně začali intenzivně pátrat po tom, jakým způsobem vlastně můžeme se stát rodiči. A neměli jsme ani žádnou cestu uzavřenou, zkoumali jsme přes náhradní rodinnou péči, přes adopci až po surrogátní mateřství. A nějak jsme rozeběhli vlastně i těch [víc možností], to na všech jakoby těch frontách a **u toho náhradního mateřství se ukázalo, že to je cesta z našeho pohledu nejrychlejší, nejjednodušší, a i taková nejpřímější.** Takže jsme vlastně šli nakonec tou cestou toho náhradního mateřství. ... Takže vlastně jsme určitě byli otevření i pěstounské péči a tak, ale jak přišlo vlastně to první dítě, tak jsme, z toho náhradního mateřství, tak jsme zase si dali pauzu na to přemýšlení a potom ta matka, která nám odnášela to jedno dítě, tak chtěla pracovat s dalším párem. Nám to přišlo takové, že bychom žárili, kdyby někomu dalšímu odnášela dítě, protože ona ještě chtěla. No a když už jsme ty děti měli dvě, tak jsme zjistili, že jsou jakoby dva od stejného biologického otce a že teda, aby to bylo fér, tak jsme chtěli aspoň ještě jednoho dalšího. ... Takže ve finále jsme získali tři děti, krásný, tradiční děti z náhradního mateřství.“ (Tomáš, sociální otec dvou dětí a biologický otec jednoho dítěte)*

Důvod, proč se otcem druhého dítěte nestal Tomáš, byl zcela praktický. K oplodnění byl použit dříve zmrazený materiál a jeho spermie byly méně úspěšné při spojení s vajíčkem. Náhradní matka je Američanka a jsou s ní v kontaktu, udržují přátelské vztahy a jejich tři děti se viděly s jejími třemi dětmi, v létě byli v Americe na dovolené a navštívili je.

Náhradní mateřství lze legálně zajistit v některých státech, ovšem nikoliv v ČR, kde k němu stejnopohlavní páry nemají přístup. Jedná se o oblast, která je často považována za eticky spornou. Česká legislativa náhradní mateřství neupravuje, ovšem ani nezakazuje. Náhradní matce nelze za donošení dítěte poskytnout finanční úhradu, protože by to byl trestný čin. Matkou se po porodu stává náhradní matka, která objednavatelským rodičům dává souhlas s osvojením dítěte. Tak je tomu i pokud pomáhá heterosexuálním párům. Ve všech případech stejnopohlavních párů ve výzkumném souboru to bylo tak, že se otcem stal jeden z páru a matka zůstala zapsána v rodném listě dítěte (bylo to tak i v případech z USA¹⁸). Druhý otec si dítě stejně v ČR osvojit nemůže. Samozřejmě, že muži před volbou uvažovali o mnoha etických aspektech surrogátního mateřství. Důvody, proč někteří raději volili mnohem dražší a náročnější alternativu v zahraničí bylo, že si vybrali stát (v obou případech z USA), kde je náhradní mateřství náležitě právně ošetřeno. Náhradním matkám se tam dostává potřebné podpory a péče a ony neplní tuto roli primárně z finančních důvodů. Obšírněji se o tom v rozhovoru rozhovořil jeden z participantů.

*Čeněk: „No v podstatě tady si, **v Česku podepíšete jakoukoliv smlouvu a ta neplatí**, protože matka, **ta žena, která porodí dítě, je vždycky matka**, takže tomu jsme se prostě chtěli vyhnout, že nikdy vlastně jako nevíte, co se stane. Zároveň to tady probíhá v šedé zóně, že nikdo s tou ženou nepracuje, nikdo se s vámi nebaví, nikdo vás nepropojí podle toho, jaký vlastně vy jste, tak, abyste*

¹⁸ Tam je v některých státech možné zapsat do rodného listu druhého otce, v daných případech by se tak muselo i tam stát na základě soudního rozhodnutí.

2. Cesty leseb a gayů k rodičovství

dohromady fungovali jako nějaký tým třeba, když to řeknu takhle, abyste si rozuměli. Aby té náhradní matce, která ten, největší strach náhradních matek je, že jim to dítě zůstane anebo že přivedou na svět dítě, které bude trpět v té rodině, že ta rodina se o něj nedokáže postarat. A v Česku jí to nikdo nezaručí, nikdo neprovede tu rodinu, do které to dítě se má narodit ... jako rodiče budoucí nechcete, aby ta žena měla nějaké problémy. Aby třeba brala prášky nějaké na psychiku a aby se k sobě, aby se chovala ke svému tělu hezky, třeba aby sportovala, že jo, aby nebyla sociální případ. Protože já si myslím, že v Česku jste ochotný ustoupit ze spousty nějakých věcí jenom, abyste to dítě měli, ale ve chvíli, kdy ta žena otěhotní, tak najednou to začínáte vidět, najednou si řeknete, vám napíše, že se jí rozbil telefon a teďka neví, jestli vám bude moct poslat fotky bříška, tak jestli jí jako nepošlete nový telefon, nebo že by potřebovala nějakou zálohu na peníze nebo že neví, jestli se bude moct dobře stravovat. A tohle to je všechno, co vám vlastně asi v Česku dojde podle mě ve chvíli, kdy ta žena otěhotní a najednou si uvědomíte, že to [je] vaše dítě."

Tazatelka: „Slyšel jste o nějakých takových zkušenostech třeba od známých?“

Čeněk: „O několika, o několika a vlastně žádný z těch příběhů toho náhradního mateřství v Česku nebyl bez problémů.“

Tazatelka: „Aha?“

Čeněk: „Vždycky se něco zvrtilo.“

Tazatelka: „Jo.“

Čeněk: „Často prostě proto, že to dělaly ženy, které by to dělat vůbec neměly, často proto, že to třeba doopravdy byly sociální případy, že s nimi nikdo nepracoval, nikdo jim nevysvětlil, co je čeká, co je normální, co není normální, co je její rozhodnutí, co je rozhodnutí rodičů dítěte a tak. Ale v Americe je všechno tohle dané, takže tam třeba to, jestli budete u porodu nebo ne, o tom rozhoduje ta žena. Nebo o tom, je tam vlastně všechno, tam podepíšete smlouvu, ve které je všechno řešené už dopředu. ... Kdo kdy o tom dítěti rozhoduje, co by se muselo stát, aby to a to, a ta smlouva je závazná a platná a soudně vymahatelná. Takže proto my jsme si zvolili jistotu a zároveň jsme věděli, že máme našetřené nějaké prostředky, které tak akorát vyjdou na to, abychom to v té Americe zvládli. Takže jsme si řekli – OK, tak můžeme to udělat, je to pro nás nejetichtější cesta, i formou, i prostě doopravdy proto, že tam nerodí děti sociální případy a nedělají to ty ženy pro peníze a nejsou využívané, ale dělají to z nějakého přesvědčení, protože vidí svoji šťastnou rodinu a chtějí to dopřát někomu dalšímu. Takže Česko proto bylo nepřijatelné. Ještě se to dělá na Ukrajině a v Rusku, což je pro nás taky neprůchozí. A pak se to dělá v Indii, a to je taky otřesné, že vlastně tam oni v Indii najedou do vesnice, seberou malý holky, zavřou je na 9 měsíců na nějakou polikliniku a pak je vrátí zpátky do vesnice. Jednak je teda využítí, a jednak vlastně vrátí je zpátky do toho prostředí, kde ony už nejsou schopné se znovu zpátky nějak zapojit, takže to vlastně taky není nic, co bychom chtěli dělat. A ještě v Británii, to je jenom pro občany Velké Británie, Spojeného království. A pak ještě můžete mít náhradní mateřství v Kanadě, a to jsme tehdy nevěděli, neznali jsme žádný pár, kdo rodil v Kanadě, ale znali jsme pár, kterému se narodil syn v Americe právě ve stejném státě a věděli jsme, že to je možné, že to je legální, že to je průchozí, a že mají toho syna doma v Česku. Takže když jsme viděli ten hmatatelný případ, tak nás, to nás vlastně přesvědčilo o tom, že to je ta cesta, kterou my se chceme dát.“ (Čeněk, sociální otec jednoho dítěte a biologický otec jednoho dítěte)

Muži, kteří získali děti prostřednictvím náhradního mateřství v ČR, byli o tomto způsobu cesty k otcovství méně sdílní, nicméně nikdo z nich si nestěžoval na potíže s matkami, které jim dítě odnosily. Oba tyto páry jsou s matkami rovněž v kontaktu, matky jsou zapsány v rodném listě a děti jsou svěřené do péče otce.

Na surrogátním mateřství stojí za zmínku ještě jedna věc, a tou je častější narození dvojčat z důvodu využití více vajíček najednou při IVF, čímž se zvyšují šance na úspěch. Pokud muži ze stejnopohlavního páru jako dárci spermatu i matka souhlasí, zavedou se do dělohy dvě vajíčka. Často je přitom každé z nich oplodněno spermatem jiného otce z daného páru. V ČR však vinou nedostatečného právního ukotvení surrogátního mateřství dochází v takových případech dvojčat k zajímavé situaci. Protože se jedná o jeden porod, obě děti musí mít z právního hlediska nejen stejnou matku, ale i otce. Jeden biologický otec má tedy „smůlu“, pár se musí dohodnout, který z nich bude zapsán do rodných listů. Respektive je to ten muž, který s klinikou jednal v pozici budoucího otce. Musí být ovšem řečeno, že participanti nevnímali tento výsledek nijak úkorně. Ostatně pokud by to tak bylo, asi by nevolili možnost oplodnění spermii zároveň od obou z nich.

Další cestou k rodičovství je pro páry gayů přijetí dítěte do **náhradní rodinné péče**, v úvahu zde připadají možnosti **pěstounství nebo osvojení (adopce)**. Z finančního hlediska se jedná o cestu mnohem levnější, nicméně v případě pěstounství existuje možnost, že pár dítě v budoucnu může ztratit, pokud o ně požádá biologický rodič. I proto by páry v našem souboru případně mnohem raději volily osvojení dítěte, kde návrat do původní rodiny nehrozí. Jak ovšem participanti uváděli, svěřením dítěte do péče a osvojení páru gayů bylo v ČR málo pravděpodobné. Jednomu páru z výzkumného souboru se úspěšně podařilo osvojit syna,¹⁹ druhý pár od plánu osvojit dítě musel nakonec na doporučení pracovníků OSPOD ustoupit a souhlasil s pěstounskou péčí. Jednalo se nové případy, kdy děti žily se zkoumanými páry až od let 2019 a 2020. V jednom dalším případě se dítě dostalo do rodiny gayů reálně již zhruba před deseti lety, protože se jednalo o dítě sourozence jednoho z partnerů, o které se nejprve starala jeho babička a postupně stále více pár gayů. Až zhruba po pěti letech reálné péče se jim podařilo právní narovnání a dítě jim²⁰ bylo svěřeno do pěstounské péče.

Poslední možností, která se gayům a lesbám na cestě k rodičovství nabízí, je tzv. **sdílené rodičovství** (viz též Kutálková, 2015). Tedy že se **dva páry opačného pohlaví domluví a společně počnou dítě**. Lze to samozřejmě i mezi jednotlivci, ale ti pak kvůli vymezení provedeného výzkumu nespádají do kategorie homoparentálních rodin, protože v takové rodině nejsou dva rodiče stejného pohlaví. Naopak sem spadají případy, kdy se stejnopohlavní pár domluví s jedincem opačného pohlaví rovněž homosexuálně orientovaným. Početí může probíhat domácí inseminací nebo na klinice. Ve výzkumném souboru byly takové případy celkem tři. Ve všech případech bylo záměrem, aby dítě mělo jak matku, tak otce, a proto byli oba zapsáni do rodného listu dítěte. Tedy vždy jeden člověk z reálných párových soužití. Fungování takových „rodičovských čtyřčlenných formací“ bylo poměrně proměnlivé. Z rozhovorů bylo zřejmé, že **rodičovství sdílené čtyřmi osobami** je velmi náročnou záležitostí z hlediska společné domluvy a sladění představ o výchově a podílu času dítěte tráveného v obou oddělených domácnostech rodičů. V jednom případě se mateřský pár rozešel, ve druhém případě se ženy s muži soudily o styk s dítětem, který si muži, respektive otec dítěte, přes odpor žen prosadili. Ani třetí případ nebyl bez komplikací, ale dařilo se je poměrně úspěšně zvládat.

¹⁹ Právně se rodičem mohl stát pouze jeden muž z daného páru.

²⁰ Respektive jednomu z nich.

3. Biologické a sociální rodičovství

Biologickým rodičem je zpravidla ten, kdo je geneticky spojen s dítětem, tedy matka a otec. Lidé, od kterých pochází vajíčko a spermie, jejichž spojením dítě vzniklo. **Sociální rodič** je naproti tomu ten, kdo v roli rodiče, tedy matky nebo otce, vystupuje ve vztahu k dítěti i společnosti nebo společenství. Sociální rodič přijímá a plní roli rodiče, která je mu připisovaná v dané kultuře. Tedy například dítě vychovává a materiálně zabezpečuje. **V heterosexuálních rodinách se předpokládá, že biologické a sociální rodičovství se překrývají.** V židokřesťanském evropském kulturním okruhu platilo, že institut manželství zajišťoval a potvrzoval tento vztah.²¹ Takový vztah je pak v současné době ještě legálně potvrzen zápisem do rodného listu dítěte, kde jsou uvedeni oba rodiče. O tomto aspektu budu referovat jako o **legálním rodičovství**, kde rodičovské povinnosti a závazky člověka ve vztahu k dítěti vyplývají ze skutečnosti, že daný člověk – rodič, je zapsán do rodného listu dítěte. Zatímco biologické rodičovství zakládá v ČR nárok na legální rodičovství, sociální rodičovství nikoliv. Protože termín **legální rodičovství** vyznívá poněkud nezvykle, jsou v textu používána jako jeho **synonyma termíny zákonné rodičovství, právní rodičovství či rodičovství de iure.** Díky medicíně může být dnes situace komplikovanější a biologický rodič nemusí být s dítětem geneticky spojen. Přibylo proto další označení, a to **genetický rodič.** Ten může vstoupit do hry tam, kde je využita asistovaná reprodukce. Typicky je jím anonymní dárkyně vajíčka u náhradního mateřství.

V homoparentálních rodinách je nemožné, aby oba rodiče byli zároveň biologickými (genetickými) i sociálními rodiči ve vztahu k jednomu dítěti. Vždy pouze jeden rodič ze stejnopohlavního páru může být rodičem biologickým, nicméně oba mohou být rodiči sociálními. Míra společenského uznání sociálního rodičovství se různí i díky odlišným právním normám. V homoparentálních rodinách proto nabývá na významu rozdíl mezi biologickým a sociálním rodičovstvím.²² Zatímco biologický rodič může být zapsán v rodném listě dítěte a přijímá tím zákonný vztah k dítěti, sociální rodič stejného pohlaví jako biologický rodič tuto možnost v ČR nemá. **Sociální rodič tedy v homoparentálních soužitích není zákonným zástupcem dítěte,** což těmto rodinám komplikuje život. Vztah mezi dítětem a jeho sociálním rodičem není právně nijak specifikován, prakticky mezi nimi neexistují žádná vzájemná práva a povinnosti kromě těch, které vyplývají ze společného soužití v jedné domácnosti. Jsou-li partneři registrovaní, pak má partner povinnost podílet se na výchově dítěte, ke kterému nemá žádná práva. Tato skutečnost vnáší do homoparentálních rodin značnou dávku nejistoty. Nemusí sice ovlivňovat vzájemný vztah mezi dítětem a jeho sociálním rodičem, ale zcela jistě ovlivňuje a limituje roli sociálního rodiče ve společnosti.

Ve zkoumaných 23 homoparentálních rodinách se vyskytovaly **různé kombinace biologického a sociálního rodičovství.** Nejčastější byly **páry (12), ve kterých měl dítě nebo dvě děti jen jeden biologický rodič a druhý rodič byl pouze rodičem sociálním.** Důvody pro toto rozhodnutí byly různé, nicméně minimálně ve dvou případech se jednalo o dočasný stav, kdy pár plánoval, že v dohledné době bude mít další dítě, jehož biologickým rodičem bude ten z páru, kdo ještě žádné biologické dítě nemá. **Páry, ve kterých měl každý z rodičů alespoň jedno biologické dítě, byly**

²¹ Děti narozené v manželství byly a doposud jsou automaticky považovány za děti daných manželů. Matkou je žena, která dítě porodila, otcem její manžel. Jedná se o první zákonnou domněnku otcovství. Domněnku otcovství lze popřít.

²² Podobné vztahy nacházíme i v rekonstituovaných heteroparentálních rodinách, kde jeden z rodičů v domácnosti nemá biologické a často ani právní vazby s dítětem, na jehož výchově se podílí k rekonstituovaným rodinám (viz Palonciová et al., 2019).

o něco méně časté (7). V těchto případech byl každý z páru alespoň pro jedno dítě biologickým a zákonným rodičem a pro další dítě či děti pak pouze rodičem sociálním. Zde stojí za zmínku skutečnost, že **děti v takových rodinách nejsou z právního hlediska sourozenci**,²³ přestože společně vyrůstají a pečují o ně dva stejní rodiče.

Do uvedených počtů jsem zahrнула pouze případy, kde se biologické a legální rodičovství, tedy zápis do rodného listu, překrývaly. Homoparentální rodiny pěstounské a adoptivní zde tedy nebyly zahrnuty, stejně jako rodiny, kde biologický rodič z páru nebyl zapsán v rodném listě svého biologického dítěte, přestože s ním žil a fungoval jako sociální rodič. Dále se vymykají rodiny, kde je jako rodič zapsán do rodného listu ten, který v realitě není genetickým rodičem z důvodu zdravotních obtíží vedoucích k neplodnosti. Tyto komplikovanější případy vznikají zpravidla pokročilými možnostmi medicíny a zapojením IVF do reprodukce. Je zřejmé, že **vztahy mezi biologickým, sociálním a legálním rodičovstvím jsou v homoparentálních rodinách poměrně složité**, jedná se o kategorie, které se někdy překrývají, jindy ne. Stojí za zmínku, že tak je tomu dnes z důvodu rozpadů rodičovských partnerství a utváření nových partnerství často i v rodinách heteroparentálních. V současné České republice má biologické rodičovství velmi vysokou hodnotu a je v právu či v postupech orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) nadřazeno rodičovství sociálnímu.

3.1 Biologické rodičovství ve stejnopohlavních párech

V homoparentálních rodinách vyplývá **nerovnováha z toho, že pouze jeden z rodičů může být biologickým rodičem potomka**. Taková nerovnováha je v některých rodinách **záměrně vyvažována tak, že si partneři role prostrídají**, tedy že i druhý partner se stane biologickým rodičem. Z provedeného výzkumu se zdálo, že takových případů přibývá a nově vznikající homoparentální rodiny mají stále více tendenci volit tento způsob „vyváženého rodičovství“, kdy každý z partnerů je biologickým rodičem alespoň jednoho dítěte v rodině. Zdá se, že dříve byly obvyklejší případy, kdy pouze jedna žena z páru měla vlastní biologické děti, pro které druhá žena byla sociální matkou či druhým rodičem. Takové rozvržení bylo velmi časté v případech, že si děti jedna žena přivedla z předchozího heterosexuálního vztahu.

Volba biologického rodičovství mezi partnery se řídila mnoha okolnostmi. V lesbických rodinách se někdy stávalo, že jedna z žen se necítila na to, že by chtěla být těhotná a rodit dítě, zatímco ta druhá s tím neměla problém. Dále byla taková konstelace následkem určitých zdravotních bariér, kdy jedna z žen například měla problémy s otěhotněním nebo se z důvodů nějakých zdravotních problémů, případně vyššího věku, těhotenství a porodu raději vyhnula. Přitom zároveň nejčastěji platilo, že pokud biologické rodičovství plánovali oba partneři, v pořadí měl **přednost ten starší**. To platilo jak v párech lesbických, tak gayských. Výjimkou byla surrogátní mateřství, kde, pokud byla užita dvě vajíčka a dvě spermie najednou, pak pocházely spermie od obou mužů z páru. Tento argument o prioritě staršího byl celkem pochopitelný v případech, kde byl mezi partnery větší věkový rozdíl. Zajímavé ovšem je, že byl užíván i tam, kde byl věkový rozdíl mezi partnery zanedbatelný, v řádu jednoho či dvou let či dokonce několika měsíců.

Například paní Blanka se svěřila s vlastním příběhem a důvodem, proč zůstala sociální matkou, zatímco její partnerka se stala dvojnásobnou biologickou matkou.

²³ Sourozenci mohou být pouze pokud mají v rodném listě zapsaného druhého stejného rodiče. Takové případy nejsou časté.

V tomto případě volba vyplynula více z daných možností a byla spíše nedobrovolná, než že by se jednalo o domluvu mezi partnerkami.

*„Tak já jsem starší o X [zhruba 10] let, když se to [otěhotnění] nepovedlo mně a už partnerce vlastně taky přibývaly léta, tak bylo potřeba se rozhodnout. ... Nepovedlo se to, já to mám v rodině, že vlastně tam taky nebylo úplně jednoduché otěhotnět mé babičce. Teď, co to zase sleduji u sestřenic, tak ty tam taky měly problémy, takže nějak v tom rodě to prostě po té ženské linii je. Tak bylo potřeba, aby se přehodila kolej, tak to vyšlo partnerce, ale není to úplně pro mě jednoduché. Já si myslím, že možná, ale neznám tu zkušenost, by bylo, **kdybysme každá měla jedno, že by to bylo vyrovnanější.** Takhle je to jakoby, jako nade mnou visící meč, když vlastně já do toho [rodičovství] věnuji všechno, peníze, čas, postavení, ale v papírech nejsem, úředně nemám vlastně nic v ruce. A kdyby se mezi námi stalo, že se nemůžeme dohodnout a že se rozejdeme, tak v podstatě já ztratím všechno.“ (Blanka, sociální matka dvou dětí)*

Tato citace navíc poukazuje na výše zmíněnou nerovnováhu homoparentálních rodin v ČR, kde pouze jeden z rodičů se stává biologickým a zákonným rodičem. Prosté **sociální rodičovství bez biologického a právního základu posouvá druhého rodiče v páru do nerovnocenného postavení v porovnání s rodičem biologickým.**

Takový stav vede mnoho párů k tomu, že **oba z páru chtějí být biologickým, a tedy i zákonným rodičem. V rodičovství se tak prostřídají a jejich pozice v rodině se tím více vyrovnávají.** Komentář paní Evy popisuje způsob rozhodování o rodičovství, ze kterého je patrný jasný požadavek po vyváženosti a rovnoprávnosti obou partnerek, který je splněn právě tím, že obě jsou zároveň biologické matky a zároveň sociální matky jednoho dítěte.

„Dcera je biologicky moje a syn je partnerky, takže jedno a jedno. Ale my jsme to tak už od prvoplánu počítaly, že tím, že já jsem věkově starší, takže budu mít první dítě já, a pak se prostřídáme po těch třech letech. Tak nám to akorát tak pěkně vyšlo, že jsme se opravdu prostřídaly, teďka chodím zase do práce já a partnerka je doma s dětma.“ (Eva, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)

V několika rodinách se jedna z žen v podstatě dobrovolně vzdala biologického rodičovství a spokojila se s rolí sociální matky. Toto svoje rozhodnutí ženy zpravidla zdůvodňovaly tak, že si samy sebe nedokáží představit být těhotné a rodit, a že je to něco, co přenechají svojí partnerce, která o tuto roli stojí a dobře ji vykonává:

„Já jsem nikdy netoužila, že bych měla rodit. Já jsem věděla, že dítě budu vychovávat, to jsem věděla dopředu, ale nikdy jsem neplánovala, že bych rodila já, to ne. Takže my jsem to měly vlastně takhle rozdělené k oboustranné spokojenosti, když to řeknu takhle. Takže já jsem rodit nechtěla. Takhle to bylo vyhovující pro obě. Takže jsme to udělaly takhle. A taky mně už je 51 let. Ale i kdybych byla mladší, tak ne. Tak ne, nedovedu si to představit, nikdy jsem jako nepředpokládala, že. Já s těma dětma musím komunikovat, pro mě vysloveně rodičovství, jako porodit dítě, ne. Nemám to v sobě.“ (Monika, sociální rodič jednoho dítěte)

I v případech rodin tvořených párem gayů bylo patrné, že **rovnováha a biologické rodičovství obou mužů** je něčím spíše pozitivním. Ve všech případech, kde bylo víc dětí, měl každý z mužů alespoň jedno biologické dítě. Platilo to i v případech pěstounské péče, kde k tomu ovšem přispěly okolnosti. Vyšší šance na svěřením dítěte do péče měl údajně ten z páru, který ještě neměl žádné dítě v péči. Pouze v jednom případě, kde pár gayů měl pouze jedno dítě, byla rodinná situace tímto způsobem nevyrovnaná. Otcem se první stal ten starší z páru a pár nevyklučoval, že ještě další dítě

získá. Pokud by tomu tak bylo, oba zcela jasně věděli, že biologickým otcem druhého dítěte by byl ten, který ještě žádné biologické dítě nemá.

„Tak já jsem starší o tři roky, tak jsme řekli, že budu jako já [na kliniku]. A Ctibor v tu dobu neměl potřeby [mít dítě], takže to bylo jasné. A tedko nějaké potřeby trošku má, ale není to nějak zásadní, že bychom museli mít další dítě. Spíš kvůli tomu malému asi, no, primárně. Aby měl ... nějakého sourozence. Ale není to jako, není to nezbytné. Už jsem starší, už mi bude 40, Ctiborovi 36, 37, takže už je to takové jako na hraně, nechceme být úplně staří rodiče.“ (Cyril, biologický otec jednoho dítěte)

Ctibor se v rozhovoru o plánování dalšího potomka taky zmínil jako o reálné možnosti. Dítě by bylo tentokrát biologicky jeho a v úvahu připadalo opět náhradní mateřství jako způsob, jak dítě získat.

„My určitě uvažujeme nebo uvažujeme ještě o jednom [dítěti], jestli do toho jít, nebo nejít. Já jsem říkal, že příští rok bude takový zlomový pravděpodobně, a že pokud do toho půjdeme příští rok, tak už do toho prostě půjdeme a pokud do toho příští rok nepůjdeme, tak už do toho nepůjdeme pravděpodobně nikdy.“ (Ctibor, sociální otec jednoho dítěte)

Biologické rodičovství je ve stejnopohlavních párech v naprosté většině případů spojeno s rodičovstvím zákonným, tedy se zápisem matky nebo otce do rodného listu, proto ve fungování rodiny nečiní problémy. Rodičovství biologické a sociální se v těchto případech překrývají.

3.2 Sociální rodičovství ve stejnopohlavních párech

Sociálním rodičem, sociální matkou či sociálním otcem označují případy výhradního sociálního rodičovství, kdy sociální rodič tedy není zároveň rodič biologický ani rodič de iure. Pozice výhradně sociálního rodiče vzniká, když se homoparentálnímu páru narodí dítě, když má dítě jeden z partnerů z předchozího vztahu, nebo když si dítě jeden z páru osvojí, případně je mu svěřeno do pěstounské péče. V ČR nebylo v době výzkumu (rok 2020) možné, aby dítě osvojil stejnopohlavní pár nebo aby bylo dítě svěřeno do péče stejnopohlavnímu páru. Společné osvojení dítěte či pěstounská péče nebyly dle platné legislativy možné. Osvojit nebo získat dítě do péče mohl vždy jen jeden člověk z daného páru, přestože posuzováním a přípravou procházeli zpravidla oba. Druhý partner se tak stával pouze sociálním rodičem. I samotné pěstounství či osvojení lze vnímat jako sociální rodičovství, protože nemá biologický základ, ale takovým způsobem je zde pojímat nebudeme. Obojí je totiž v ČR specificky právně ošetřeno. Pro daný výzkum i situaci homoparentálních rodin v ČR je důležité hovořit o **výhradně sociálním rodičovství**. Toto sociální rodičovství je v homoparentálních rodinách partnery reálně žité a zakoušené, nicméně není právně nijak uznáno. Jedná se o podobný vztah, který lze v majoritní společnosti poměrně často vidat i v takzvaných rekonstituovaných rodinách, tedy v rodinách, které vznikají až následně po rozvodu či rozpadu původního partnerského rodičovského vztahu. Tam ovšem existuje možnost osvojení, která je stejnopohlavním rodičům v ČR nedostupná.

Sociální rodičovství v homoparentálních rodinách je v ČR zásadně formováno tím, že zde neexistuje institut párového osvojení nebo přiosvojení dítěte druhým, nebiologickým rodičem. Sociální rodič je tak v mnoha právních ohledech postaven do role pouhého „spolubydlícího“, přestože o dítě pečuje, živí je a vychovává. Přitom je nezbytné zmínit, že i v homoparentálních rodinách se vyskytují

rozdíly ve vnímání sociálního rodičovství, tedy míry plnění rodičovské role partnerem rodiče. Obecně platilo, že **oba muži nebo obě ženy z páru se cítili jako rovnocenní či téměř rovnocenní rodiče ve vztahu k dítěti tam, kde dítě plánovali od počátku společně a „získali“ je společně**. Partnerky se vzájemně podporovaly již v době těhotenství, častá byla přítomnost u porodu, podobně i muži sledovali vývoj dítěte již v prenatálním stádiu a byli u porodu. Závaznost sociálního rodičovství se jevila o něco menší tam, kde partneri neplánovali rodičovství společně, ale seznámili se až poté, co jeden z nich již dítě měl. V takových případech ovlivňoval věk dítěte a zapojení druhého biologického rodiče míru, v jaké byl rodičov partner vnímán jako rodič. Starší děti a četnější kontakty s biologickým rodičem (zpravidla otcem) působily spíše v neprospěch vnímání matčiny partnerky jako matky/druhého rodiče. Roli zde hrály i osobnostní rysy nových partnerů v kombinaci s jejich snahou zapojit se do výchovy a péče o dítě či děti.

Výhradně sociální rodičovství, které právně vlastně rodičovstvím není, staví sociálního rodiče do specifického postavení. V rozhovoru se o tom zmínila paní Věra, která byla v této pozici téměř desetiletí nešťastná. Tato specifická situace vznikla tím, že otcem její sociální dcery se stal její bratr, který byl zapsán do rodného listu. Soudní cestou se pak domohl toho, že se s ním dcera pravidelně vídá, s čímž by jinak matky nesouhlasily.

„Já nevím, jak to verbalizovat. Prostě já té Viktorce [dceři] můžu nabídnout lásku, peníze, čas, všechno, všechno, ale nemůžu jí nabídnout žádnou jistotu. Já jsem strašně závislá v tomhle na té biologické matce a na tom biologickém otci, který taky mohl být úplně cizí chlap, kterému na mně nezáleží nebo já nevím, jo? Já jsem si říkala – tím, že to bude bratr a na mě [mu] záleží.“ (Věra, sociální matka jednoho dítěte)

Podobným způsobem popisovala situaci sociální matky paní Barbora, která hovořila o nelehkém postavení svojí partnerky ve vztahu k jejich dvěma dětem:

*„Jak říkám, ta **sociální matka je opravdu fenomén sám pro sebe, nebo sociální otec**. Já myslím, že by to stálo za samostatný průzkum ... jak oni to vnímají, oni nemají žádná práva, když se s ním partner rozejde, tak ani nemůžou se domáhat toho, že ty děti chtějí, že mají právo je vidět. ... Ale nám to funguje, protože se domluvíme, jenomže ve chvíli, kdyby by byl problém, sociální, ekonomický, tak už nás bude stopovat [ve smyslu limitovat] ta společnost. Ve chvíli, kdy nám do toho vstupuje ta společnost, jestli nám dá úlevy na dani nebo nedá, jestli přizná sirotčí důchod, kdyby se partnerce něco stalo, tak jestli děti budou zabezpečené nebo nebudou zabezpečené, jestli bude vdovecký důchod nebo nebude, tak prostě tady to jsou věci, který my ... neovlivníme. My se můžeme domluvit, abychom si v některých věcech nekomplikovaly život, ale tyhle věci, to nám dluží společnost. ... Nebo dluží? To nám nepříznala společnost.“ (Barbora, biologická matka dvou dětí)*

V případech, kdy je rodinná situace složitější a dítě vyrůstající v rodině dvou leseb má ještě otce, může být vnímání sociálního rodičovství oslabené. A to jak na straně matek, tak i na straně otců. Takovou zkušenost měla například paní Kateřina, která po rozvodu měla děti ve střídavé péči s jejich otcem. Její nové partnerky sice dlouhodobě s dětmi žily ve společné domácnosti, nebyly však vnímány jako „matky“. Matka je v tomto vnímání vždy pouze jedna a otec taky vždy pouze jeden:

„Já to nevnímám, že jsme tam dvě mámy. Já to vnímám, že tam jsem já a moje přítelkyně. ... No tak holky nám jako ze srandy říkají maminky, že jo, nebo když jim píšeme nějaký vzkaz, něco třeba, ať udělají, podepíšeme se maminky, ale je

to spíš taková legrace, už to nejsou malé děti úplně. Asi to tak úplně jako nevnímám nikdy, prostě maminka je jenom jedna, to prostě já to tak mám, že i když třeba mám ty kamarádky různé, které si dvě holky spolu pořizují děti, tak stejně já osobně si myslím, že maminka je jedna prostě." (Kateřina, biologická matka dvou dětí)

Podobně tomu bylo i ve složitější konstelaci páru gayů, kde jeden z nich měl dvě děti, s původně párem leseb, v době výzkumu již rozešlých:

*„Protože samozřejmě na začátku jsme si říkali, že i on [můj partner] vlastně, a já to tak беру, bude jakýmsi druhým otcem, ale to je jen taková věc, kterou říkáte na začátku, když ještě nevíte, jak se věci vyvíjí. Protože je samozřejmě jasné, a tak to ty děti učíme, že Natálka **má jednu maminku a má jednoho tatínka**. Maminka je Nikola a já jsem její tatínek, že jo? A má vlastně tedy sourozence, což je teda Nataniel, ale ten má teda jinou maminku, a to je Nina. My používáme tedy křestní jména, neříkáme teta a tak dále. A zase má Nataniel tatínka taky jednoho. A to jsem zase já. ... Takže ono postupem času samozřejmě, my jsme tohle s Neklanem [partnerem] hodně řešili, a říkal jsem mu – berme to tak. A ty děti ho zbožňují, jo? Nakonec bych někdy mohl i žárlit. ... Protože on je pro ně ňuchňací, že jo, já jsem takový ten, co velí. Jo? Co organizuje a tak dále ... **stejně tak jako moje děti to jsou, tak i jeho**, že prostě když s nimi bude chtít někam sám jít a tak dále. Ale stejně to vidím tak, že nakonec, aniž bychom se nějak o tom bavili, to je tak, že já to cítím, že já musím jakoby víc, jo? ... Že já ani nechci po něm některé věci. Já jsem se přistihl, že vlastně se ho i ptám, jestli by mu nevadilo, když je pohlídá. Jo? Rozumíte?" (Norbert, biologický otec dvou dětí)*

3.3 Rozdíl mezi biologickým a sociálním rodičovstvím

Z výzkumného souboru bylo zřejmé, že **muži vnímali v porovnání s ženami menší rozdíl mezi biologickým a sociálním rodičovstvím**, když byl posuzován jejich vlastní prožitek i vztah k dítěti. Tuto skutečnost si někdy sami uvědomovali a vysvětlovali ji tím, že matky jsou k vlastním biologickým dětem více připoutány díky prožitku těhotenství, porodu a kojení, což u mužů není. Roli zde údajně hrají i hormony:

„U gayů je to jakoby jednodušší v tom, že to dítě nemá to pouto k tomu biologickému otci, že vlastně on [syn] bere oba úplně stejně. A to je u všech, jo? Je to vlastně úplně jedno, jemu je jedno, jako on [šestiletý syn] neví, jestli já jsem biologický nebo Ctibor. ... Ale u těch leseb to dítě, když je to biologicky té matky, tak je vždycky na tu matku víc závislejší než na tu nebiologickou matku. ..., že vlastně ty děti berou ty táty úplně stejně, kdežto ty matky jsou na to dítě navázaný. ... My neznáme případ, kde by to dítě bylo nějakým způsobem fixovanější na biologického otce. A nedokáže to jako rozpoznat. Takže já si myslím, že to je prostě dané nějakým způsobem hormonů, nevím, prostě napojením na matku toho porodu, nevím, nebo na kojení. Ale každopádně u těch gayů to tak není. A u těch vlastně leseb je to vlastně všude." (Cyril, biologický otec jednoho dítěte)

Matky ze sledovaných rodin se zpravidla v rozhovoru zmiňovaly, že jsou obě **rovnocenně schopny postarat se o dítě**, ovšem zároveň **připouštěly, že rozdíl mezi biologickým a sociálním rodičovstvím pociťují. A to nejen ten, který vyplývá z odlišného právního postavení**. V rozhovoru to zmínila na přímý dotaz například paní Edita.

Tazatelka: „Cítíte, vnímáte ty děti nějak odlišně? Protože vím, že jedno dítě vlastně porodila partnerka, jedno jste porodila vy, jaký je v tom rozdíl?“

Edita: „Je to jiné jenom, nebo když první vlastně byla Elinka, tak miluju [ji] hned prostě od prvního dne a říkala jsem si, že v tom asi rozdíl nebude, že to není, nemůže to být jiné. Pak se mi narodil Eliášek a je to jiné v tom, že mám tak jak kdyby víc takový ten strach v sobě o toho Eliáška než o tu Elinku. Není to tím, že bych ho milovala míň nebo víc, ale je to asi fakt to, že to [dítě] člověk porodil, a že jsem ho nosila, je to takové trošičku jiné. Ale jinak, že rozdíl nebo tak, to vůbec ne, to jako dala bych život za oba dva, ať je to jeden nebo druhý. A je to takové, víc je člověk opatrnější si myslím, s tím svým [dítětem].“ (Edita, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)

Tedy i ženy, které se od počátku staraly o společné dítě, shledávaly pocitově rozdíl mezi biologickým a sociálním mateřstvím. Tento rozdíl si často uvědomily až poté, co se staly biologickými matkami, jak ilustruje i výše uvedený úryvek z rozhovoru. Respektive když měly možnost zakusit i tu druhou roli, kterou předtím ještě neměly (tedy buď biologickou, nebo naopak sociální). Přestože tyto **ženy byly v péči o dítě značně zastupitelné, vztah k dítěti, které porodily, a vztah k dítěti partnerky, vnímaly mírně odlišně**. Podobně se vyjádřila další matka ze soužití dvou žen s dvěma dětmi:

„Jako určitě tam rozdíl je, jo? Je tam prostě nějaká jako biologická danost určitě k tomu vašemu biologickému dítěti, jo? Ale nějak to úplně porovnávat jako na nějakých vahách, koho mám radši, to skoro, to je takové ošemetné, prostě. (přemýšlí) Já to třeba cítím tak, že moje dítě mě víc rozčiluje, jo? Nebo vlastně když se mu něco stane, tak asi víc mě to nervuje, nebo když je nemocný. Tak na téhle rovině, takové té biologické, to ta máma víc prožívá, jo? No. Takže rozdíl tam je.“ (Olívie, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)

V jiných vztazích byly partnerky ještě vymezenější a rozdíl vnímaly ještě ostřeji. Vyjádřila to například paní Monika, která se dokonce vymezovala vůči tomu, že by měla být považována za matku. Podle jejího názoru ona je „rodičem“, nikoliv matkou nebo otcem. **Matka a otec jsou v jejím vnímání pouze jedni**:

*„Já nejsem máma, já se nepovažuji za mámu, já se považuju za rodiče. ... **My nejsme dvě mámy, já jsem to nikdy takhle nebrala. Já jsem prostě, Marijánka mi říká Momy, já jsem její rodič, ale nejsem tam za tátu, rozhodně ne. Prostě jsme dvě ženy, vychovávají dvě ženy a tím to hasne. Takže já si nenechávám říkat mámo. A máme to takhle nastavené od začátku, protože já jsem jí neprodila a myslím si, že mně nepřísluší vlastně tenhle ten titul. Já to mám takhle udělané.**“ (Monika, sociální rodič jednoho dítěte)*

Podobným způsobem popisoval roli sociálního otce svého partnera pan Norbert:

*„Pro ně [děti] je to polštářek, na něj skákat, mazlit se, pusinkovat. Rozumíte mi? Tohle se nedá nutit. A já to, jak jsem říkal, trošku jsem žárlil, ale říkám, tak to bohužel je, já se taky snažím, ale tohle je taková přirozenost tam. Takže to znamená, že **on je, on dokáže být skvělý rodič, ale není otec.**“ (Norbert, biologický otec dvou dětí)*

V tomto případě musí být uvedeno, že první dítě měl pan Norbert ještě předtím, než začal žít se svým partnerem, kterého teď vnímá jako rodiče svých dětí.

3.4 Negativní zkušenosti sociálních rodičů

V běžném fungování rodin mohou vznikat problémy tím, že sociální rodič není v homoparentálních rodinách jako rodič legálně uznán. Pro běžné homoparentální rodiny aktuálně v ČR neexistuje cesta, jak toho dosáhnout. Zkušenosti rodičů plynoucí z tohoto faktu jsou různé. Většina dotazovaných uvedla, že se s velkými problémy kvůli tomuto faktu v běžném životě nepotkává. Někteří zmiňovali pár nepříjemných incidentů, například u lékaře. Je ale třeba také uvést, že většina rodin se záměrně snažila těmto problematickým situacím vyhýbat, to znamená, že pokud to bylo možné, záležitosti ohledně dítěte, kde byl třeba podpis či rozhodnutí zákonného zástupce, vyřizoval primárně jeho zákonný zástupce. Nebo v případě dvojčat s jinými otci si partneři údajně vždy psali křížově plnou moc pro jednání, která nadcházela, aby například nástup do MŠ mohl vyřídít jen jeden z nich pro obě děti.

Co rodiny tížilo ještě víc než problémy v každodenním fungování, byla **nejistota, respektive neexistence právního vztahu mezi sociálním rodičem a dítětem**. Svěřil se o ní například pan Ctibor:

„... je to strašně divné, protože když se zamyslíte nad tím, že tady žijete v jedné domácnosti, máte dítě, dáváte mu maximum ze sebe a vlastně jeden čas, jednu chvíli, nedej bože, může se něco stát, si můžete vzít balíček, ruksak na záda a jít pryč v podstatě bez ničeho, když neberu majetky, peníze, tyhle ty věci vůbec jako pomíjivé, tak v podstatě odcházíte a nemáte absolutně žádné právní vymahatelné právo, žádné nároky. ... To samé vlastně z druhého pohledu, že nedej bože, kdybych se zbláznil a odešel, tak nemám vůbec žádnou vyživovací povinnost vůči malému, nemusím ho vůbec vídat, můžu ho tady nechat úplně ve štýchu, jak budu chtít. A to samé samozřejmě, když by se někomu z nás něco stalo, tak soudní cestou řešit vůbec, kam malý půjde, jestli vůbec půjde ke mně? Ze zákona to tak není, že jo, takže kdyby malý byl, byl by u sestry [partnera], ale zároveň já na něj nemám nárok. Já ho vychovávám, on mi říká tati, jo? Tahle ta situace je strašně neprobádaná a pro mě je v tomhle tom strašně jako ohrožitelná, protože nikdy nikdo nevíme, co se může stát. ... Takže tohle mi přijde hrozně, jako z té mojí pozice, že ta pozice je strašně slabá tady v tom. A to je, hrozně mi to vadí jako upřímně, tohle to. Protože mi to přijde hloupé, že já nikomu neublížím tím, že prostě budu mít nároky na dítě, které vychováváme společně, které mi říká tati, které mě miluje, které mě tamhle objímá, když mu čtu pohádku, jo? Tohle mi přijde strašně špatné, hrozně špatné.“ (Ctibor, sociální otec jednoho dítěte)

Data z provedeného výzkumu ukazují, že nerovné postavení v roli sociálního rodiče trápilo více ty, kteří byli pouze v postavení sociálního rodiče. Ti, kteří byli zároveň v roli sociálního i biologického rodiče k různým dětem, zmiňovali tento problém v rozhovorech méně často. Vztah mezi partnery se v důsledku stejných rolí i rovnocenné absence právní ochrany narovnával. Toto vyrovnanější postavení pravděpodobně vedlo k tomu, že zmenšovalo jejich obavy. Možná proto tyto partneři i vzájemně věřili, že by se společně lépe domluvili, kdyby třeba nastal rozchod, protože by podobný problém řešili oba z páru, jen každý ve vztahu k jinému dítěti.

I v takových případech ovšem mohla být situace pocítována nerovně a obavy zůstávaly. Například paní Lucie zvažovala svoji situaci ve vztahu k synovi a nebyla absencí vzájemných závazků nijak potěšena:

„Já jsem právně úplně mimo, že ano, já v podstatě, kdyby se s partnerkou něco stalo, tak nejsem vůbec ve hře. Já ho [syna] od miminka živím, pipám, vychovávám, saturuju všechny jeho potřeby, partnerku jsem živila, když byla na mateřské, i jeho, ale nemám žádná práva. Mám jenom povinnosti plynoucí z toho,

že sdílíme společnou domácnost, tudíž ho musím živit a vychovávat, ale nemám žádná práva. Nemůžu si, ani pitomé daně na něj jsem si nemohla odpočítat, když byla partnerka na mateřské a neměla si je z čeho odpočítávat. Takže my teď máme slevu na dani tak, že máme vlastně dvakrát první dítě, že jo, ono se počítá první dítě, druhé dítě má jinou sazbu, třetí dítě ještě lepší sazbu. Ovšem my máme sice tři děti, všechny studující, ale máme první, druhé a znova první." (Lucie, biologická matka dvou dětí a sociální matka jednoho dítěte)

V praktické rovině tak v homoparentálních rodinách s více dětmi dochází k tomu, že **domácnost přichází o finance v podobě daňových odpočtů na děti**. V současnosti jsou totiž v daňovém systému mírně zvýhodněni rodiče s více dětmi.²⁴ Roční rozdíl mezi odpočty na první a třetí dítě činí devět tisíc korun.

Jiná matka se zase zmínila, že je pediatr dopředu upozornil, že partnerka není zákonný zástupce dítěte, a proto nemůže například doprovázet dítě k očkování. To však byla jediná negativní zkušenost, o které se tato respondentka zmínila:

„... dětská lékařka ví, že jsem s partnerkou, a věděl to i bývalý dětský lékař. Ten řekl, že ať nepočítám s tím, že s partnerkou, že bych poslala partnerku s dítětem nebo se starším třeba na očkování nebo na něco. Že není zákonný zástupce, takže na to nemá nárok, ale z tama jsme stejně odešly, protože nám ten lékař tak či tak nevyhovoval." (Pavla, biologická matka dvou dětí)

O problémech plynoucích z role sociálního rodiče, a nikoliv rodiče de iure se zmínila další participantka. Nevnímala je jako ty nejdůležitější, spíš jí bylo líto, že má ve vztahu k jednomu synovi pozici, která není právně ošetřená, z čehož občas vyplynou v každodenním životě nepříjemné situace.

*„Jednou u nové doktorky, no, když jsem byla já s Ondřejem vlastně, tak to bylo nepříjemné. Prostě jsem vyplnila celé čtyři A4 o něm, o jeho anamnéze od porodu, všechno jsem samozřejmě věděla. A na konci se vlastně nemůžete podepsat, lépe řečeno, kdybych tam tu muří nohu dala, tak se nikdo mě tázat nebude, ale to zase já neudělám. Takže jsem tam, je to trochu potupné, jdete za recepční a ptáte se jí. Řešíte s ní, jestli to teda, takže to nepodepíšu teďka, ale mám tady ten papír [plnou moc od partnerky] a už je to takový krok, který musíte vlastně dělat, je takový, hm, no, je to lehce ponižující vlastně, jo? ... Já se opravdu cítím být aspoň v tomhle ohledu plnohodnotnou matkou. Přijímám to, že nikdy nebudu mít tak úplně úplné kompetence jako ta biologická máma, ale zrovna směrem třeba k alergoložce, k tomu, co ona potřebuje jako vstupní data, jsem úplně zastupitelná stejně s Olívií, jo? Takže mi to připadá opravdu ponižující, že tam pak mám řešit, jestli teda se tam, že se tam nepodepíšu, ale že, ale jestli jim stačí tahle plná moc, nebo jiná plná moc prostě. Nesetkala jsem se nikdy s nějakou přímou diskriminací, ale pořád je tam tohle jako, takové obtěžkávající, jo? Spíš to **vědomí toho, že se vám to kdykoliv může stát a že ty lidi budou v právu, a já v právu nebudu**. Jo? No. Zaklepu to, jo? Zatím nám to prochází, ale stejně, žít s tím vědomím je nepříjemné." (Olga, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)*

Tato citace jasně ukazuje na skutečnost, kterou zmiňovali participanté výzkumu opakovaně. **Nejistota plynoucí z chybějícího právního statusu sociálního rodiče** ve vztahu k dítěti je posouvána do oblasti, kdy se museli spoléhat na dobrou vůli okolí.

²⁴ Daňovou slevu na dítě lze uplatnit na vyživované potomky, kteří žijí ve společné domácnosti. Musí však jít o dítě: vlastní, osvojené nebo v náhradní péči, druhého z manželů, nebo vnouče, jehož rodiče nemají příjmy, ze kterých by mohli slevu na dani uplatnit. V homoparentálních rodinách tak nemohou být všechny děti v domácnosti počítány dohromady, pokud nemají stejné zákonné rodiče. Přicházejí tak o finanční zvýhodnění na děti druhého třetího a vyššího pořadí.

Zpravidla se jim jí dostávalo, ale nikdy to nešlo dopředu odhadnout. Proto se většinou snažili vyhnout možným konfliktním situacím tím, že za děti vyřizoval důležité náležitosti vždy primárně jejich biologický rodič, a tedy zákonný zástupce. Podobné situace popisuje Kutálková (2015) či Sloboda (2016, 128–129) jako nucený coming out, kdy sociální rodič musí při jednání s ostatními vysvětlovat svoji roli a odkrývat tak svoji intimní identitu.

3.5 Druhý biologický rodič

Kromě biologického rodiče, se kterým dítě žije ve společné domácnosti a se kterým tvoří homoparentální rodinu a homoparentální domácnost, mají všechny děti někde ještě svého druhého biologického rodiče, se kterým jsou geneticky spřízněny. Jeho role může být různá. Ve výzkumném souboru se vyskytly tři základní možnosti postavení tohoto rodiče vůči dítěti a homoparentální rodině (obrázek č. 2).

Nejčastější formou bylo, že **druhý biologický rodič vůbec nezasahuje do fungování rodiny a cíleně se nesetkává s dítětem** (obrázek č. 2). Pokud se jednalo o anonymního dárce, jeho role zpravidla končila darováním genetického materiálu. Bylo to tak vždy, když bylo dítě počato asistovanou reprodukcí na klinice s anonymním dárcem. Tedy ve všech osmi případech náhradního mateřství. Zde bychom přesněji měli hovořit o genetickém rodičovství, ale nechci situaci zbytečně komplikovat, proto uvažuji u každého dítěte pouze o dvou biologických (tedy geneticky příbuzných) rodičích. U náhradního mateřství by mohli být jako biologičtí vnímáni tři rodiče – otec, náhradní matka a genetická matka. V těchto případech se s rodinou stýkala vždy jen náhradní matka, nikoliv dárkyně vajíčka. Oddělení těchto osob, tedy náhradní a genetické matky, je zcela záměrné, předchází se tím možnosti, že by si náhradní matka nárokovala vztah k dítěti. Při domácím „anonymním“ dárcovství pak záleželo na daných rodičích, jak významně se snažili anonymitu dodržet. Často platilo, že matky daly dárci vědět, když se jim dítě narodilo. Další styky však již neudržovaly. V případech, že byl **dárce, respektive biologický rodič, známý**, vždy věděl o existenci dítěte. V šesti případech však **nerozvíjel s dítětem žádný vztah** a dítě buď vědělo, nebo ani nevědělo, kdo je jeho otcem.

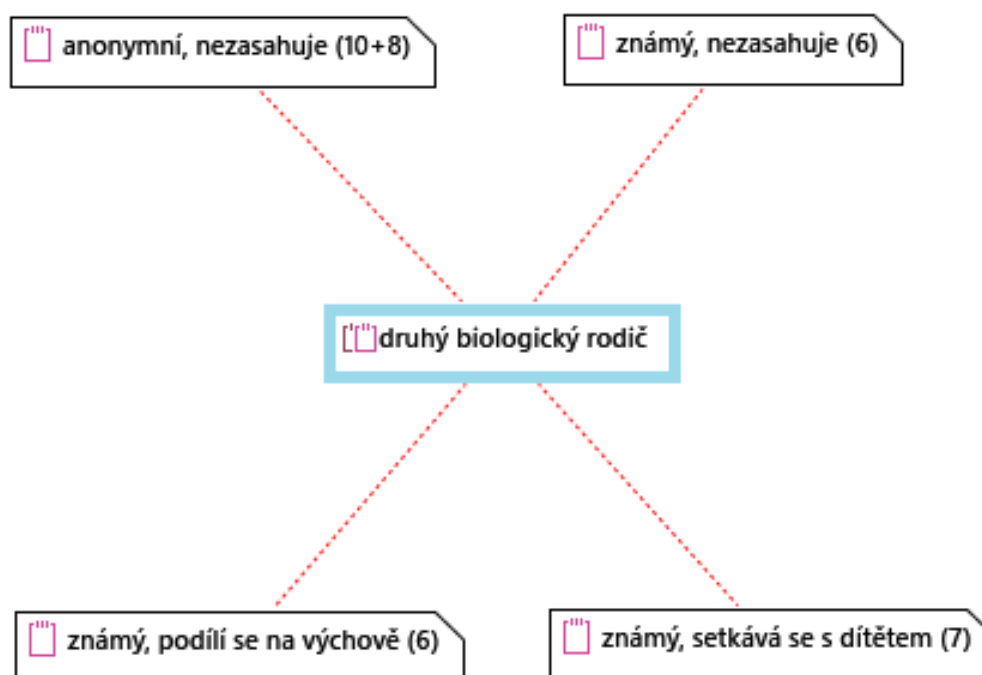
V dalších sedmi případech byl otcem dítěte **známý, který se s dítětem setkával**. Do této kategorie jsou zařazeny často děti pocházející z heterosexuálních partnerských vztahů. Druhým biologickým rodičem byl vždy **otec a míra setkávání byla různá**, zpravidla se vídali několikrát do roka a otec příliš nezasahoval do fungování homoparentální rodiny.

Poslední možností byly rodiny, kde se **na výchově podíleli oba biologičtí rodiče**. Takových dětí bylo ve výzkumném souboru šest. Jednalo se často o případy takzvaného **sdíleného rodičovství**, kdy se rodiče předem domluvili, že na výchově dítěte se bude podílet jak jeho biologická matka, tak jeho biologický otec. K tomu zároveň i sociální matka a případně ještě sociální otec. Dále zde byly děti narozené do heterosexuálních vztahů, kde se otec po rozchodu aktivně zapojoval do výchovy, například měl dítě ve střídavé péči nebo se s ním setkával častěji než jednou měsíčně a spolurozhodoval o jeho výchově.

Hranice mezi dvěma posledními kategoriemi, tedy druhým biologickým rodičem, zpravidla otcem, který se podílí na výchově a tím, který se setkává s dítětem, ale do jeho výchovy příliš nezasahuje, byla poměrně těžko stanovitelná, nicméně byla významná. Rodič podílející se na výchově o dítě reálně pečoval a vychovával je, setkával

se s ním častěji a mnohdy například spolurozhodoval o výběru školky, školy a volnočasových aktivit pro dítě. Jiný vztah k dítěti i homoparentální nukleární rodině pak měli rodiče v kategorii „známý, setkává se s dítětem“. Ti se sice jednou za čas (několikrát do roka či méně často) s dítětem viděli, nicméně si nekladli vyšší ambice o tom, že by rozhodovali o jeho vzdělávání, volnočasových aktivitách a vídali je pouze sporadicky. U nejmenších dětí ještě dítě ani nemuselo vědět, že se jedná o jejich otce. Tyto dvě kategorie se tak mohly v čase i měnit a je možné, že některý rodič v době výzkumu zařazený do kategorie „známý, setkává se s dítětem“ se v budoucnu může posunout do kategorií „známý, nezasahuje“ nebo „známý, podílí se na výchově“. Nejedná se o definitivní kategorie, ale o potenciálně dynamické skupiny, které se sice většinou nemění, nicméně se mohou v čase měnit.

Obrázek č. 2 **Schéma znázorňující postavení druhého biologického (genetického) rodiče ve vztahu k dítěti**

Pozn.: Čísla v závorkách udávají počty dětí ve výzkumném souboru, kterých se daná situace týkala. Celkový počet dětí byl 37. Děti osvojené a v pěstounské péči tvoří specifické skupiny a nejsou zde zařazeny. U 8 dětí ze surrogátních mateřství je uveden údaj za druhého genetického rodiče, nikoliv za náhradní matku.

Situace **náhradního mateřství** je poměrně specifická. Biologická matka není známa, zatímco náhradní matka ano. Ona byla ve všech případech uvedena v rodném listě dítěte a platilo, že se s ní otcové i jejich děti občas viděli. V žádném případě však nezasahovala do výchovy. Obě strany považovaly za vhodné být v občasném kontaktu a udržovat vzájemné dobré vztahy. To s biologickou (genetickou) matkou nešlo, protože nebyla známa. U dětí počatých v Americe platilo, že o biologické matce měli otcové nezbytné informace, především pak zdravotní:

„Je to anonymní dárkyně, ale máme k ní šest A4 s nějakou fotkou a se zdravotními údaji. ... Kdyby vlastně se cokoliv dělo nebo je tam vlastně vidět, že její babička měla tmavé vlasy a modré oči ... nebo co má třeba ještě za knížky nebo jaké měla děti, co dělá za zaměstnání, co zvládá, jaké třeba má ráda umění a sporty a tyhle ty věci. Takže my máme takové údaje o ní, ale je to anonymní, nevíme, kdo to je. A v podstatě se můžeme spojit jenom maximálně, když by děti byly vážně nemocné, třeba měly leukémii nebo něco takového. Tak vlastně se zkontaktovat kvůli darování kostní dřeně nebo něco takového. ... Ale nějaký přímý kontakt tam není pro nějaké zjišťování kořenů, to vlastně ani není jako žádoucí. Takže tohle to je to maximum, co těm dětem můžeme poskytnout, ale v podstatě na tom nejsou [špatně], jsou na tom ještě líp než děti, které se narodí z darovaného vajíčka v Česku, ty nevědí vůbec nic.“ (Čeněk, biologický otec jednoho dítěte a sociální otec jednoho dítěte)

Rozhodnutí, **zda a jak se bude biologický rodič zapojovat do výchovy, bylo zpravidla učiněno již předem v souvislosti s volbou způsobu početí.** Některé páry si ponechávaly otevřenější cestu s tím, že známý dárcce se může rozhodnout, jak moc se do výchovy zapojí. Představy na obou stranách se samozřejmě časem lišily a měnily. Do toho ještě významně vstupovaly partnerské vztahy, které se rovněž mohly měnit. Vědomí nebo hrozba obtížné dohody, když se mají na výchově dítěte shodnout více než dvě osoby, vedly mnohé stejnopohlavní páry k tomu, že se snažily eliminovat roli druhého biologického rodiče. Biologický rodič tímto prizmatem znamenal nejistotu a významně zvyšoval riziko možných budoucích obtíží, pokud by jeho představy o vztahu s dítětem byly z jakýchkoliv důvodů odlišné od těch, které měl stejnopohlavní pár. Proto byla volba anonymního rodiče výhodnější. V případě domácího anonymního dárcovství připadalo někdy v úvahu, že se dítě s otcem v budoucnosti setká, jindy se tomu matky záměrně vyhýbaly. I u mnoha známých dárců se s touto možností často počítalo spíš výhledově a známý dárcce do výchovy nezasahoval:

„Až se bude Dominička někdy ptát [na otce], řekneme, že to byl nějaký hodný strejda. I když nefiguruje v rodném listě a nefiguruje v naší, jako ve výchově. Je to skutečně někdo, kdo nám hodně pomohl. ... Nezná [ho], neptá se na to, tady nejsme ještě domluvené, nejsem domluvená s partnerkou. Já mám trochu jiný názor než ona, a musíme se domluvit. Já osobně nemám problém jí absolutně všechno říct, jak to je, kdo to je a tak dále. Ale otázka, ještě jsme se neptaly toho dárcce, jestli s tím souhlasí, ta manželka [jeho], takže jedna věc. To záleží, co na to řekne on. A v rodném listě to [otec] není, vlastně po tom dárci nechceme nic, my po něm nechceme nic. Takže je to na něm, jestli se chce nějak zapojit. Ale on je víceméně zapojený, takhle, mezi námi. ... Jsou to naši kamarádi. Ale kdyby Dominička, já myslím, že věkem bude se o to zajímat a bude to chtít vědět. Za mě nemám problém jí to říct. Dana to nechce říkat zatím, ale uvidíme. Já myslím, že k tomu se dospěje, ale Dana tím, že, to je pochopitelné pro mě, protože ona je hodně ohrožená jakoby v pozici tady, když máme takovouhle rodinu.“ (Dáša, biologická matka jednoho čtyřletého dítěte)

V dalších případech byla **osoba biologického otce dítěti známá a on vystupoval v jeho životě různým způsobem.** Tam, kde dítě pocházelo z heterosexuálního partnerského vztahu, často otec s dětmi žil v jejich ranějším dětství. Po rozchodu rodičů a utvoření nové homoparentální rodiny otec fungoval podobně, jako je tomu při jiných rozchodech nebo rozvodech heterosexuálních rodičovských párů. V jednom případě měl děti s bývalou manželkou ve střídavé péči, v dalších případech se s ním naopak děti nevidaly moc často.

V některých případech **považovaly lesbické páry za dobré, aby dítě mělo nejen matky, ale i otce.** Důvodem byl jednoznačně **ohled na dítě.** Tyto matky předpokládaly, že dítě se bude o otce zajímat a rovněž se domnívaly, že jsou oblasti,

kde pro dítě může být existence otce přínosná. To byl případ paní Lenky, která počala se svým známým, gayem. I zpětně hodnotila tuto volbu jako šťastnou:

„Je to divné, já jsem ráda, že to máme, jak to máme. A jsem ráda, že máme i toho tatku, že spousta [lesbických žen] nechtějí vůbec, že chtějí dárce, nechtějí [otce]. Já jsem si říkala, my jsme to dlouho probíraly, já jsem říkala, že bych chtěla, za a) se vyhneme té otázce kdo je můj táta, kde je můj táta, já ho chci vidět, já chci znát, jak vypadal, co dělal. Což jako u dárce za a) nevíte a za b) vysvětlovat to, já nevím, čtyřletému, pětiletému dítěti, které začne chodit do školky, bude říkat – to je divné, všichni mají tatku a já ne, jo? Tak kde je? Takže tohle jsme odbouraly tím, že tatku máme a funguje, tak jsme to odbouraly.“ (Lenka, sociální matka dvou dětí a biologická matka jednoho dítěte)

U některých participantek se tyto pocity zároveň spojovaly s přesvědčením, že anonymní otcovství je riskem. Nemohou si biologický materiál vybrat a nevěřily, že je kvalitní a odpovídá jejich představám. To bylo požádáním muže, kterého znaly, eliminováno. Někdy bylo návdavkem i získání muže, který bude jako otec ve vztahu k dítěti vystupovat. Takový postoj zmínila například paní Olga:

„... co jsem věděla třeba, že nechci anonymního dárce. To prostě, to tady znova se mi tedko opakuje ta situace [při plánování dalšího dítěte], to není moje cesta. ... Já věřím tomu, že [dět] mají nějakou duši, ale zároveň mají tady nějakou svojí fyzickou podobu a z té fyzické podoby se nějak nevytlou. Já chci vidět toho otce, chci i vidět, chci trochu jako zacítit i tu jeho duši, chci vidět, co to je za člověka. A máme teď kamarádky jedny, které nám povídaly i o tom, co se děje na těch klinikách. Kdy vlastně nemáte vůbec kontrolu nad tím, co vám za sperma přistane, co vám dají, že vy si sice můžete zaškrtnat něco v dotazníku, ale taková jako neveselá historka, že ta paní, co to tam dává, tak opravdu šáhne po tom, co má první a je jí to úplně jedno, co vy jste tam vyplnily. Takže nikdo vlastně neví, od koho to je a já si neumím představit, že budu pak celý můj život koukat do očí bytosti, která pro mě nemá kořeny nebo nějakou tu kontinuitu. ... Já vidím, jak moc ty kluci jsou třeba podobní těm tátům. Oba je tam vidím v nich, takže mně by to chybělo, jako takový kus, který tam prostě je příliš na mě velká neznámá. A když to můžu zařídít jinak, tak o to budu usilovat. Asi tak.“ (Olga, sociální matka jednoho dítěte, biologická matka jednoho dítěte).

Biologický otec Olžina syna navštěvoval zhruba jednou za dva měsíce, hráli si spolu a rozvíjeli vzájemný vztah. Tento muž měl zároveň několik dospělých dětí. Vzhledem k jeho vyššímu věku Olga neplánovala, že by s ním počala další dítě a snažila se hledat jiného otce z okruhu známých. Její partnerka počala dítě s jiným mužem, který se k otcovství příliš nechtěl hlásit. I přesto se ho ženy snažily podpořit v tom, aby syna vídal. Olga se o tom v rozhovoru rovněž zmínila:

„Tenhle otec příliš nefunguje, to je muž, který byl Ovlíviin vlastně spíš kamarád a má svoje závazky ... má ještě jedno dítě. A jeho partnerka to neví, tohle, takže je to celé trochu nepříjemné. My bychom rády, aby byl víc přítomný v životě [syna] Olíka především. Ted' už by nám to dávalo velký smysl a i cítíme, že to [syn] potřebuje. Takže my jsme takové jako stíhačky, které občas za ním jezdí a doprošují se nějakého setkání a on příliš nechce. Ale ted' jsme se v létě setkali. Myslím, že to bylo pro Olíka důležité, ale je to všechno takové hodně opatrné.“ (Olga, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)

Toto rodinné uskupení bylo již tak poměrně komplikované a partnerky, které společně plánovaly ještě další dítě, zvažovaly, jaká by byla nejvhodnější volba biologického otce právě s ohledem na roli, kterou bude v životě dítěte hrát. Z následující výpovědi paní Olgy je zřejmé, že zvažování, plánování a domýšlení důsledků předchozích

rozhodnutí souvisejících s rodičovstvím je v homoparentálních rodinách dvou žen běžné a často velmi komplikované:

*„My jsme teďka právě v situaci, kdy teda trochu mluvíme o tom dalším dítěti, které by znamenalo přinést do celé naší [rodinné a vztahové] konstelace ještě asi dalšího člověka a já už cítím, že máme teda, máme tu únosnou míru dosaženou, jo? Já úplně nevím, jsme přesně teď před rozhodnutím, jestli vlastně chceme, aby to byl někdo, kdo bude přítomný a zase znova bude za námi jezdit a budeme spolu trávit ten čas a budeme zase tvořit nějakou tu rozšířenou rodinu, anebo jestli spíš chceme, aby už nikdo nejezdil a nekomplikoval nám to, jo? ... Takže my třeba vlastně, **pro mě rodina je i ten, Ota se jmenuje, táta Ondřeje. Vlastně je to naše rozšířená rodina**, že dost často vlastně spolu chodíme někde na nějaké akce, jsme my dvě, naše děti a on třeba, jo? A jsme tam a já cítím takovou jednotu, takovou opravdu. Že vlastně všichni máme stejný záměr, že tam jde o ty děti, že jde o nějaký poklid mezi námi, jde o nějaké vytváření toho prostředí. A v tom jsme všichni společně jako na jedné lodi vlastně ... tenhle náš model, který občas znamená, že vlastně za námi jezdí ten táta Ondřeje a tráví s námi nějaký čas, on je z Ostravy, takže tady tráví vždycky třeba tři dny, že přijede na prodloužený víkend nebo něco. No a už během těch tří dnů je to vlastně dost komplikované v tom, že právě si musíme pořád vyjasňovat role, kdo o čem rozhoduje, kdo do toho vnáší jakou energii, kdo zakročuje v těch výchovných momentech. A je to takové jako, myslím, že to vyžaduje opravdu vysoký stupeň vědomé komunikace mezi všemi.“ (Olga, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)*

V zásadě platilo, že **ženy v lesbických partnerstvích chtěly děti, ale obávaly se nevhodných zásahů otce do života dítěte a jejich partnerského vztahu, proto častěji volily biologického rodiče, který jim do rodiny nezasahoval. U mužů to bylo podobné.** Mnozí z gayů ve výzkumném souboru se zmínili, že o lesbickém páru, se kterým by mohli mít děti, vůbec neuvažovali. Předpokládali totiž, že by jim matky děti nechtěly svěřovat tak často, jak by si přáli. Proto **upřednostnili náhradní mateřství, pěstounskou péči nebo osvojení.** Ve výzkumném souboru byly tři rodinné formace, kde lze hovořit o **sdíleném rodičovství.** Všechny byly opravdu komplikované, ale ve všech se dítě vídalo s oběma biologickými rodiči. V jednom z případů to bylo přes odpor matek, otec se styku s dítětem domohl v jeho roce a půl soudní cestou.

4. Péče o děti a jejich výchova

Na péči o děti a jejich výchově se ve zkoumaných stejnopohlavních párech podíleli významným způsobem oba rodiče. Mateřskou dovolenou čerpaly ve všech případech (s výjimkou náhradního mateřství u gayů) biologické matky,²⁵ stejně tak jako s výjimkou jednoho případu i rodičovskou dovolenou.²⁶ Sociální matky se ovšem do péče o dítě zapojovaly velmi významným způsobem. Párové modely rozvržení péče a výchovy dětí se blížily tzv. sdílenému rodičovství²⁷ popisovanému u heterosexuálních párů. Tento model je v Evropě v souvislosti s rovnými příležitostmi mužů a žen hojně propagovaný, nicméně v praxi stále spíše výjimečný. Otcové se v heterosexuálních párech do péče o děti zpravidla zapojují méně v porovnání s matkami (Grunow, Evertsson, 2016, 2019; Musumeci, Santero, 2018). **Ve zkoumaných párech leseb a ve značné míře i gayů se zpravidla oba rodiče v domácnosti věnovali péči a výchově dětí ve vyrovnané míře.**

U lesbických párů byla podpora sociální matky velmi významná, zpravidla se rovnocenně podílela na péči o dítě a domácnost. Tomu nahrávalo i uspořádání, kdy biologická matka se velmi často vrátila na částečný úvazek dříve než po skončení maximální délky rodičovské dovolené, tedy dříve, než byly dítěti tři roky. Návrat po skončení mateřské nebo příležitostné brigády zhruba od doby, kdy byl dítěti rok, nebyly ve zkoumaných rodinách ničím výjimečným. V době, kdy biologická matka pracovala, pečovala o dítě zpravidla matka sociální. Po skončení rodičovské dovolené biologické matky se rozdíl mezi péčí a výchovou obou matek takřka srovnal. U párů gayů se péče o děti hned po narození někdy jevila jako více rozdělená, doma s dítětem či dětmi vždy zůstal jen jeden z nich. A to i v případech, kdy se jednalo o dvojčata, kde každé bylo jednoho z otců. V některých případech zůstal doma s dítětem sociální otec, nikoliv otec biologický. Volba se řídila především vzájemnou dohodou založenou na osobních preferencích v kombinaci s vyšší výdělkem a pracovními příležitostmi. Žádný z mužů nezůstal s dítětem doma na rodičovské dovolené na „plný úvazek“ tři roky. Obvyklá délka rodičovské dovolené byla zhruba do dvou let věku dítěte u zaměstnanců, podnikatelé zpravidla v nějaké míře zároveň pracovali a nikdy pracovat úplně nepřestali.

V lesbických párech bylo při uplatňování výchovy zřejmé, že **ženy se zpravidla snažily stírat rozdíly mezi biologickým a sociálním mateřstvím**. Častým záměrem bylo sjednotit se na výchově a stát za rozhodnutími společně. Jinak řečeno, partnerky se vzájemně podporovaly v uplatňovaných výchovných metodách a rozhodnutích ve vztahu k dětem. To v rozhovoru zmínila například Alena:

„Určitě. Určitě [se na výchově podílíme] rovnocenně. A i když říkám, že máme asi dost rozdílné pohledy na spoustu věcí ve výchově, a nevím, ve vzdělávání, tak, ale já si vždycky najdu nějakou cestu, jak říkat dětem, že to není tak černobílé. Že prostě je spousta nějakých možností, jak to řešit. A vždycky najdu i cestu, jak prosadit svůj názor nebo postoj, o kterém si myslím, že je lepší. Ale nikdy zároveň

²⁵ Jinak to ani nelze, sociální rodič nemůže využít mateřskou dovolenou.

²⁶ V tomto případě se jednalo o dohodu partnerek, kdy sociální matka sice fakticky byla rok s dítětem doma na neformální rodičovské dovolené, ovšem rodičovský příspěvek pobírala její partnerka a biologická matka dítěte, která dál pracovala na plný úvazek. Sociální matka v tomto období nebyla zaměstnaná. Nárok na rodičovský příspěvek má jen právní rodič dítěte.

²⁷ V angličtině označované jako *shared parenting*, *equal parenting*, kdy se do péče o děti od jejich raného věku zapojuje jak matka, tak otec. Jejich role jsou sdílené v tom smyslu, že oba o děti aktivně pečují. Toto rozvržení rolí podporuje tzv. aktivní otcovství či nové otcovství, které vzniklo v reakci na dřívější častou praxi, kdy otec o děti nepečoval a do výchovy se zapojoval jen omezeně (Hobson, 2002; Lamb, 2000; Marsiglio, 1995).

nedělám to, že bych popřela nebo zatrhla nebo zničila to, co partnerka s těmi dětmi [dělá]. Taky jim říká, jak se mají zachovat, co mají dělat, nebo co je správné. A prostě jenom jim dávám nějaké možnosti, ale nešla bych nikdy, jako když se něco zakáže, tak bych nešla proti tomu zakazu. I když si myslím, že by [syn] nemusel zrovna teď sedět tady nad tím, že by si mohl jít hrát a pak to třeba udělat nebo obráceně, to je jedno. Ale vlastně když je to nastavené tak, že vidím, že za tím partnerka stojí a je to takový výchovný krok, tak to podpořím, i když s tím nesouhlasím. Protože to je dobré pro ty děti, jo? ... Takže ony vlastně nezískávají pocit, že bychom šly proti sobě nějak, což si myslím, že v té výchově je důležité. Že ony mají pocit, že je to takové jednoduché, ale není to jednoduché." (Alena, biologická matka dvou dětí)

Z této citace je zřejmé, že partnerky o výchově často vyjednávají a snaží se poskytnout svým dětem to nejlepší, dle vlastních přesvědčení. Zde biologická matka kladla velký důraz na vzdělání dětí.

V rozhovorech s rodiči z homoparentálních rodin se na přímý dotaz, na co kladou důraz při výchově dětí, nejčastěji opakovalo několik základních typů odpovědí. Lze se domnívat, že zjištění by byla velmi podobná, i pokud bychom se ptali heterosexuálních rodičů se stejně starými dětmi a v podobné vzdělanostní a socioekonomické situaci.

Dotazovaní stejnopohlavní rodiče se především snažili **vychovat slušné jedince, kteří budou samostatní a zodpovědní za své činy**. Přitom někteří uplatňovali přísnější, jiní liberálnější výchovné postupy. Mnoho z nich zmínilo, že se snaží poskytovat dítěti jasné hranice, protože věří, že je dítě potřebová. Někteří zmínili, že hranice jsou důležité proto, aby se dítě cítilo v bezpečí. Jiní více zdůraznili, že v rámci těchto hranic poskytují dítěti svobodu volby.

Slušnost při jednání s jinými lidmi byla nejčastější zmiňovanou odpovědí na otázku, na co kladou důraz při výchově dětí. Zmínila ji i paní Dana, která byla dotazem na výchovu dcery zaskočena a nemile překvapena. Patrně se mylně domnívala, že ji budu chtít usvědčit z nesprávného způsobu výchovy.

Tazatelka: „Pak by mě zajímalo při té výchově vlastně na co kladete důraz. Jak se snažíte Dominičku vychovávat?“

Dana: „Já bych řekla, tady to vůbec nemá se sexuální orientací ani tou duhovou rodinou vůbec nic společného. Já si myslím, že každý se snaží svoje dítě vychovávat tak, jak nejlíp si myslí, že může. Tak, aby to byl slušný člověk, snažíme se jí říkat, že musí pozdravit, že musí poděkovat. Ale to úplně asi, to si myslím, že se snaží úplně každý bez ohledu na to, jestli má partnera, nemá partnera, je heterosexuál, homosexuál. ... Já se snažím vychovávat jí tak, aby z ní byl hodný, slušný člověk. Samozřejmě každý si pod tím může představit něco jiného. To mě trošku zaskočilo, tohle [otázka]. ... Snažím se, aby byla veselá dítě a aby, říkám, aby z ní vyrostl hodný, slušný člověk.“ (Dana, sociální matka jednoho dítěte)

Podobně se v rozhovoru o výchově svých dětí vyjádřil i pan Tomáš, který navíc ještě zmínil cílevědomost a pravdomluvnost. Odvolával se na ně jako na hodnoty, které jeho a jeho partnera učili jejich rodiče:

„Na co klademe důraz [při výchově]? Snažíme se na to, na co kladli naši rodiče. Aby ty děti byly, aby měly nějakou, jak se to říká česky? Ježiš. Jednak, těch věcí je hodně, ze začátku ty úplně obyčejné věci, aby věřily v sebe samy, aby byly cílevědomé, aby měly nějaké hodnoty základní ... aby mluvily pravdu, aby se chovaly ke svým sourozencům a k rodičům s úctou a hezky, aby si vážily jeden druhého, aby si pomáhaly navzájem, aby se chovaly jakoby v uvozovkách eticky. Aby nepodváděly, mluvily pravdu, aby se snažily hledat vždycky ... [se] poučit z něčeho, když něco udělají třeba špatně. ... Aby si samy za sebou stály, aby byly

4. Péče o děti a jejich výchova

samy sebou, aby se neopičily po někom. A takové ty základní, tohle to je asi to základní, aby byly samostatné, aby nespolehaly, že je někdo obleče, že jim někdo vyčistí zuby." (Tomáš, sociální rodič dvou dětí a biologický rodič jednoho dítěte)

Z rozhovorů se zdálo, že muži někdy uplatňovali v porovnání s ženami trochu tvrdší způsob výchovy a víc vedli děti k samostatnosti. Zřejmě se o děti báli méně než ženy. Nebo to tak alespoň někteří sami vnímali a v rozhovorech zmiňovali.

„Jak jsme dva chlapi, tak máme takovou spartánskou výchovu, takovou klučíčí, ale takovou jako správnáčkou. To neznamená, že by mu tam chyběl nějaký ten jakoby jemnější prvek, to vůbec ne. Máme babičky, máme kamarádky, jo? Máme kolem sebe jakoby spoustu ženských v okolí. Ale že se s těma věcmi tak moc nemažeme, že když se něco – no tak sis rozbil koleno, no, tak se nezblázníme. Jo? Že to není takové to přehnané, přecitlivělé, což může u někoho zase být. Protože jsou lidé [zpravidla ženy], který jsou víc citově založení a ty kluci to mají asi tak, že jsou víc takový nad věci. A snažíme se i ho v tomhle tom vychovávat, aby si ty věci nebral moc osobně, aby nedělal z komára velblouda, protože to si myslím, že i do budoucna může být poměrně velká bariéra pro některé lidi. To vidím i ve svém okolí, že ano, z dospělých lidí, co jsme, když si někdo bere věci moc na sebe, moc osobně, tak mu to do života určitě tolik nepřináší. ... My chceme, určitě, aby byl poctivý, aby viděl spravedlnost, chceme aby, ač přesto, že mu můžeme dovolit, co chceme, babičky ho rozmazlují, tak chceme, aby měl nějaký řád ve věcech, aby nedostával věci jen tak prostě pro nic za nic, že si zabřečí." (Ctibor, sociální otec jednoho dítěte)

Některé ženy se naopak zmínily, že děti rozmazlují a jsou někdy ve výchově měkčí, než by chtěly. Přitom je zajímavé, že některé z nich uvedly, že takovou slabost mají více pro vlastní biologické dítě. Tedy, že mu víc dovolí. Tak to bylo alespoň vnímáno tam, kde byla zaznamenána změna díky narození vlastního dítěte. Jednalo se o případy, kde sociální matka byla od počátku ta přísnější a více řádová v porovnání s matkou biologickou. Poté, co se jí rovněž narodilo dítě, tak údajně začala být v některých ohledech ve vztahu k dětem benevolentnější. Zmínila to například paní Lucie:

„No, ona [partnerka] se chopila od začátku s velkou vervou té výchovy, což ze začátku byl trochu problém, protože já nejsem úplně velký vychovatel, nějaký moc drsný vychovatel, takže naše dcery tak si jako rostly v podstatě trošičku jako dříví v lese a zmítaly se mezi tím tatínkovým šíleným drilem a tou mojí benevolencí. Takže ona tam tak do toho vpadla a chopila se té výchovy s vervou sobě vlastní. Takže ony se trošičku nejdřív vzpěčovaly, že se jim to jako úplně nelíbilo, že jo, nějaký řád a tak, to u nás moc řád nebyl. Ale já jsem viděla, že jim to prospívá, že je to dobré, že by to úplně nešlo bez nějakého, bez nějakých pravidel, takže jsem jí teda podpořila. V podstatě jsme se tak beze slov dohodly, že když jedna něco rozhodne, tak ta druhá to prostě nepodtrhne. Což si myslím, že je základ jakéhokoli vychovávání, že i když se mi to jako úplně nelíbí a je to na mě třeba příliš radikální, tak si to řekneme potom samy dvě v soukromí, ale neřešíme to před těma dětma. Tam prostě vystupujeme jednotně, jo? Ne vždycky to bylo úplně snadné ... ono taky bylo to snazší potom, když už i ona [partnerka] měla děti, protože samozřejmě trochu změkla, že jo, ono to člověka tak nějak obrousí." (smích) (Lucie, biologická matka dvou dětí, sociální matka jednoho dítěte)

Dalšími zmiňovanými vlastnostmi, které se rodiče u dětí z homoparentálních rodin snažili při výchově podpořit, byly **otevřenost, spokojenost a tolerance**. Rodiče se zpravidla snažili **rozvíjet jejich silné stránky a poskytnout jim kvalitní výuku**. To zmínila v rozhovoru například paní Sylva, jejíž obě děti studovaly na osmiletém gymnáziu:

„Tak, co se týče toho, té naší situace, tak hlavně na tu otevřenost [klademe důraz], tak to už jsem říkala. Že to s nimi řešíme, přemýšlíme nad tím, čím třeba procházejí, snažíme se o tom s nimi mluvit. Jak jsem zmiňovala na příkladu toho gymplu, že jsme řešily, jak je na tom, jestli se jí to podařilo v tom kolektivu říct nebo ne. Takže jakoby být na tohle trošku jakoby senzitivnější a to. A nějak to s nimi prožívat a podporovat je v tom, čím si potřebují projít. Ale jinak prostě obecně, tak asi nejdůležitější, aby prostě ve svém životě byly spokojené. Já jim vždycky říkám – dělejte to, co vás baví a tomu se věnujte a dávejte tomu pořádné úsilí. Abyste se v téhle té oblasti rozvíjely a v tom byly dobré a neřešte všechno. ... Řekni si tři předměty, ve kterých chceš být dobrá a těm se věnuj a tam chci vidět, že tomu dáváš to úsilí a jsi v tom dobrá. Ten zbytek jenom prostě, aby ti neujel vlak.“ (Sylva, sociální matka dvou dětí)

Tolerance vůči ostatním lidem a názorům a zároveň samostatné myšlení, to byly hodnoty, které mnozí dotázaní rodiče zmínili, že se snaží vštípit svým dětem. Aby nebyli rasisty nebo se neposmívali slabším. A platilo to jak u těch vysokoškolsky vzdělaných, tak u těch, kteří měli nižší vzdělání.

4.1 Specifika výchovy v homoparentálních rodinách

Na základě porovnání dat z provedeného výzkumu a zkušenosti z jiných výzkumů zaměřených na české rodiče, které jsem v posledních letech realizovala (např. Kuchařová et al., 2019; Nešporová, 2019), lze říci, že výchova dětí v homoparentálních rodinách je velmi podobná té, kterou současní rodiče uplatňují i v heterosexuálních rodinách. Přitom se samozřejmě vyskytuje velké množství různých modelů, od těch liberálních až po restriktivnější. Ve výzkumném souboru **převažovaly spíše liberálnější přístupy kladoucí důraz na rozvíjení schopností dítěte, jeho všeobecnou podporu, ovšem zároveň při jasném vymezení základních hranic a akcentu na zachování slušného mezilidského chování.**

Výzkum ovšem ukázal i na specifické aspekty výchovy dětí v homoparentálních rodinách. Tím prvním se zdá být velmi **častý akcent na budování vysokého sebevědomí dítěte.** V jistém ohledu se jedná o princip, který je možná v dnešní společnosti zdůrazňující úspěch celkem běžný. Přesto se domnívám, že ve zkoumaných homoparentálních rodinách se vyskytoval nadměrně často. Vysvětlením je zcela vědomá, ale jindy možná i méně uvědomovaná zkušenost rodičů z jejich vlastního postavení ve společnosti plynoucí z jejich zkušeností s příslušností k sexuální menšině. A na ně celkem přirozeně navazující vědomí, že děti homosexuálů, kteří jsou částí společnosti vnímáni negativně, mohou být kvůli sexuální orientaci svých rodičů či rodinnému uspořádání vysmívány nebo se setkat s jinou negativní reakcí. Rodiče proto usilovali o výchovu dostatečně sebevědomých jedinců, kteří se s takovými případnými negativními reakcemi dokáží snadno vyrovnat a odrazit je. Případně svojí silnou pozicí v kolektivu takovému zacházení vlastně předejdou. Šikanování jsou zpravidla ti slabší, nikoliv silnější.

V rozhovoru se o tom zmínil například pan Jan. Sám ve svém životě na vysoké manažerské pozici úspěšně uplatňoval stejný přístup. Vysoké sebevědomí, ale zároveň respekt a úctu k ostatním:

„Ale nerad generalizuju a nerad říkám, že my jsme lepší v tom, že máme lepší zázemí a tak dál. ... Oba dva máme vystudovanou vysokou školu, oba dva nás spojuje psychologie, andragogika, takže tyhle věci. Tak prostě snažíme se nedělat chyby a snažíme se vychovat slušné a pracovité lidi z našich dětí. No tak snad se nám to povede, ještě je brzy [to hodnotit]. A to si myslím, že dělá spousta lidí. ...“

4. Péče o děti a jejich výchova

Snažíme se ty děti nebrzdit, rozvíjet, být s nimi a zapojovat je maximálně do toho, co zvládají. ... To, že se potkají s nějakou negativní reakcí, tak s tím asi počítáme. Snažíme se z nich vychovat zdravě sebevědomé jedince. Já vždycky říkám – hele, vaše dítě má brýle, budou se mu smát kvůli tomu, že má brýle, váš Karel je tlustý, budou se mu smát, že je tlustý, našim se budou smát, že mají dva tatínky. (smích) Život není peříčko, víte, z toho se nehroutit. Oni budou vědět, že mají to pevné zázemí." (Jan, biologický otec jednoho dítěte a sociální a zákonný otec jednoho dítěte)

Z rozhovorů bylo zjevné, že **rodiče často předjímalí různé negativní zážitky dětí a snažili se jim předcházet**. Velký důraz byl zpravidla kladen na výběr mateřské a základní školy, především pak v Praze, kde se nabízelo více možností. Nešlo jen o kvalitu školy a výuky, ale i o zjišťování, jak se škola a učitelé staví k homoparentálním rodinám a homosexuálním jedincům. Některé matky se v rozhovoru zmínily o tom, že před přihlášením dítěte do školy ji osobně navštívily a s ředitelkou řešily, jaký má škola přístup k homoparentálním rodinám. Tímto způsobem rovněž řešily výběr konkrétní třídy a učitelky. Zmínila se o tom například paní Věra:

„Ano, například, že jsme vždycky si daly schůzku s ředitelkou školy, třeba v mateřské školce s ředitelkou v mateřské školce. Teď, když jsme vybíraly školu, tam jsme, školu jsme si nevybíraly, to jsme byly rády, že jsme se dostaly. Ale vždycky jsme tu situaci předjednaly, aby právě nedošlo k nějakým věcem a tu Viktoru [dceru] jsme, pokud možno, uchránily. A nikdy jsme se teda nesetkaly s nějakou negativní reakcí. A když jsme vybíraly základní školu, tak jsme vybíraly mezi dvěma školami a možná třeba to finální rozhodnutí pro tuhle školu ovlivnila i vlastně osobnost paní ředitelky, která byla taková jakoby přístupnější. Hned nám sdělila, že nejsme jediné, že tam nejsme jediná stejnopohlavní rodina, a že s tím má zkušenosti, že to není žádný problém.“ (Věra, sociální matka jednoho dítěte)

Podobně se o předjímaní problémů a snaze předcházet jim zmínila i paní Martina, která základní školu vybírala s partnerkou pro dceru školu poměrně nedávno. V jejich případě nebylo nutné do školy chodit a seznamovat ředitele a učitele s rodinnou situací, protože ji na malém městě údajně již všichni znali.

*„Předpokládáme problémy, my musíme problémy předpokládat víceméně pořád, jo? Protože nikdy nevíte, na jaké lidi narazíte, a vždycky je to o lidech. Takže nepředpokládám problémy ze strany školy, učitelů nebo nějakého personálu v rámci té školy, ale bohužel prostě rodiče těch dětí jsou různí, z různých sociálních skupin, z různých prostředí a tam nikdy nevíte, jo? A tam opravdu tím, že my jsme rodina jiná už jenom tím, že z toho uspořádání, ale my jsme i jiná s ohledem na to, že klademe důraz na to, aby naše dítě bylo vychované, aby bylo čistě oblečené, aby bylo dobře oblečené ... v podstatě provokujeme tím, že jakoby nejsme standardně uspořádaná rodina, protože bohužel někteří lidé to tak vnímají, že to je provokace, tak tím samozřejmě můžou vzniknout i problémy. Takže my musíme být v podstatě na problémy připravené pořád, a i to naše dítě musíme vlastně připravovat na to, aby bylo schopné na takové situace nějakým způsobem reagovat, a i se třeba ubránit. ... Samozřejmě, že jí [dceři] vysvětlujeme, že jsou rodiny, kde je maminka, tatínek, že jsou rodiny, kde jsou dvě maminky. ... A nikdo nemá právo říkat, že některá z těch rodin je horší nebo lepší. Takže takovým způsobem my s ní [dcerou] mluvíme. Samozřejmě že jí připravujeme i na to, že kdyby jí někdo ve škole třeba říkal, že je horší kvůli něčemu, takže má říct, že on je hloupý a že nemá právo jí to říkat, že nikdo není horší ani lepší. A připravovat třeba i na šikanu, ale to si myslím, že není z pohledu toho, že z jaké je rodiny, ale myslím si, že obecně ty děti by měly být připravené všechny na to, že se může stát. Že jí bude někdo šikanovat a říkat, že má něco udělat, aby ona byla připravená říct – já to neudělám, nevím, proč bych tě měla poslouchat třeba. ... Prostě **naše dítě musí být natolik sebevědomé a silné, aby ustálo i to, že se***

může objevit někdo, kdo na něj bude reagovat negativně, nebo se ho bude snažit nějakým způsobem, teď nechci říkat napadnout, protože nechci úplně předjímat, že jsou všichni zlí a agresivní, ale že jí bude chtít nějakým způsobem třeba ublížit nebo srazit sebevědomí jenom proto, že je jiná." (Martina)

Mělo by být ještě uvedeno, že v tomto případě jinakost podle matky nespočívala pouze v rodinném uspořádání, ale i v tom, že dceru vedly ke slušnosti a kladly velký důraz na vzdělávání. Mariánka již před nástupem do školy četla knihy, které děti čtou zhruba ve 3. třídě či později, pokud vůbec. Rovněž platilo, že tento případ s neustálým domýšlením se negativních dění byl spíše extrémním. Většina rodičů se zdála být relaxovanější a nehodnotili situaci tak negativně.

To ovšem neznamená, že by nic neřešili. Snažili se svoje děti podpořit, a to i ve vyšším věku. Ještě na druhém stupni základních škol či osmiletých gymnáziích pro ně rodiče často připravovali prostředí, aby do něho měly lepší vstup. Pak už ale bylo na dětech samotných, jak situaci vyřeší. Zmínila se o tom paní Sylva:

„Takže když například holky šly tedka, tedka šla ta mladší na gympl [osmiletý], ale i u té starší, když šla na gympl [osmiletý], tak jsme tam nejdřív se potkaly s jejím třídním učitelem a s ředitelem, všem jsme to řekly – situace je taková, prosím, chceme, abyste to věděli. My to [homosexuální vztah] žijeme otevřeně, chceme, abyste k té situaci [rodinné] byli trošku citlivější, vnímali to, a kdybyste měli pocit, že se něco děje, tak abyste nám dali vědět. ... A pak to říkáme i těm holkám – hele, jdete tady do nějakého nového prostředí, ale už se to ví. A pak už samozřejmě třeba konkrétně na tom příkladu toho gymnázia, pořád tam zbývá práce na ně v tom smyslu, že to neříkáme všem rodičům a všem jejich spolužákům.“ (Sylva, sociální matka dvou dětí)

4.2 Mužské a ženské vzory ve výchově

Protože žijeme v genderovaném světě, při socializaci dětí v rodině se předpokládá, že jsou přítomny jak ženy, tak muži, kteří na sebe váží příslušné genderové role a tím tvoří vzory chování pro děti. Protože toto v nukleárních homoparentálních rodinách možné není a předchází výzkumy (Nedbálková, 2011, 102–104; Polášková, 2009, 143–144) poukazovaly na to, že v lesbických rodinách bylo aktérkami zařazení mužských vzorů do výchovy řešeno, dotazovala jsem se participantů i na tuto oblast. Zajímalo mě, zda participanté v rodinách, kde se na výchově nepodílel druhý rodič opačného pohlaví, vnímali nějaký deficit vzorů opačného pohlaví a zda se to snažili nějak řešit. Mnoho z nich poznamenalo, že to je častá otázka, kterou jim okolí pokládá. Sami ji považovali spíš za nepodstatnou a příliš se jí nezabývali, což naznačuje určitý posun ve vnímání v porovnání se staršími výzkumy z českého prostředí (Nedbálková, 2011, 102–104; Polášková, 2009, 143–144). Pouze jedna z participantek v rozhovoru uvedla, že si je této jinakosti homoparentálních rodin vědoma. Nicméně byla, podobně jako ostatní, přesvědčena o tom, že tato skutečnost pro děti nepředstavuje závažný problém. Necítila větší potřebu mít v rodině mužský vzor i proto, že všechny jejich děti byly holčičky. Měly tedy při soužití mnoho možností kopírovat ženské vzory, které jim tedy nechyběly. Mohl by jim teoreticky naopak chybět vzor mužský, ale ani to nebylo nijak významně pocítováno. Jak poznamenala tato participantka, mužské vzory se nacházely v širší rodině:

„No, liší se [naše rodina] určitě v tom, že tam není ten mužský vzor. To tam asi, to musím uznat, že asi to k tomu [lesbickému rodičovství] taky patří, že jo. Není přímo v té domácnosti, ale neznamená to, že tam není. Protože máme strejdy, máme dědečky a tohle, takže ty holky se stýkají s dědou a jak říkám, s lidmi z rodiny nebo s kamarády našimi, takže vidí to chlapské chování, jo? Ale nemají

4. Péče o děti a jejich výchova

to, je pravda, že to nemají takové jako pořád." (Hana, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka dvou dětí)

Mnoho dalších respondentek žen relativizovalo význam mužských vzorů a poukázvalo na skutečnost, že **otec v mnoha rodinách není příliš dobrým mužským vzorem**, protože se tam díky práci nevyskytuje dost často, nebo se málo podílí na chodu domácnosti. Právě na takové a podobné „špatné“ mužské vzory poukazovaly, když se snažily vysvětlit, že jejich domácnosti nic nechybí. **Mužské vzory pak zpravidla pro jejich děti představovaly jiné mužské osoby z širší rodiny, dědečkové či strýcové děti.** Někdo zmiňoval i učitele, trenéry nebo kamarády.

„Tomu jsme se vždycky trochu smály [že našim dětem chybí mužský vzor], protože ony samozřejmě mají ty mužské vzory. Žijí tady všude okolo nás, ať už je to, jedeme, nevím, na prázdniny k tetě a samozřejmě, že je tam strejda, je tam bratranec. ... A jsou tam i jiní chlapi, kteří tam chodí večer vždycky posedět na pivo a pokecat si. A ne, že by tam seděl s nimi, to rozhodně ne, ale pár slov [syn] vždycky s někým někde prohodí. Ty vazby na rodinu, na jednoho strejdu, druhého strejdu, na dědu, jsou silnější než na nějaké otce kamarádů z chalupy, to je jasné, ale vlastně ty mužské vzory. Ona je otázka, co to v podstatě je. Ta maminka od toho kamaráda to vystihla hezky – my tatínka máme a není doma. Tak to není zrovna ten mužský vzor, který bych, já proti nim samozřejmě nic vůbec nemám, všechno v pořádku, ale není to ten mužský vzor, který si myslím, že by byl tím vzorem.“ (Alena, biologická matka dvou dětí)

Spíše výjimečně, ale v některých lesbických rodinách byla poptávka po mužských vzorech pro dítě minimální. Například tehdy, když ženy vychovávaly pouze děvčata. Ale i jiné dotazované ženy relativizovaly význam mužského vzoru pro výchovu dětí. Nebo alespoň význam mít mužský vzor přímo v domácnosti či rodině. Bylo to zřejmé například z výpovědi paní Blanky:

„Já víte co, z dětství, já jsem měla staršího bráchu, který byl hodně dominantní a tatínek furt pracoval, takže tam ten mužský vzor. Co to jako je? A kde je ten mužský vzor u heteropárů? Když mi syn řekne, že půlka rodičů, nebo rodiče jeho spolužáků jsou rozvedení, nebo už tam jsou ty pohyby. To je v páté třídě. Tak kde tedy ten mužský vzor je? Ale dobře, je teda, říkali společnost, mužský vzor, tak on byl s mým tátou, má kontakt s mými kamarády, kterým říká strejdo, má kontakt taky s mým bráchou, který sice žije daleko, ale dneska už se s ním můžou [spojit]. Takže ty kluci [synové] tam byli. Ba naopak, my jsme to vybíraly, že jsme hodně chodili do společnosti, aby tam byly jak ty holky, tak i ty mužský, prostě muži, aby tam byli. A že jsme to nějak neselektovaly. Takže já si myslím, že oni nemůžou říct, že by neměli [mužské vzory]. A co to je ten mužský vzor? Mně to jako přijde občas. ... Jako chodí do práce, chodí do továrny, chodí do restaurace? ... Zatluče hřebík do zdi? ... Tak to, já to udělám, já zatluču hřebík do zdi.“ (Blanka, sociální matka dvou dětí)

Podobě i paní Eva se v rozhovoru vyjádřila v tom smyslu, že mužský vzor v jejich rodině nechybí a že ona sama je schopná udělat spoustu věcí, které třeba v heterosexuálních domácnostech dělají muži:

„No, no, tak zase mají, no tak my jsme spíš říkaly, že mají ty dědečky, strejdu a tak. Takže v rodině ty chlapi furt jsou, takže si myslím, že jak kdyby nějaký problém s tím asi mít nebudou. Mně to tam nechybí, nemám takhle potřebu, že by tam musel být ten chlap. Že opravdu mají ty dědečky a tak. Já umím tady v tom spoustu věcí [které jsou spojované s mužskou rolí, např. drobné opravy].“ (smích) (Eva biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)

Muži, kteří vychovávali holčičky, ještě razantněji argumentovali, že **ženské vzory jejich dětem rozhodně nechybí**. Podle nich je jejich **dětem ženskost vrozena a případné vzory si najdou ve svém okolí**, v širší rodině nebo v podobě vychovatelek a učitelek ve školce a škole.

„Ženský element? Přál bych vám vidět Janu. Na to, že jsme dva chlapi, tak to, co má geneticky vrozeno ženského, ať už je to od toho, jak se dokáže parádit, když má nové oblečení, od toho, jak se pere s Jáchymem, včetně nějakého tahání za vlasy. Ženský element jim chybět nebude. Mají tety v jesličkách, mají tetu svojí nebo tety svoje, mají babičky, takže ten ženský element si myslím, že je dostatečně zastoupený v naší rodině. ... A teď budeme volit i tu cestu chůvy, když budeme oba dva pracovat na full time ...“ (Jan, biologický otec jednoho dítěte a sociální a zákonný otec jednoho dítěte)

Podobně se vyjádřil další otec dvou dcer. Děti si svoje vzory najdou, a i oni jako rodiče se snaží jim styk s ženami ve svém okolí zprostředkovávat.

„A ještě vlastně jsem chtěl říct k tomu, že občas někdo má obavy, aby ty děti byly dostatečně ženské, aby měly ty ženské princeznovské zájmy a takovéhle věci. Ale ty děti to mají všechno tohle v sobě, že ano, že se rády malují, a když někde vidí v drogerii věci, tak si chtějí koupit voňavky a nějaký malovátka a pak se zmalují a tak, a nosí princeznovské šaty a tak, aniž by to viděly u nás samozřejmě, to neděláme. ... Takže chci jenom říct, že ty vzory si ty děti stejně najdou a spoustu věcí mají samy od sebe a spousta věcí se jim líbí sama od sebe a najdou to akorát v sobě a pak to praktikují, že to nemusí být kopírování vzorů, že třeba vidí maminku, jak se líčí u té toaletky a chtějí to dělat taky. Ale prostě samy od sebe, samotným od sebe se jim to líbí, takže naše děti třeba chodí do dětského salónu na vlasy a na nehty jednou za půl roku a už je to baví. Takhle si tam dají tu ruku, nechají si udělat nehty. ... Ve čtyřech letech, no. Takže to asi není jako nějaké omezení. Kdyby někdo třeba řešil, kde budou brát tedy ty vzory ženské nebo to, tak s tím asi jako nemáme úplně problém. A navíc všude je spousta učitelek a tak, takže kdyžtak [je najdou tam]. Samozřejmě, že k učitelce na malování se rády tulí, protože má prsa ...“ (Čeněk, biologický otec jednoho dítěte a sociální otec jednoho dítěte)

Nikoho z dotazovaných rodičů tedy netrápilo, že by jejich dítěti chyběly dobré vzory opačného genderu. Vnímali to tak, že vzory pro dítě nemusí žít přímo v domácnosti a s lidmi opačného pohlaví se ve svém životě všechny děti potkávaly. Případně možná někteří nepovažovali komplementaritu ženských a mužských rolí za významnou. I tímto prizmatem mohou být interpretovány snahy některých relativizovat význam mužských vzorů ve výchově. V rozhovorech nicméně přímá kritika genderového řádu nezazněla, rodiče se snažili příliš nevybočovat a začlenit svoje výpovědi do daných genderových relací, genderovou bipolaritu příliš nezpochybňovali. Tedy alespoň v těch částech rozhovoru, které se týkaly výchovy jejich dětí.

4.3 Jak to vidí děti

Pohled dětí byl v daném výzkumu získáván převážně zprostředkovaně z toho, jak o něm hovořili rodiče. Rozhovory byly vedeny pouze s dětmi, které byly starší patnácti let. Takové děti byly ve zkoumaných rodinách tři a dvě z nich se svěřily se svou zkušeností. Je ovšem specifické, že všechny tyto tři děti se nenarodily přímo do homoparentální rodiny, ale taková rodina vznikla až sekundárně po rozpadu heterosexuálního manželství. Naprostá většina dětí ve zkoumaných rodinách byla mladší 15 let a mnohé byly tak malé, že nedávalo smysl vést s nimi rozhovor na téma, jak se jim žije v rodině

se dvěma stejnopohlavními rodiči. To bylo možné lépe zjistit z pozorování interakcí mezi dětmi a rodiči, která se mi při realizaci rozhovorů mnohdy naskytla. Bylo z ní zřejmé, že pro nejmenší děti byla situace naprosto přirozená a nečinila jim žádné problémy. Zpravidla oba rodiče vnímali zástupně jako dvě matky nebo dva otce. Tak je nejčastěji i označovali. Pro jejich rozlišení byla v některých rodinách používána jména, tedy byl například táta Cyril a táta Ctibor nebo máma Dana a máma Dáša. Jinde se rodiče rozlišovali odlišným tvarem slova majícího stejný význam, například jedna matka byla mamka a druhá maminka. U větších dětí školního věku si mnozí rodiče netroufali říci, jak vnímají život v homoparentální rodině jejich děti. Je to zcela pochopitelné a bylo by nezbytné zeptat se samotných dětí.²⁸ Dotazovaní rodiče věřili, že výchova a vyrůstání dětí v homoparentální rodině nebude jejich děti významně negativně zatěžovat a snažili se dělat všechno proto, aby to tak bylo. Pro některé bylo toto přesvědčení vlastně předstupněm k tomu, aby rodičovství vůbec realizovali. Pokud by se domnívali, že jejich děti budou mít v životě významné problémy díky tomu z jaké rodiny pocházejí, tak by se pro rodičovství nerozhodli. Výpovědi tak byly ovlivněny touto perspektivou participantů.

4.3.1 Malé děti

U **nejmenších dětí předškolního věku** narozených do homoparentálních rodin či v nich žijících od nízkého věku platilo, že samy tuto **situaci a rodinnou konstelaci považovaly za zcela přirozenou**. Život v domácnosti se dvěma rodiči stejného pohlaví pro ně nebyl ničím zvláštním, bylo to něco, na co byly zvyklé od narození či útlého věku a neměly tedy důvod považovat to za nenormální. Rodiče opačného pohlaví nepostrádaly.

Tak například pan Cyril líčil, jak jeho šestiletý syn Ctirad vnímá život v jejich rodině:

*„On to [že má dva táty a žádnou mámu] přijímá **jako absolutní standard**, opravdu, jako nemá jiný model. ... Takže pro něj je to [já a můj partner] normálně rodina, jeho v životě nenapadlo, že by to mělo být jinak. A vlastně, co máme, my známe těch rodin [homoparentálních] samozřejmě spoustu, takže my se stýkáme, třeba desítky, takže. ... U gayů je to jednodušší v tom, že to dítě nemá to pouto k tomu biologickému otci, že vlastně on bere oba úplně stejně ... jemu je jedno, jako on neví, jestli já jsem biologický [otec] nebo Ctibor. ... Tak on to vlastně neví, ... on podle mě neví, co to je biologický. My mu to říkáme, ale on to jako [neřeší], protože on ví, že má moje jméno, že jo, ale podle mě to vůbec jako [ještě neřeší], jemu to vůbec jako ne to [nedochází], protože on říká – to mám po Ctiborovi tohle to, to mám jako po Cyrilovi, jo? Takže to takhle dokáže rozlišit. ... Nikdy s ničím [negativní zkušeností] nepřišel. ... Možná ve škole něco přijde, ale já bych rád, aby od nás měl takovou tu průpravu, kdy zůstane nad věcí, s těmihle záležitostmi, a když do něj někdo bude hnusně rýt, tak aby prostě ho utřel, anebo prostě si toho nevšímal a bral to tak, jak to je. A to je možná i dobré to, že on vidí na těch našich sedánkách, jak jsem říkal, že jezdíme s těmi přáteli, tam ty dvě mámy, tam ty dva táty, tamhle zase jiný. Takže to si myslím, že díky tomu může být ostřílený, že v tom není sám v uvozovkách, aby se necítil špatně.“* (Cyril, biologický otec jednoho dítěte)

²⁸ K takovému dotazování jsem z etických důvodů nepřistoupila, protože nemám příslušné psychologické vzdělání a ve výzkumném týmu projektu *Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů* se vyskytla obava, že by rozhovor mohl být pro děti nepříjemný nebo by dokonce mohl mít negativní dopad na jejich psychiku.

Z rozhovorů i pozorování bylo zřejmé, že předškolní děti se za situaci, že mají dvě mámy nebo dva táty, rozhodně nestydí a berou ji zcela samozřejmě jako normu, případně se s ní dokonce chlubí. Jejich zájem o dalšího rodiče, který s nimi nebydlí, není velký. Někteří ho znají a stýkají se s ním, což samozřejmě pak vytváří jiný a další vztah. Ale kde druhý biologický rodič není, nebývá postrádán. Bylo to zřejmé například z vyprávění Cyrilova partnera, pana Ctibora:

Ctibor: „Jdeme po ulici, [syn] drží jednoho za ruku, chytne druhého za ruku, jo? Tam je to prostě, že jedou dva chlapi, mezi nimi dítě, jo? On [syn] vůbec, vůbec, jako on to vůbec tak [špatně] nevnímá, nemá s tím vůbec žádný problém.“

Tazatelka: „Že by se někdy ptal po mámě? To se asi nestalo, předpokládám.“

Ctibor: „Ptal se, ptal se, tak jsme mu jenom vysvětlili, že jedna paní ho porodila a že proto, že my jsme ho chtěli, že jsme ho měli moc rádi, že jsme ho milovali, tak je tedko náš. A dokonce jsme mu i nabízeli, že se za ní podíváme a nad tím přemýšlel, pak nad tím mávnul rukou a řekl, že to vlastně ani nepotřebuje. Takže tu potřebu ani nijak nemá, takže až bude starší, tak určitě můžeme [to setkání uspořádat], tu možnost tu máme, říkali jsme mu to, takže on to bere úplně jako, že jde koupit do krámu rohlíky, takže je mu to úplně jedno.“ (Ctibor, sociální otec jednoho dítěte)

Podobnou zkušenost měli i další rodiče dětí v předškolním věku. Děti svoji situaci neřeší a rozhodně ji nevnímají kriticky. Ve svém věku ještě nejsou schopny si uvědomit, že jejich rodina je „nenormální“. Jak se zmínila paní Dana o své čtyřleté dceři:

*„Dominiče to je celkem jedno [že má dvě mámy], nejhorší, že tady **těm dětem to je vlastně úplně putna, že tady to fakt řeší dospělí. A většinou to řeší dospělí**, kterým do toho vůbec nic není a nic jim to nevezme. Dominička ví, že se narodila v bříšku mámě Dáše, a přesto mi říká máma a jako ona to neřeší, tohle.“ (Dana, sociální matka jednoho dítěte)*

Názvosloví bylo v homoparentálních rodinách různé, zpravidla se snažily najít nějaké rozlišení pro dvě rodičovské osoby stejného pohlaví, k čemuž buď bylo užíváno jména nebo konkrétního tvaru slova. Pak ovšem asi bude muset být užíváno pro danou osobu oběma dětmi stejně. Alespoň to tak rodiče předpokládali. Zmínily se o tom matky Eva a Edita, jejichž dceři byly tři roky a synovi pět měsíců.

Eva: „Malá začala říkat Editě [sociální matce] maminko a mně říká mamko, takže tak jsme to nechaly, jak si to nastavila sama, a my teda na to tak slyšíme, takže když ona [dcera] řekne maminko, tak já neposlouchám, protože to není na mě. ... Pravděpodobně to podle mě převezme i malý, že ano, protože podle toho jejího konceptu asi pojede i on. A jestli to teda přehodí, tak to už budeme v háji, to už nebudeme vědět, kdo je kdo.“ (smích)

Tazatelka: „A ona ví vlastně, kdo jí porodil? To asi neví, nebo ví?“

*Eva: „Neví, neví, já myslím, že by to **ještě nepochopila**, kdybych jí to jako řekla. ... Myslím, že by to vzala tak, jako by to proletělo okolo a tím by to asi skončilo.“ (Eva, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)*

Evina partnerka Edita se naopak domnívala, že jejich dcera ví o tom, že jí porodila mamka Eva, protože na jejím těhotenství mohla dcera vidět, jak syna nosila v bříše ona a jak ho pak porodila. Nicméně se s partnerkou shodovaly, že uvědomění si toho rozdílu je zřejmě ještě pod rozlišovací schopnosti tříletého dítěte.

Podobně se například i paní Hana zmínila, že jejich šestiletá dcera je se situací, kdy má dvě maminky, naprosto spokojená a nemá s ní problém. To ji jako matku samozřejmě velmi těšilo:

*„U Hedviky je hrozně hezké to, že jak ona s tím [že má dvě mámy] vyrůstá a vnímá to, tak i v té školce, a tak kdekoliv může, tak se tím jakoby pochlubí, že ona řekne – já **mám dvě maminky**, jo? A když se jí někdo zeptá, kde má tátu, tak normálně bez mrknutí oka řekne – já **nemám tatínka, já mám dvě maminky**. Hotovo, tečka. A víc se o tom nebaví.“* (Hana, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka dvou dětí)

4.3.2 Starší děti

Staršími dětmi zde rozumím děti ve věku zhruba od začátku školní docházky (7 let) do 15 let, tedy děti navštěvující základní školu. Jejich vnímání se samozřejmě s narůstajícím věkem posouvá, více vnímají odlišnosti vlastní rodiny od jiných rodin, a později v tomto období již mají povědomí o lidské reprodukci. Je jim tedy jasné, že ze spojení svých stejnopohlavních rodičů nevznikly a musí mít někde ještě dalšího biologického rodiče. Podle různých rodinných konstelací ho některé děti znaly od malička, jiným byla jeho identita odhalena právě v tomto období, protože se o ni zajímaly. U dětí s anonymním dárcem toho nebylo možné, biologického rodiče tedy neznají.

Děti školního věku tedy již o své rodinné situaci nepochybně přemýšlejí a jsou v různých prostředích konfrontovány s tím, zda a před kým ji odhalí, nebo raději ponechají skrytou. Pan Tomáš se v rozhovoru zmínil o tom, že jeho nejstarší syn o své rodinné situaci přemýšlí, nicméně rozdíl mezi tím, kdo je biologický a kdo pouze sociální rodič, vlastně ještě nevnímá, stejně jako jeho mladší sourozenci:

*„Ten **osmiletý**, to už, to byste se divila, on **o tom hodně přemýšlí**. ... On **má pocit, že kdyby měl mámu, tak by nebyla tak přísná na něj, že dva tátové jsou přísnější než máma a táta**. ... To je takové jako zásadní tedka slovo u něj. Jinak on **trošku vnímá i tu mámu, tu náhradní matku**, my mu v tom jakoby nějak nebráníme, že si myslíme, že když on takhle to má, a když se spolu znají a všechno, tak je to pro něj, prostě proč ne. Ale jinak si to nějak [dětí] jako neuvědomují, jim to nepřijde nějakým způsobem zvláštní, oni to tak prostě mají, vyhovuje jim to, jsou strašně rádi, **mají k oběma dvěma těm rodičům, ke mně i k partnerovi, podobný vztah**. A není to tak, že by jeden byl rodič nebo jeden byl míň a druhý víc. Vůbec ne. Ani neřeší, jestli biologický, kdo je čí, to vůbec není téma zatím, vůbec. Možná to někdy přijde.“* (Tomáš, sociální rodič dvou dětí a biologický rodič jednoho dítěte)

Starších dětí naplánovaných a získaných stejnopohlavním párem bylo ve výzkumném souboru málo. Paní Sylva byla matkou dvou dcer ve věku čtrnácti a jedenácti let, a v rozhovoru zajímavě líčila, jak se u jejich dcer v čase proměňovalo vnímání toho, že žijí v homoparentální rodině. Navíc tvrdila, že otevřená komunikace s dětmi od počátku se jim velmi osvědčila a byla přesvědčená, že pro jejich dcery není rodinná situace zatěžující, jako ústřední přítom vnímala dále skutečnost, že žijí ve stabilním prostředí a jsou dobře přijímány i širší rodinou:

*„Ten názor těch dětí nebo i to jejich vnímání se vyvíjí v čase s tím, jak vlastně stárnou, tak víc a víc rozumí tomu, co to vlastně pro ně znamená, **ale teď už jsou opravdu velké, takže teď už tomu rozumí stoprocentně**. Ale bylo zajímavé to vlastně sledovat. ... Takže jsme i z těch knížek [zahraničních o výchově dětí stejnopohlavními páry] tohle to, že byla jedna z důležitých věcí, to*

prostředí vždycky na tu situaci připravit, jít těm dětem příkladem, nevytvářet v nich pocit, že to je něco, za co by se měly stydět nebo tak. A že v tom okamžiku se dá vychovat normálně spokojené, sebevědomé jedince, kteří nejsou nijak handicapovaní oproti jakémukoliv jinému dítěti. Tak to bylo důležité. ... **A postupně vlastně vy mu [dítěti] budete říkat pořád ten stejný příběh, ale ono ho bude vlastně pokaždé přiměřeně tomu svému věku různě vnímat a víc nebo méně si z toho vezme.** Takže já už si nepamatuji, kolik dětem bylo. A my jsme pořád říkaly ten příběh – ano, maminka šla do nemocnice, tam jí dali sperma nějakého pána a díky tomu je máme a tak dále. A jednoho dne, když jsme to s nimi řešily, tak ony říkaly – takže my máme tatínka? My říkáme – ano, někdo takový někde v Dánsku je. – Hm, OK, tak pojďme si hrát. Jo? (smích) ... Takže ony říkaly – aha, jo, dobrý. A bylo vidět, že v tom svém myšlenkovém procesu pokročily – hmhm? Dostaly odpověď na tu otázku – dobře, rozumím, pro mě vyřešeno a pojďme zase dělat, co jsme dělaly před tím, jo? No a takových situací se samozřejmě odehrálo víc. Jenom na tom ilustruji, že skutečně ty děti to postupně vnímají, a když vlastně mají pořád ten stejný příběh, pořád vlastně všechno vědí nebo mají všechny informace, ale vlastně vědí jenom část toho přiměřeně svému věku. (smích) ... No, tak to si myslím, že taky vlastně hodně nebo určitě to hodně přispívá k tomu, že si **myslím, že se ty děti v té situaci [rodinné] cítí poměrně komfortně.** Samozřejmě velmi důležitá taky je nejenom naše, ta nejmenší nukleární rodina, ale i ta širší rodina, která taky je přijímá, cítí se milované. ... Třeba tedka, že zase ta mladší šla na [osmiletý] gympl, tak si to tam zase musí vyřešit, když před dvěma lety to řešila ta starší na gymplu, tak my se jich potom ptáme, jestli už se jí podařilo to nějak s těmi spolužáky probrat, nebo jak to má, nebo jestli **předstírá tatínka**, což taky chvíli vlastně bylo. Tak se jí snažíme potom v tom podpořit – jo, v pohodě, tak co jim říkáš, ale když se ti podaří dřív těm spolužákům říct, tak vlastně se do toho potom tak nezamotáš a tak. Takže. A k čemu směřuju je, že **vlastně se několikrát dětem stalo, že to někde řekly a nějaké kamarádce nebo tak a ona řekla – jó, to já znám, to my máme taky takové známé.** A už šly dál a vlastně **tyhle ty interakce, tak pro nás to potom vlastně, upřímně, to dneska ani není téma**, které bychom vůbec řešily, **to nějak ztratilo na prioritě, že jsme přestaly to vnímat jako důležité.** (Sylva, sociální matka dvou dětí)

Z uvedené výpovědi paní Sylvy je zřejmé, že při správném zacházení není rodinná situace soužití se dvěma rodiči stejného pohlaví pro jejich děti velkým problémem. V jejich případě platilo, že otevřenost vůči dětem a snaha pomoci jim vlastní rodinnou situaci normálně prezentovat ve svém sociálním okolí se ukázaly jako vhodná strategie. Dcerami údajně skutečnost, že žijí se dvěma matkami, nebyla nikdy vnímána jako významně stigmatizující.

V dalším případě se z výpovědi matek zdálo, že to, jak se s rodinnou situací děti vyrovnávají a jak jsou schopny prezentovat ji navenek, velkou měrou souvisí nejen s věkem, ale i s jejich konkrétní osobností a sociálním okolím. Vícekrát bylo rodiči zmiňováno, že sociální okolí často lépe přijímá jejich rodinnou situaci tehdy, když už jinou podobnou rodinu zná. I pro děti samotné je patrně prospěšná znalost dalších rodin, ve kterých jsou děti vychovávány dvěma rodiči stejného pohlaví. Alespoň to tak vnímali a popisovali jejich rodiče, kteří zejména proto podobné rodiny vyhledávali. Paní Blanka hovořila o tom, jak situaci vnímají její dvě děti, aktuálně ve věku jedenácti a osmi let:

„No, ten starší syn se zdá, že to už od malička vnímá, do jaké rodiny se narodil a je s tím někdy lépe, někdy zase hůře souzněn. A ten mladší, nevím, jestli už ve svých osmi a kousek letech to řeší, nebo neřeší, nebo je mu to jedno, to je introvert. Ten starší, jak je extrovert, tak o tom dokáže i mluvit. Takže občas se stane, kdy já ho jdu vyzvednout na X [sportovní trénink], tak jsem najednou babička [tedy ne všude prezentuje, že má dvě matky].“ (Blanka, sociální matka dvou dětí)

4. Péče o děti a jejich výchova

Podobně popisovala situaci její partnerka, paní Barbora, která rovněž věřila, že synové vnímají svou rodinou situaci odlišně nejen kvůli věku, ale i pro svoje odlišné povahy:

Barbora: „Ten mladší syn je povahově jiný, on osobní věci trošku má stud je rozebírat, takže zatím o tom mluvit nechce. Myslím si, že má asi ještě tu realitu zkreslenou, občas ho už musíme uvádět, protože teďka, když jsme řešily, jestli bychom měly ještě třetí [dítě], tak on říkal – jo, tak jo, tak mějte, tak vy dvě si to spolu, jo? ... A tak my jsme ho musely uvést do reality, že je situace taková, že je tam potřeba ten dárce, takže ten je trošku v tom [méně informovaný], ale necháme to, jak bude vyzávat, s čím si přijde, třeba to probere s bráchou a nás k tomu nebude potřebovat. Nevím. Ale ten starší je poměrně orientovaný, takže ten si tu realitu uvědomuje a on ví, já jsem ho konfrontovala natvrdo s tím, že kdyby to takhle nebylo, kdyby to takhle nechtěl nebo kdyby s tím nesouhlasil, tak si musí uvědomit, že by nebyl, protože kdybych měla přítele, manžela, partnera a šla jsem touhle cestou, tak on by se nenarodil. ... Potom samozřejmě ten sociální kontext, kdy už on řeší, až si přivede tu partnerku, jak to řekne v té nové škole, asi se taky bojí nějakých reakcí, šikany ze strany, která může přijít.“

Tazatelka: „A měl tedy, můžu se zeptat, měl tedy nějaké špatné reakce teďko?“

Barbora: „Myslím si, že ani snad, nemluvil o tom, myslím si, že snad ne, ta základní škola, kde byl, na to byla poměrně hodně vstřícná. ... Já bych řekla, že tam to bylo bezpečné, opravdu bezpečné. A teď jde do větší školy, méně přehledné školy, kde už, no, a tam se může stát cokoliv. Takže i my jsme nastražené, ale koukala jsem třeba na stránky, že tam mají nějaké preventivní programy na tohle téma, takže ta škola s tím nějakým způsobem pracuje...“

Tazatelka: „Jasně, asi by mělo být to přijetí normální. Plánujete tedy, že to nějak budete s ním řešit nebo to radši necháte?“

Barbora: „Jak s tím bude přicházet a já myslím, že on taky reaguje podle situace, má cit pro situaci, takže on uvidí, jestli je to na to, aby vystoupil první den a řekl, anebo to nechal na vývoji, jak to bude vyplývat, tak postupně bude zvat spolužáky, kterým bude důvěřovat a bude je seznamovat se situací, jako to děláme doted'. Ale třeba, když on, ty kluci [synové] figurují poměrně hodně v zájmových kroužcích, takže jsme tomu staršímu vysvětlili, že je zbytečné, aby přišel a hned to [skutečnost, že žije v homoparentální rodině] otevíral, když to není nutné, že to nemusí, tam taky nikdo neřekne – hele, já mám rozvedené rodiče nebo tohle není můj otec, i když pro mě přišel, a je to můj otčím, ale říkám mu táto.“ (Barbora, biologická matka dvou dětí)

Z této výpovědi je v porovnání s výše uvedenou citací z rozhovoru s paní Sylvou zřejmé, že v homoparentálních rodinách jsou uplatňovány různé přístupy k vedení dětí v tom, jak dalece mají být otevřené vůči okolí a sdělovat mu informace o své rodině. U párů gayů a mladších leseb zpravidla platil velmi otevřený přístup, starší lesbické páry byly v tomto uzavřenější a měly více tendenci samy svoji lesbickou identitu skrývat, a i děti spíše nabádaly k tomu, že není nutné na ni příliš poukazovat. Tento rezervovanější přístup, zdá se, ustupuje s tím, jak homoparentálních rodin přibývá a jsou vesměs okolím vnímány příznivě nebo alespoň neutrálně.

Děti z homoparentálních rodin, které se znaly a stýkaly s druhým biologickým rodičem, se mohly nacházet v poněkud jiné situaci, která se více podobala rekonstituovaným rodinám²⁹, kterých je v současné společnosti mnoho. Tomuto modelu se

²⁹ Rekonstituované nebo složené rodiny jsou rodiny utvořené po rozchodu či rozvodu původního rodičovského páru. Žije v nich tedy dítě či děti se dvěma rodiči odlišného pohlaví, z nichž ovšem pouze jeden je jejich biologickým rodičem, druhý je novým partnerem jejich biologického rodiče. Druhý biologický rodič žije mimo danou domácnost. Situaci těchto rodin podrobně popsaly Paloncyová et al., 2019.

nejvíce blížily rodiny, kde byly děti ve střídavé péči matky a otce. Bylo tedy více na jejich rozhodnutí, komu se svěří s tím, že žijí v rodině se stejnopohlavními rodiči, a kde budou spíše prezentovat skutečnost, že mají matku i otce, čímž zastřou aktuální rodinnou situaci soužití se dvěma rodiči stejného pohlaví.

4.3.3 Mladiství

Zkušenostmi českých dětí, respektive mladých lidí (11–26 let), vyrůstajících v homoparentálních rodinách se již dříve zabývaly autorky Kutálková a Skřivánková (2018). Vycházely z rozhovorů s mladými lidmi, stejnopohlavními rodiči a z rozhovorů s pracovníci OSPOD, které měly zkušenost s homoparentálními rodinami nebo se o situaci dětí vychovávaných stejnopohlavními páry chtěly poučit. Hlavní zjištění tohoto výzkumu bylo, že děti žijící v rodinách s rodiči stejného pohlaví (či transgender osobami) jsou „normální“ a jako „normální“ vnímají i vlastní rodinu. Pracovnice OSPOD se k podobným rodinám stavěly otevřeně a přijímaly je. Vyzývají tedy homoparentální rodiny, aby se v případě potřeby na ně neváhaly obrátit, nemusí se bát, že by byly pro svoje rodinné uspořádání odsuzovány (Kutálková, Skřivánková, 2018).

V mnou provedeném výzkumu rovněž nebyly shledány žádné významné problémy, kterým by děti vyrůstající v homoparentálních rodinách v ČR musely čelit kvůli tomu, že žijí se stejnopohlavními rodiči. Problémy vznikaly spíše rodičům, nikoliv dětem. Rodiče se s nimi dokázali zpravidla vyrovnat tak, aby to nemělo negativní dopad na děti. Výzkumné rozhovory jsem vedla s dvěma slečnami, Karolínou a Ladou, každá byla z jiné rodiny. Obě předtím vyrůstaly v manželské heteroparentální rodině, přičemž tato rodina se rozpadla v době, kdy jim bylo 5 a 9 let. Obě měly v době rozpadu manželství rodičů ještě jednu sestru (Karolína mladší, Lada starší).

Karolína se sestrou vyrůstala ve střídavé péči rodičů, z nichž každý měl po většinu doby jiného partnera, se kterým žil ve společné domácnosti. Jak matka, tak otec měli za období od jejích 5 do 17 let zhruba tři nebo čtyři partnery, až o těch posledních přitom Karolína hovořila tak, že se s nimi dobře shodne. S předchozími partnery svých biologických rodičů měla údajně spíše negativní či neutrální vztah. Jako svoje rodiče je nevnímala. Z rozhovoru bylo nicméně zřejmé, že **zásadním problémem nebylo pohlaví partnerek jejím matky. Zásadní negativní zkušeností pro ni byl rozchod rodičů**, a to i přesto, že tito byli schopni se vzájemně domluvit na střídavé péči a žili v sousedství. Karolína a její setra se tak po většinu dětství stěhovaly při střídavé péči mezi dvěma domácnostmi tak, že to neměly dál než 100 metrů. Na základní škole byla Karolína mimo kolektiv, až v páté třídě se dokázala do kolektivu začlenit. Tuto skutečnost vykládala právě negativním dopadem rozchodu rodičů. Její mladší setra údajně takový problém z rozchodu rodičů neměla a měla i lepší vztah s partnerkami rodičů, což Karolína vysvětlovala jejím nižším věkem a odlišnou povahou. Nicméně uvedla, že v určitém věku (kolem 6–7 let) se její setra za lesbické partnerství svojí matky údajně styděla.

Tazatelka: „A dalo by se říct, že to (skutečnost, že Vaše matka žije se ženou) bylo tedy něco, za co byste se styděla nebo...“=

Karolína: „Ne, já jsem se...“=

Tazatelka: „Vám to bylo jedno?“=

*Karolína: „Ne, **já jsem se za to nikdy nestyděla a doted'ka se nestydím, takže právě vždycky říkám – mám tři maminky**. Všem, jako kompletně všem vždycky. No, já se za to nestydím a nikdy jsem se za to nestyděla, právě u té ségry to bylo horší, že ta se spíš za to asi styděla v té první třídě. Já jsem si prošla tím,*

4. Péče o děti a jejich výchova

že jsem se v první třídě s nikým nebavila, takže jsem to neměla ani komu prezentovat. A hlavně v tu dobu se teprve rozvádějí, nebo hledali si tu partnerku, takže jsem to ani moc nestihla jako povšimnout si, jestli máma je s ženou nebo není. Nebo s kým. Takže to, no. To se tak asi nedá vnímat [v tom věku]." (Karolína, 17 let)

Z dalšího průběhu rozhovoru vyplynulo, že Karolína v dětství poměrně často vnímala negativně partnerky svých rodičů, ovšem platilo to stejně ve vztahu k partnerkám otce i k partnerkám matky. Vlastní biologické rodiče po celou dobu vnímala jako ústřední, jejich partnery spíše jako další osoby, které jsou k jejich rodině spíš jakýmsi přídatkem navíc. Zřejmě ji negativně postihlo i jejich střídání. V rozhovoru s ní byl patrný i jistý cynismus a snaha se na tyto další osoby příliš nevázat. Zkušenost jí ukazovala, že jejich pozice v rodině není trvalá a s rozpadem partnerského vztahu z jejího života mizely, někdy i na naléhání jednoho z biologických rodičů. Několikrát se jí v životě stalo, že jí otec nebo matka po rozchodu s partnerkou toho druhého žádali, aby s nimi přerušila kontakt a pokud by byla jimi oslovena, aby nereagovala a nikam s nimi nechodila. Karolína během rozhovorů určitou nedůvěrou k novým partnerům svých biologických rodičů zmínila několikrát. Za nejlepší považovala svůj aktuální vztah s matčinou partnerkou:

*Karolína: „Já jsem si teďka sedla s Kamčou například. Jo? V 16 letech mých. To je taky, tak po 16 letech, no tak po 10 letech jsem si s někým sedla jako docela úplně. ... **S partnerkami svých rodičů se dítě snad nesrovná nikdy na sto procent**, to bych neřekla, že by se nějaké dítě takhle srovnalo na sto procent s tím partnerem, protože každé dítě to má v hlavě srovnané úplně stejně – táta, máma. Pokud to není prostě, že by se vrátily bez táty a to, jakmile přijde člověk do třídy nebo do školky, tak prostě existuje máma, táta a oni. ... A já to mám taky, **máma, táta a my se ségrou**. Ale takže tam jako...“=*

Tazetalka: „Takže ty další partneři už jsou prostě...“=

Karolína: „Něco navíc. Tam je to prostě jenom.“ (Karolína, 17 let)

Z této citace je patrné, že spíše, než pohlaví nového partnera rodičů byl mnohem významnější fakt, že se rodiče rozvedli a nežili společně v jedné domácnosti s nimi, s dětmi. Nový partner rodičů je pak vždycky vnímán podle Karolíny jako někdo, kdo „mi bere rodiče, krade rodiče“. Tímto způsobem Karolína vnímala v dětství partnerky svých rodičů, a často s nimi měla špatný vztah. V rozhovoru přiznala, že z toho pramenily její potíže. Nikoliv z toho, že by její matka byla lesba:

„Bohužel to cítím až doteďka, toho se člověk asi nezbaví, že já vlastně cítím, že by mi vlastně [ti noví partneři] odváděli rodiče, ale přitom to tak není, vůbec to tak není. Bylo to takhle celé dětství, teď už to tak není, a[le] to tak zůstane zažité, ale to, že mě odváděli v těch pěti letech [rodiče], to už člověk vnímá, že se něco děje, ale ségře byl rok ... ta spíš by to měla vnímat líp a myslím si, že to i vnímá líp.“ (Karolína, 17 let)

Dobře a bez problémů se Karolína snáší až s poslední otcovou partnerkou, se kterou se její otec oženil, a s poslední partnerkou matky. V tomto případě došlo k tomu, že Karolína a její sestra byly po rozchodu rodičů ve střídavé péči matky a otce a partnery rodičů nevnímají příliš jako rodiče. Označení „matky“ používají spíše s nadsázkou, matka je v jejich vnímání pouze jedna. Alespoň tak to bylo ve vnímání Karolíny a její biologické matky.

Ve druhé rodině vnímala dcera svoji situaci vyrůstání v homoparentální rodině po rozchodu svých biologických rodičů pozitivněji, její vztah k otci byl ovšem neutrálněji či mírně negativní a vídala se s ním mnohem méně často než Karolína. Od rozvodu se

o Ladu a její sestru jejich otec zajímal jen omezeně, ale matky se údajně snažily jejich vzájemný vztah podporovat. Lada byla mladší ze dvou sester, rozvod rodičů zažila v devíti letech a přechod z manželské heteroparentální rodiny do homoparentální rodiny byl stabilní, její matka od rozchodu žila stále s jednou partnerkou, se kterou následně měly ještě jedno dítě, které tato partnerka porodila. V této rodině tedy vyrůstaly tři děti, dvě z předchozího heterosexuálního vztahu, jedno ze vztahu stejnopohlavního, které ovšem rovněž znalo svého otce (gaye). V tomto případě byl vztah Lady k partnerce její matky kladný a ani zde nebyl homosexuální partnerský vztah vnímán negativně. Lada vzpomíná na svoje dětství:

*„A neměla jsem asi úplně, jak říkám, mně bylo devět, takže jsem ještě úplně nevnímala ten podtext té sexuality, který asi vnímala moje starší sestra. Nevím, jestli s ní budete mít taky rozhovor. Ale ta to vnímala, protože už v té době byla vlastně, jí bylo, jsme od sebe čtyři a půl roku, takže jí bylo něco kolem čtrnácti let, takže ona to vnímala samozřejmě trochu jinak než já, ale já jsem to nevnímala nijak negativně. **Neměla jsem problém s tím, že mámy partner je žena.** Věděla jsem, že jí máma má ráda, že já jí mám ráda, a to pro mě bylo v té době důležité.“ (Lada, 20 let)*

Dál v rozhovoru se Lada ještě podrobněji zmínila o tom, že pro její sestru byl rozvod rodičů těžší a novou rodinnou situaci vnímala negativněji, podle Ladina soudu však zásadní problém byl v rozchodu rodičů, nikoliv v pohlaví partnerky její matky:

*„Takže pro ni [moji starší sestru, které bylo 14 let] to bylo samozřejmě z tohohle ohledu [ona již vnímala i sexuální kontext] složitější a ona je prostě, ona je citlivější. Takže pro ni už jen **samotný ten rozvod byl problém.** A k tomu ještě jiný partner [respektive partnerka], který by tam přišel. Tak já **myslím, že ona by měla stejný problém, i kdyby to byl muž.**“ (Lada, 20 let)*

Svůj vztah s Lenkou, partnerkou své biologické matky, popsala Lada následovně:

*„Já **Lenku vnímám jako rodiče, vnímám ji vlastně jako druhou matku v uvozovkách,** takže já bych neměla problém s tím, že bych jí měla třeba zapsanou, třeba by se dala dopsat do rodného listu [mého] nebo nějak potom, kdyby si mě chtěla, nedej bože, adoptovat, kdybych byla mladší, tak já bych s tím problém neměla.“ (Lada, 20 let)*

Zároveň však Lada přiznala, že její otec by s tím, aby partnerka její matky byla zapsaná v jejím rodném listě, patrně nikdy nesouhlasil. V jejích případech se tedy jednalo spíše o hypotetickou otázku, nikdo z rodiny nepředpokládal, že vztah mezi již dospělými dcerami a jejich sociální matkou bude nějakým způsobem v budoucnu legislativně zakotven. Ještě by měla být zdůrazněna skutečnost, že i z hlediska dítěte byl v tomto případě vnímán jasný rozdíl mezi biologickou matkou a sociální matkou, která byla nazvána „*druhou matkou v uvozovkách*“. Tato její pozice nepochybně pramenila i ze skutečnosti, že biologická matka vychovávala Ladu po celý její život, sociální matka tak činila zhruba polovinu tohoto období. Legislativní nezakotvenost vztahu sociální matky a sociální dcery přitom vzájemné vnímání vztahu mezi „*dcerou*“ a „*matkou*“ příliš neovlivňovalo, obě takový vztah pociťovaly. Lada v rozhovoru přímo uvedla: „*nepotřebuji papír, protože už jí [Lenku, sociální matku] tak vnímám vevnitř*“, za slovem „*tak*“ se skrývala definice, kterou uvedla výše: „*jako rodiče, jako druhou matku*“.

Vnímání mladistvých, kteří se stejnopohlavními rodiči vyrůstají od narození, bude patrně odlišné od perspektiv zde představených. Na jeho výzkum však bude nezbytné ještě několik let počkat, až děti z těchto homoparentálních rodin do mladistvého věku dorostou. Většina z nich je totiž vzhledem k relativní novosti daného fenoménu v ČR ještě v předškolním či nižším školním věku.

5. Život homoparentálních rodin v ČR

Tato kapitola vychází z výpovědí rodičů o tom, co oni sami vnímají a zakoušejí jako pozitivní či naopak negativní na svém současném rodinném uspořádání v porovnání s rodinami různopohlavních rodičů. Záměrem bylo opět zjistit hledisko samotných aktérů. V této části jsem se nesnažila analyzovat výpovědi participantů a srovnávat je s výpověďmi či výzkumy z rodin různopohlavních rodičů. Nešlo mi tedy o popis a nějaké vnější či objektivní porovnání různých rodinných uskupení, jejich výhod a nevýhod. Snažím se zde toliko popsat vlastní reflexi rodičů žijících ve stejnopohlavních partnerstvích založenou na jejich reálné situaci a životních zkušenostech. Musí být zmíněno, že ne všichni participanté samozřejmě měli odpovědi na otázku o pozitivěch či negativěch vlastního rodinného uskupení připravené a promyšlené. Někteří byli otázkou překvapeni a museli se nad odpovědí zamyslet. Stejně jako by se patrně museli zamyslet i různopohlavní rodiče. Domnívám se, že to nesnižuje validitu jejich odpovědí. V průběhu rozhovoru jsme měli čas na to, abychom danou problematiku probrali a případně se k ní vrátili, pokud by si respondenti vzpomněli na další pro ně významné okolnosti, které chtěli v této souvislosti zmínit.

5.1 Pozitiva vnímaná stejnopohlavními rodiči

Aktérský pohled na pozitiva homoparentálních rodin byl zjišťován otevřenými otázkami tážajícími se přímo na to, zda participanté vidí nějaké výhody (nevýhody) v tom jejich rodinném soužití oproti jiným rodinám. Argumentace participantů byla často taková, že mnozí byli přesvědčeni o tom, že řeší stejné problémy jako rodiny s heterosexuálními rodiči. Za výhodou bylo často považováno **dobré a nekomplikované partnerské soužití**, které však není vázané na pohlaví a může být realizováno jak ve stejnopohlavních, tak v různopohlavních párech. Mnozí respondenti dokázali nalézt i pozitiva, která jsou vlastní spíše nebo výhradně homoparentálním rodinám v porovnání s běžnými rodinami heterosexuálů. Zajímavé je, že odpovědi žen a mužů se lišily. Bylo to nepochybně podpořeno jejich odlišnými genderovými rolami v majoritní společnosti.

Dotazované **ženy** často spatřovaly jako výhodu jejich rodinného uspořádání skutečnost, že **ve velké míře sdílejí s partnerkou péči o domácnost i děti**. To se podle jejich představ vyskytuje jen v omezeném množství heterosexuálních partnerství, časté je naopak nižší zapojení muže do domácích aktivit a péče o děti. Výzkum potvrdil, že ženy, partnerky, si v homoparentálních domácnostech významně vzájemně pomáhají s běžnými aktivitami nezbytnými pro chod domácnosti a podílejí se velmi vyrovnaným dílem na péči o děti. Podle některých by to tak mělo být i v rodinách heterosexuálů. Respektive i tam by se měli oba podílet na aktivitách nezbytných pro chod domácnosti a rodiny. Paní Eva však poukázala na skutečnost, že partnerky si v lesbických rodinách sice vzájemně asi více pomáhají v péči o děti a domácnost, ale pak ještě zbývají další činnosti, které musí někdo vykonat, a které často v rodinách dělají muži. Tato výhoda se tím tedy poněkud stírá:

„Tak to nevím, jestli to [homoparentální rodiny] má vysloveně nějaká pozitiva a nějaká negativa? Pozitiva? Většina by řekla, že ten chlap se nestará, ale podle mě by se měl starat i ten chlap jakoby o ty věci. ... Naše okolí to bere tak, že my jsme dvě matky, tak se máme líp v tom, že se o ty děti postaráme. ... A pomůžeme si, ale já si nemyslím, že by to takhle [bylo] úplně standardně. Že ty děti, když si spolu pořídí i muž a žena, tak by měly mít tak nějak vyrovnané to starání se o ně. Když nemůže ta ženská zrovna, tak by měl zaskočit ten chlap. Ale spousta lidí to

vnímá tak, že my to máme vlastně pohodičku, protože jsme dvě ženské. Ale už zase nevidí, že na nás zbývá i ta práce, co u nich dělá ten chlap, jo? ... Že ono se taky samo, já nevím, neposeká dřevo, nevymění kola na autě, jo? Neposeče se zahrada a tady ty věci, že oni to tak nějak už vypustí a myslí si, že nám zbyde jenom to běhání okolo těch děcek, vytrít, zamést, uklidit, ale tak to není. Takže já si myslím, že pozitiva v tom, že odlišná pozitiva v tom nejsou žádná. I kdybych žila s chlapem, tak bych chtěla, aby mi pomáhal stejně tak, jak mně pomáhá ta žena, no." (Eva, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)

Vyrovnanější sdílení domácích či rodinných povinností bylo ve zkoumaných homoparentálních rodinách rozhodně spíše normou než výjimkou. Zmínila se o tom i paní Lucie, která v minulosti žila v heterosexuálním manželství více než deset let. Může tedy oba modely srovnávat:

„Vím, že to může být hodně komplikované soužití muže a ženy. Což v soužití dvou žen odpadá spousta komplikací jako, že co kdo třeba bude dělat a tak. Protože každý dělá to, co je potřeba a to, čeho se chopí, a nejsou žádné mužské a ženské práce. Ale všechno děláme tak nějak normálně všichni, odpadá spousta třenic. Já jsem maximálně spokojená. ... Takže výhody to určitě má. Ale zase je to o nastavení těch lidí. To není, to jenom, není každý chlap stejný a každá ženská stejná, takže. Měly jsme štěstí, že jsme se našly, což se stává i heteropárům, že se prostě potkají dobře a všechno funguje...“ (Lucie, biologická matka dvou dětí a sociální matka jednoho dítěte)

Tento aspekt, kdy se v homoparentálních rodinách dělba rolí a povinností neřídí dle běžných genderových norem, ale spíše podle schopností a pocitů daných jedinců, zmínil jako výhodu další i respondent, muž. Pro fungování rodiny je potřeba zajistit všechny úkony a činnosti bez ohledu na to, zda jsou normativně ve společnosti spojovány s ženskou či mužskou rolí. Protože se ve zkoumaných domácnostech vyskytují vždy jen dospělí jedinci stejného genderu, musí si tyto úkony mezi sebe nějak rozdělit, případně zajistit někoho jiného, kdo je bude vykonávat. S dělbou založenou na možnostech a schopnostech každého jedince z páru byli participantí spokojeni, protože podle nich vedla k větší rovnosti, tedy k vyrovnanějšímu podílu obou na chodu domácnosti a péči o děti:

„Myslím, že máme velkou výhodu v tom, že nemáme předem rozdělené role, a tudíž se ani od jednoho neočekává, že konkrétní věc bude dělat. A musíme se domluvit na to, co kdo chce dělat nebo co kdo může udělat, že není daný, že ten bude prát prádlo, ten bude uklízet. A tudíž se to doopravdy neočekává a můžeme si to rozdělit víc férově než možná někdo, kdo je obětí nějakého [genderového] stereotypu. Nebo ne obětí, to ne, ale kdo vlastně nemá možnost se z toho vymanit.“ (Čeněk, biologický otec jednoho dítěte a sociální otec jednoho dítěte)

Ženy dále v rozhovorech jako výhodu jejich soužití zmiňovaly **hloubku vztahu a vzájemnou vysokou míru porozumění**, která je podle nich jen těžko dosažitelná ve vztazích heterosexuálních:

„Já nebudu říkat, že bych nemohla nikdy být s mužem, já jsem s mužem byla. Nikdy nemůžu říkat nikdy, třeba s nimi ještě někdy budu, ale fakt je, že v tuhle chvíli, když mluvím z přítomného okamžiku, tak s nimi být nechci. Mně se líbí hloubka toho [vztahu], jak jsme schopné si navzájem rozumět. Já jsem tohle s mužem nepoznala, neříkám, že to nejde.“ (Olga, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)

Podobně se o harmonickém vztahu ženy s ženou zmínila i paní Martina:

„Pro mě osobně ano nebo jako pro mě je to, pro mě je to natolik přirozená věc to, že já mám partnerku, že já nevím, jestli vlastně v tom heterosexuálním vztahu ty dva lidi, když jsou opačného pohlaví, jsou schopni natolik propojení a natolik sounáležitosti nebo nějaké harmonizace toho vztahu, jako když jsou to dvě ženy nebo dva muži, jo? Protože si myslím, že oni k sobě můžou mít, nevím, já jsem nikdy v heterosexuálním vztahu nežila, ale mně to nejde, jo? (smích) Já bych to s tím mužem nebyla schopná takhle fungovat. Kdežto tady jsem schopná opravdu spoustu věcí se naladit společně a spoustu věcí jsme schopné vyřešit a vzájemně se vnímáme a jsme schopné spolupráce.“ (Martina, biologická matka jednoho dítěte)

Poslední ženami zmíněnou výhodou byl poukaz na to, že **děti vychovávané v homoparentálních rodinách jsou tolerantnější**. Jejich postavení a postavení jejich rodičů ve většinové společnosti je vede k výchově vedoucí k respektu a přijímání odlišností. Tuto výhodu zmínily dvě respondentky, jedná se o výhodu posuzovanou více z vnějšku. Jedna z nich přímo uvedla, že se o této výhodě homoparentálních rodin dočetla v literatuře, když se s partnerkou rozhodovaly o rodičovství:

„... v těch knížkách, které jsme četly, než jsme si holky pořídily, tak se vlastně hovořilo o tom, že ty děti, tím, jak vyrůstají v takovém netradičním prostředí, tak jsou tolerantnější ... když nejste, že jo, v tom ... mainstreamu, a tak vlastně okamžitě se musíte [přizpůsobovat], a tím pádem, když je někdo jiný, tak máte prostě k odlišnostem obecně tolerantnější přístup. Tak to dává velký smysl. Neumím dneska posoudit, jestli jsou [naše] děti tolerantnější než jiné děti, to opravdu neumím posoudit. ... Ale to nám přišlo sympatické samozřejmě, že já si myslím, že to je zapotřebí, že to je velmi dobrá vlastnost, být tolerantní. Nemít prostě předsudky, nebýt jako konzerva, neškatulkovat lidi a tak, mít prostě mysl otevřenou.“ (Sylva, sociální matka dvou dětí)

Muži mnoho výhod v daném rodinném soužití nespatořovali. Co ovšem zmínilo nejvíce z nich, byla skutečnost, že **dokáží svoji rodinu velmi dobře finančně zajistit, protože mají dva mužské, tedy vyšší příjmy**. Musí být ještě doplněno, že se jednalo opravdu o muže s vysoce nadprůměrnými příjmy. Muži s průměrnými příjmy ostatně nejsou těmi, kdo se rozhodnou pro komplikované a často velmi finančně nákladné náhradní mateřství. Svoji roli pojímali zodpovědně a materiální zajištění považovali za nezbytnou součást dobrého rodičovství:

„Já si myslím, že malý bude dobře připravený na život, že to bude, že to je pozitivní ... že opravdu bude dobře připravený, a že samozřejmě pozitivní je to, že máme dva chlapské příjmy. Že vlastně nemáme nouzi, že jsme schopní zabezpečit to dítě bez jakýchkoliv problémů.“ (Ctibor, sociální rodič jednoho dítěte)

Podobně se vyjádřil i Tomáš, kterému jinak jeho rodina připadala ve většině ohledů stejná jako jiné rodiny s dětmi:

„Myslím si, že teďka to možná bude znít jako klišé, ale myslím si, že jsme, že asi hraje trošku roli jakoby dva muži a dva [příjmy]. Dvě kariéry mužů možná přinášejí do rodiny víc peněz než dvě kariéry žen třeba, bych řekl, si myslím.“ (Tomáš, sociální rodič dvou dětí a biologický rodič jednoho dítěte)

Poukazem na dobré finanční zajištění stejnopohlavních rodin gayů vlastně tito muži přijímali svoji primární roli, která je otcům v naší společnosti normativně připisována, tedy roli živitele. Samozřejmě, protože v jejich domácnosti chyběla matka,

byli zároveň všichni i pečovateli. Tuto roli však v rozhovorech nijak příliš nevyzdvihovali. Jeden z nich se ovšem zmínil, že výhoda homoparentálních rodin gayů spočívá i v tom, že muži pečující o malé děti si získávají obdiv a respekt okolí, hlavně žen:

„[Náš rodinný model] má třeba výhodu, že se na vás otáčí pak celá kavárna, když chlap přijde s malými dvojčaty do kavárny a stará se tam a krmí je tam a ty děti mu neřvou a docela to zvládá. Tak ty ženy jsou z toho pať, že ano. Takže většinou si na nás takhle pootáčely ty židličky anebo se začaly vždycky [se mnou/s námi] bavit – Ježíš, dvojčata, to bych nechtěla, nebo – ten můj Fanda, ten by takhle malé dítě nikdy nevzal do ruky a podobně.“ (Čeněk, biologický rodič jednoho dítěte a sociální rodič jednoho dítěte)

5.1.1 Výhody sdíleného rodičovství

Speciální kategorií homoparentálních rodin byla sdílená rodičovství, tedy společné rodičovství dvou stejnopohlavních párů či stejnopohlavního páru a jednotlivce. Jak bylo ukázáno, přináší tento model mnoho úskalí, nicméně lze v něm nalézt i výhody. Několik jich zmínili rodiče z nejlépe fungujícího sdíleného rodičovství ve výzkumném souboru. Výhody vesměs spočívaly **ve výhodách, které přináší rodičům a možná i dětem střídavá péče**, a dále ve skutečnosti, že děti z těchto rodinných uskupení mají jak matku, tak otce, takže **nemusí na veřejnosti odhalovat svoji plnou identitu** a skutečnost, **že vyrůstají v homoparentální rodině**. Rozdělení péče o děti mezi víc osob bylo vnímáno jako pozitivní jednou z matek:

„Výhoda je ta praktická, že nejsme sami na to rodičovství. Mně vlastně, nevím, ty nukleární rodiny, v současné době mi přijde, že to je strašný mazec a vlastně ... mně vlastně takový ten pohled do toho života před sto lety, kdy lidé žili v jedné chalupě, ty, nevím, tři generace, připadá vlastně geniální. A myslím, že to, že jsme tohle opustili, že je úplná blbost. A takže já jsem vlastně ráda za to, že na to nejsme samy, vůbec si to nedovedu představit. Protože asi, asi obě máme i nějakou pracovní ambici, asi se nedefinuju jenom jako máma, nebo uvidíme, co to [porod] se mnou udělá samozřejmě, to se může dost změnit, ale chci dělat i jiné věci. A v momentě, kdy by člověk žil jenom dva lidi a dítě, tak si myslím, že to je možné, ale jenom za cenu opravdu velkého vypětí. I takhle hodně energie, ale mám pocit, že to je prostě, že se to dá [zvládnout] nebo že se to dá o něco líp. ... Rozhodně je pro mě důležité to, co tam jsem měla na začátku jako ten důvod. Že to dítě má obsazené ty role vlastně a může říct, nevím – tatínek je lékař nebo tatínek je architekt. A prostě bude mít v životě tu možnost volby, že v momentě, kdy bude v situaci, kdy nebude chtít outovat tu svoji rodinu, tak jí prostě vyoutovat nemusí. Odpoví na otázku nějak a je to. To mi připadá dobré.“ (Šárka, sociální matka jednoho dítěte)

Pan Šimon, otec z této rozšířené rodiny, rovněž doufal, že jejich sdílené rodičovství syna obohatí a střídavá péče mu nebude vadit, ale přinese víc pozitiv než negativ:

„... nevýhody můžou být na straně syna, pokud ho nějakým způsobem zatěžuje to střídání domácností. Ale možná, že se může do budoucna ukázat, že to pro něj může být výhoda. On se prostě naučí zase jiné věci. Komunikačně to pro něj taky bude zajímavé, protože tím, jak se pohybuje mezi dvěma domácnostmi, tak si dokáže představit, že v každé domácnosti se funguje trochu jinak, s každým tím párem komunikuje nějakým jiným způsobem. Zase nevím, jestli to pro něj bude výhoda nebo nevýhoda. ... Sdílená péče o našeho syna vlastně umožnila to, že matka mohla relativně krátce po porodu zpátky nastoupit do toho, co dělala předtím, zapojit se do práce. No, to si myslím, že byla výhoda a je výhoda. To

samé, když vám najednou zavolají ze školky – je nutné vyzvednout dítě, protože. Tak jsou tady najednou čtyři lidé, kteří, z nichž je teda větší pravděpodobnost, že někdo bude snáz moci tam dorazit. Takže v tomhle tom směru je to asi lepší.” (Šimon, biologický otec jednoho dítěte)

Zmiňované výhody sdíleného rodičovství tedy spočívaly jednak v přiblížení se „běžným“ rodinám, kde je obsazena jak role matky, tak i otce. Dále se jednalo o rozdělení péče mezi víc osob, což zvláště u péče o malé děti, která je časově velmi náročná, bylo vnímáno jako nepochybné plus. Rodičům se tak lépe dařilo sladit jejich rodičovské a pracovní povinnosti.

5.2 Negativa vnímaná stejnopohlavními rodiči

Rodiče ze zkoumaných rodin byli vesměs spokojeni s vlastním rodinným uspořádáním a považovali je za dobré. Když byli přímo dotázáni na nevýhody, zmiňovali se nejčastěji o nevýhodách plynoucích z toho, že **nejsou uznáváni jako rodina**, či že **nejsou jako rovnocenní rodiče uznáni oba dva z nich**. To s sebou neslo řadu dalších negativ, se kterými se sice zpravidla nesetkávali každý den, ale stále jim podvědomě hrozily. Skutečnost, že jeden z rodičů nemá právní vztah k dítěti a není jeho formální zákonný zástupce, se mohla jako problém objevit kdykoliv, kdy byl právní zástupce dítěte potřeba. Například ve styku s lékařem nebo úředníky, nebo v případě, že by se něco stalo biologickému rodiči a nemohl o dítěti rozhodovat, nebo se o ně starat. Vědomí těžké vymahatelnosti vlastní pozice ve vztahu k dítěti mnohé z těchto rodičů trápilo. Za všechny lze uvést úryvek z rozhovoru s paní Radkou:

„Nevýhody asi vnímám, to je obecně téma toho přístupu České republiky k homosexuálním párům, prostě nemáme stejná práva. Zatím jsem naštěstí, naštěstí jsme se nepotkaly nebo nebyly nikdy v situaci, kdyby nás to nějakým způsobem omezovalo. Ale znova, kdyby ta situace nastala, je to opět spekulace, ale kdyby ... se něco takového stalo, tak musíme být obezřetné. A tohle já vnímám jako nevýhodu. Není tam nějaký, není tam automatická služba toho státu vůči nám. To vnímám jako nevýhodu ... opravdu pokud se něco Renatě [partnerce] stane, tak jak já mám jistotu, že opravdu ta Rózička [dcera] se mnou zůstane a bude v bezpečí a nebude nikdo se domáhat toho [vztahu k ní], že. Já mám z toho opravdu, když se zamyslím nad těmi věcmi, tak z toho je mi úzko. Protože já nemůžu mít spoleh na rodinu od Renaty, že dají pryč od toho ruce. A já nemůžu mít spoleh, že se nenajde nějaký úředník nebo úředníci, kteří mi budou tvrdit, po tom nějakém procesu, a já prostě mám strach z toho, že ta Rózička by mohla, by mně, mohla by mi být odebrána, jo?” (Radka, sociální matka jednoho dítěte)

Z právně neuznaného vztahu sociálního rodiče k dítěti plynuly různé problémy. Většina rodičů se s nimi nesetkávala běžně. Některým vadilo, že partnerka žijící ve společné domácnosti je sice započítávána z hlediska příjmů a vzniká jí vyživovací povinnost vůči partnerovi a dítěti, ale na druhou stranu nemá k dítěti žádná práva. Zmínila to například paní Iveta, která rovněž negativně vnímala, že společným soužitím přicházejí ženy o rodičovský příspěvek jedné z nich, pokud mají děti ve stejném období. Asi by mělo být zmíněno, že takto to platí i u heterosexuálních párů. Rodičovský příspěvek může ve stejný čas pobírat vždy pouze jeden z rodičů, nehledě na to, o kolik dětí v domácnosti pečují. Tady jsou si tedy stejnopohlavní páry s heterosexuálními rovny. Homosexuální však mají možnost porodit děti časově blíže k sobě. Bylo zjevné, že podmínky nároku na rodičovský příspěvek ovlivňují rozhodování o načasování rodičovství a prodlužuje v rodinách lesbických rodičů interval mezi narozením dětí tam, kde obě ženy plánují porodit dítě.

„Negativa [vnímám] ohledně toho státního přístupu nebo té legislativy. To si myslím, že je velké negativum. Kdyby se něco stalo, tak na ni [partnerka na dceru] nemá nárok. Přitom ale má povinnosti vyživovat nebo se podílet na výchově, když žijeme ve společné domácnosti. A zase my jako, když bychom chtěly teďko druhé dítě, tak zase nemůžou být dva rodičovské příspěvky v jedné domácnosti. ... Takže tyhle ty legislativní věci, tam jako narážíme.“ (Iveta, biologická matka jednoho dítěte)

Vzájemná právní nezastupitelnost rodičů může přinášet problémy v každodenním životě. Rodiny neuváděly, že by se do problematických situací dostávaly denně. Takové případy byly spíše výjimkou, nicméně občas se přihodily. Mnohé participanty tížilo vědomí, že by se přihodit mohly, pokud by se osoba řešící určité záležitosti ve vztahu k dítěti rigorózně držela práva a požadovala zákonného zástupce například pro svolení s očkováním dítěte nebo podáním mu léku. Dětem také nevznikal nárok na sirotčí důchod po druhém rodiči v případě jeho úmrtí. A sociální rodič si dříve nemohl odpočítat z daní srážku na dítě. To je už od roku 2016 pro registrované partnery možné, pokud žijí ve společné domácnosti s dítětem. **Registrované partnerství nezaručuje stejná práva jako manželství**, nevzniká během něho například společné jmění manželů. A už vůbec nezakládá práva druhého rodiče ve vztahu k dítěti:

„Kdyby bylo manželství [i pro nás] a nabyly jsme nemovitost, kterou jsme nabyly, tak jsme na tom rovnoprávněji než takhle. Když ... se rozhodovalo, kdo [z nás] to na sebe vezme a tak dále. Jako teď, já neříkám, nedostaly jsem se úplně do nějaké krizové situace, ale ten problém byl, že jsme si třeba nemohly odečíst ty daně [odpočet na děti v době, když byla biologická matka na rodičovské dovolené a neměla příjmy]. Já to dodneška beru jako újmu. A potom narážíte všude, když jdete do nemocnice na operaci, tak komu se budou dávat informace, v jakém stavu, nebo když teďka podepisuji dětem různé papíry na tábory a tak, kdo bude vyzvedávat, v jaké roli je ve vztahu k dítěti. A už to tam musím nějak vysvětlovat. Takže my na to v drobných věcech narážíme v podstatě pořád, ve vztahu k institucím a vnějším věcem. A potom, když by přišlo něco závažnějšího, já jsem byla v nemocnici po operaci, možná mě čeká znova, co já vím, pak tady musím opravdu zajistit tu plnou moc, aby byla dobře napsaná, aby mohla partnerka vyjednávat ty věci, mohla jít do školy, mohla jít nechat dítě ošetřit. Jo?“ (Barbora, biologická matka dvou dětí)

Podobně o situaci homoparentálních rodin referovala další matka:

„**V těch rodičovských právech opravdu vůči úřadům a vůči nějakým institucím my nejsme zastupitelné.** To je vlastně jediná věc, která nás omezuje a v podstatě i diskriminuje. Protože pak opravdu se stane, to teďka s tím ošetřovným [partnerka nemohla žádat při covidu] nebo nějaké společné zdanění manželů nemůžeme absolvovat.³⁰ Když by se se mnou cokoliv stalo, tak jakým způsobem by se nakládalo s naším dítětem. Když by se stalo cokoliv s partnerkou, tak vlastně vůči sobě a vůči dítěti taky nemáme vlastně právně vůbec nic podloženého. My to všechno musíme vlastně řešit nějakými notářskými zápisy, kde musíme vlastně opět zase myslet dopředu a předjímat a vymýšlet. Kdežto kdybychom opravdu byly [manželé], získaly bychom to automaticky. My nejsme ani registrované partnerky v tuhle chvíli, protože ten institut nám v tuhle chvíli stejně v podstatě nic nezaručí. Jediné, co nám zaručí je, že kdyby jedna z nás byla v nemocnici, tak získáme informace o zdravotním stavu té druhé. Ale to je v podstatě všechno, co nám z toho institutu [registrovaného partnerství] vyplývá. Ale práva vůči dítěti to neupravuje, neupravuje to různé pozůstalosti. V okamžiku,

³⁰ S účinností od 1. 1. 2014 se dle § 21e odst. 3 ZDP pro účely daní z příjmů rozumí manželem (manželkou) také partner podle zákona upravujícího registrované partnerství. Tyto partnerky však registrované nebyly, čekaly až jim bude umožněno vstoupit do manželství.

kdyby já nebo partnerka jsme zemřely, tak nemáme nárok na vdovský důchod, dcera nemá nárok na sirotčí důchod, kdyby se stalo něco s partnerkou. ... Všechny tyhle ty věci vlastně my musíme řešit dopředu a nějakou individuální cestou. Kdežto běžní rodiče, kteří jsou manželé, tak mají v podstatě tím, že uzavřou manželství, tohle všechno ošetřené už automaticky, což my nemáme." (Martina, biologická matka jednoho dítěte)

Ženám z homoparentálních rodin dále vadilo, že nejsou společností brány společně s partnerkou a dítětem či dětmi jako rodina, přestože tak fungují. Společenského a formálního uznání se jim nedostává:

„No, v podstatě vás spousta lidí nebere jako rodinu, byť plníte všechny funkce, které jsou na rodinu vyjmenované, že ano. Posloucháte ty křiklouny z politický scény, jak se prostě ošklíbají, že to není žádná rodina, že když spolu nemůžete počít pod peřinou, takže nemáte nárok být rodiče. A v podstatě, no. A řešíte všechno to, co jsem říkala, no, dostanete se do šedé zóny, aniž byste chtěla, protože pracujete, odvádíte daně, všechno děláte správně, ale přesto legálně nemůžete jako plnohodnotně žít. No, to je. A s tímhle se srovnat je prostě obrovský problém, no, pro člověka, který by to chtěl mít dobře. Který na to byl léta zvyklý, že mohl žít podle všech pravidel a žádné zákony neporušovat. Tak, no. A pak samozřejmě riskujete to, že na to dítě teda někdo zaútočí, slovně, že jo, třeba ve škole ... já jsem s ním [synem] třeba, než do školy nastupoval, byť mi to bylo strašně proti srsti, ale probírala jsem s ním některé výrazy pejorativní, které vím, že lidi používají směrem k homosexuálům, aby prostě nestál jako trubka, kdyby to na něj někdo začal štěkat a on by koukal a vůbec by netušil, co se děje, že jo. Protože prostě není na to připravený, nebo snažila jsem se ho na to připravit, ale, že jo, bylo to strašně těžké. Protože to šestileté dítě, které doteď se s ničím ošklivým nepotkávalo, najednou stavíte před něco – víš, ono by se mohlo stát, jsou lidé, kteří s tím mají problém, že jo, že někdo má dvě maminky a dva tatínky, mohlo by se ti stát. Těžké, že jo." (Lucie, biologická matka dvou dětí a sociální matka jednoho dítěte)

Tím, že česká legislativa nezná možnost mít dva stejnopohlavní rodiče, druhá matka či druhý otec se nacházejí v pozici, kdy, pokud chtějí za dítě jednat, musí v zásadě předstírat, že jsou jeho právoplatnými rodiči. A pak řeší, jestli například u lékaře souhlas či anamnézu podepíší, nebo ne, protože na to ve skutečnosti nemají právní nárok. Paní Olívie se zmínila o tom, že jí to vadí především kvůli jejich společným dětem:

„Vlastně řeším tohle všechno jenom kvůli těm dětem, jo? Jakmile do toho vstoupily ty děti, tak potřebujeme nějaké právní, že by se nám hodily nějaké právní úpravy. A mně vlastně, co mně vadí nejvíc, že mě to trochu ponižuje, prostě ponižuje mě to, že vlastně nemám žádnou právní pozici k tomu dítěti druhému třeba." (Olívie, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)

To může přinést problémy ve specifických situacích. Zakusila to paní Iveta, která tím byla negativně poznamenána ve významném životním okamžiku. První dítě její partnerka rodila na jaře 2020, kdy byly nemocnice kvůli epidemii covidu-19 doprovodným osobám rodiček uzavřeny. Pak byla sice nařízení zmírněna, ale ona nebyla „otcem“, proto nebyla k porodu puštěna a nemohla ani partnerku v nemocnici po porodu navštívit.

Byla to právě ona nejistota a nemožnost domoci se práv, která k dítěti, které vnímají jako vlastní, nemají, co většinu dotazovaných trápilo. **Nedostatečná právní ochrana vztahu mezi sociálním rodičem a dítětem.** Z toho plynuly i další konsekvence. Biologické matky z těchto rodin zcela mylně působily jako samoživitelky, když nebyl v rodném listě dětí zapsán otec. Pokud otec v rodném listě byl, ale nežily s ním, pak působily jako rozvedené. Ony ale žijí v úplné rodině, mají přece partnerku:

„Děti nemají v rodném listě otce, tak spíš Soňa [partnerka] se s tím občas setkává, že přijde s tím rodným listem někam na úřad nebo tak a vlastně na ní trochu koukají skrz prsty. Jako že – co vy jste zač, že vy nemáte otce a máte děti, jo? Tak jako co jste si je pořídila si je někde na ulici omylem nebo co?“ (Sylva, sociální matka dvou dětí)

Přitom tyto partnerky žijí v partnerském vztahu již 20 let, děti společně plánovaly a počaly na klinice v zahraničí. Obě mají úspěšnou kariéru, dětem se společně věnují, zkrátka žijí příkladným rodinným životem.

Z absence právního postavení druhého rodiče plynou i další související nevýhody a finanční ztráty pro rodinu. Konkrétně se dříve jednalo o nemožnost uplatnit slevu na dani na vyživovanou partnerku, která nemá příjmy.³¹ Podobně si někteří respondenti stěžovali, že jejich partner (sociální rodič) **nemohl uplatnit slevu na dítě,³² nebo že se jim děti počítají odděleně, tedy nevyužijí vyšší slevy na děti vyšších pořadí.** Tak tomu bylo tam, kde neuzavřeli registrované partnerství. O to víc to ženy trápilo, když měly **nižší mzdy**. To byla další nevýhoda, kterou některé lesby zmínily:

„To je další věc, dvě ženy v domácnosti, neříkám, v některých firmách asi ty holky peníze mají, ale Česká republika to takhle má, že statisticky ženy mají o třetinu nižší platy než muži, že jo, takže ono to pak se taky někde projeví. ... A nemohla si [partnerka] právě na mě dát tu slevu na vyživovaného manžela, manželku, partnera, partnerku, to nemohla. A nemohla si ani dát odečíst ty děti, přestože vlastně se starala, jo? A to bylo znát finančně. My jsme v té době měly i úvěr a snažily jsem se ho za každou cenu splácet. Takže jsme třeba nejely k moři, byt by to děti potřebovaly, kvůli nevím, nějakým atopickým ekzémům.“ (Barbora, biologická matka dvou dětí)

Posledním okruhem zmiňovaných nevýhod lesbami z homoparentálních rodin byly záležitosti týkajícího se **partnerského vztahu**. Jednalo se o určitou konsekvenci zmiňované výhody o hlubokých vztazích a harmonii mezi partnerkami. Některé ženy byly velmi emotivní, což jim na jednu stranu umožňovalo vnímat hluboké prožitky a souznění, ale na druhou stranu to zároveň s sebou mohlo přinášet i **významné emotivně negativní zážitky, pokud se partnerky neshodly**. Některé z nich zmínily, že tyto neshody mohly souviset i s hormonálními změnami během menstruačního cyklu. O co víc společně souzněly, o to někdy mohly být expresivnější i hádky a neshody. Svěřila se paní Kateřina:

„Nevýhoda je, samozřejmě ty cykly těch žen, když se sejdou pohromadě, každá to má, že jo, jinak, a teď jsou ty předmenstruační syndromy tam, tak v těch ženských domácnostech si myslím, že hodně je to takové emotivní. Ty emoce tam hrají hodně takovou roli, že asi to chce občas větší toleranci tady k těm věcem. Že když člověk žije s mužem, když jako žena s mužem, tak ten muž to nějak jako, nějak to jako chápe. ... Neřeší prostě. Ale když ta žena to vidí vlastně v tom zrcadle potom u té druhé ženy, tak je to mnohem děsivější a takové, je to trochu jiné, no. A zrovna tak, když třeba jsem byla dřív s přítelkyní, se kterou jsme se dost hádaly, tak ony i ty hádky jsou mnohem emotivnější a takové šílené.“ (Kateřina, biologická matka dvou dětí)

³¹ Tato nevýhoda byla srovnána, od roku 2014 si registrovaní partneři uplatnit slevu na vyživovaného partnera.

³² I tato nevýhoda byla srovnána, od roku 2014 si registrovaní partneři mohou podat slevu na dítě druhého z partnerů, které s nimi žije ve společné domácnosti.

Poslední zmiňovanou nevýhodou byla **starost o dítě, respektive o jeho budoucnost a o to, aby nebylo stigmatizováno kvůli tomu, že má homosexuálně orientované rodiče**. Tuto starost vyjádřila v rozhovoru paní Dana:

*„Ta negativa jsou, že se **bojím, co může okolí právě na tu Dominičku přenést za ty předsudky**. Že to může mít, bojím se, že to může mít těžší, ale tak to by asi měla i kdyby byla zrzavá, nebo kdyby měla kratší nohu, protože prostě se nějak bude odlišovat. To je tak jediné, co si myslím, že může být negativum té rodiny. Ale není to, že by to vycházelo z té rodiny, ale že to vychází zvenčí. Že lidé jsou prostě, někteří lidé jsou zlí. Ale říkám, kdyby to nebylo to, že má dvě matky, tak to může být cokoliv jiného.“ (Dana, sociální matka jednoho dítěte)*

Vesměs platilo, že pokud se lesby a gayové ve vzorku rozhodli mít dítě a vychovávat je v ČR ve stejnopohlavní rodině, pak zároveň věřili, že mu to žádnou velkou újmu nezpůsobí. Všichni se snažili, aby se jejich děti měly co nejlépe. Někteří i zmínili, že pokud by bylo pro jejich dítě v ČR nevhodné prostředí k životu a mělo by trpět kvůli sexuální orientaci svých rodičů, pak by s ním raději odešli žít do jiné země.

6. Co by pomohlo homoparentálním rodinám

Nezbytnou a důležitou součástí výzkumů jednotlivých typů rodin v rámci *Komplexního výzkumu o situaci rodin a seniorů* je vždy zjišťování, v jaké oblasti mají rodiny problémy a co by jim podle jejich představ pomohlo. Tyto otázky jsou vždy pokládány s cílem generovat doporučení, jaké změny nebo jaká podpora by mohly být udělaný na úrovni státních či lokálních politik.

Ve výzkumu homoparentálních rodin se odpovědi až monotónně opakovaly a vlastně jsme na daná témata naráželi opakovaně v průběhu rozhovorů. Zásadním problémem, se kterým se potýkaly prakticky všechny rodiny ve výzkumu, byla **neexistence právního vztahu druhého/sociálního rodiče k dítěti**. V této souvislosti účastníci často uváděli, že by jim moc pomohlo **srovnání práv homosexuálních partnerů, kteří chtějí legalizovat svůj svazek, s právy, jaká mají heterosexuální manželské páry**. V současné situaci jsou **práva registrovaných partnerů omezena v porovnání s právy manželů**. Nejzásadnějším nedostatkem je, že **registrované partnerství jen velmi omezeným způsobem řeší vztah k dětem**. Jednak povoluje péči a výchovu biologickému rodiči dítěte, kterému zároveň ukládá povinnost zajistit vývoj dítěte a chránit jeho zájmy, a dále ukládá povinnost partnerovi žijícímu ve společné domácnosti podílet se na výchově dítěte (viz příloha 1, § 13). Žádná práva tomuto partnerovi ve vztahu k dítěti však nevznikají (viz též Burešová, 2020).

V této kapitole záměrně nechávám velký prostor hlasu respondentů. Nechci hovořit za ně, protože se domnívám, že oni sami velmi výstižně popsali, co by jim usnadnilo život a rodinné fungování. Jejich citace jsou autentické a je za nimi zkušenost, kterou já nedisponuji. Nedokázala bych jejich výpovědi přepsat lépe a považuji je za velmi důležité.³³

6.1 Možnost osvojit si dítěte partnera

Typická odpověď na otázku, co by homoparentálním rodinám pomohlo, zněla zhruba následovně:

„No, hlavně ta práva, aby manželka ty děti mohla zastupovat, protože já, když potom [po mateřské dovolené] budu chodit do práce, tak to bude potom těžší s tím zastupováním. Ať už kdekoliv, takže hlavně ta práva, aby prostě [byla]. Nebo i v případě, kdyby se mi opravdu něco stalo, tak aby ty děti mohly užít u ní. ... Když by partnerka chtěla vyzvedávat děti ze školky, tak bych ji musela zapsat do nějakého formuláře jako člověka, kterého uvádím, že on může vyzvednout ty děti, no. Že takhle ti manželé normální, nebo ne normální, ale heterosexuální páry, to mají jednodušší. Že když je to prostě její manžel, té matky, tak to dítě může bez problémů vyzvednout. My se musíme hlásit.“ (Pavla, biologická matka dvou dětí)

³³ Bylo by možné uvést i mnohé jiné úryvky z rozhovorů s těmito či dalšími účastníky výzkumu, vesměs opakující hlavní myšlenky citací, které jsou zde uvedeny. Výběr konkrétních citací jsem provedla tak, aby jasně a pokud možno stručně, byť v příslušném kontextu vycházejícím z osobních zkušeností aktérů, poukázaly na dané problémy a formulovaly požadavky. Usilovala jsem přitom o pestrost a snažila se dát „hlas“ účastníkům z různých typů homoparentálních rodin.

Možnost osvojit si dítě partnera tak bylo zcela zásadním a nejvýznamnějším přáním, které bylo slyšet z úst participantů:

*„No tak nám by pomohlo asi i teď ještě to **přiosvojení**, abych nemusela všechno řešit já, na všechny schůzky chodit jenom já, komunikovat s učiteli jenom já. Je toho potom jako časově hodně samozřejmě, když za všechno nesu zodpovědnost. Aby se ta zodpovědnost, ona tam je, ale aby se rozložila nějak i ve vztahu k tomu státu. Tak to samozřejmě by byla velká pomoc, protože bych nemusela řešit úplně všechno sama. A samozřejmě nemyslím na takové ty katastrofické scénáře, že když by se stalo, že bych vážně onemocněla a nedej bůh bych zemřela, tak co vlastně s dětmi, že jo. Šly by do dětského domova nebo? Sestra říká, že by nešly, že by si je okamžitě vzala k sobě, že tři děti nebo pět dětí, že to je úplně jedno. Samozřejmě mají taky myslím, že blízký, pěkný vztah, děti tam jezdí rády, takže by to nebyl problém, ale byla to újma zase i pro děti, i pro partnerku, protože ony normálně vyrůstají, žijí spolu. Takže tam si myslím, že by **odpadl takový ten strach, že se něco stane, že musíme být opatrné, nesmí se nic stát.**“ (Alena, biologická matka dvou dětí)*

*„**Ať mě nechají zapsat do rodného listu, ať jsem právoplatný rodič.** Ať si můžu uplatňovat to právo. A když se rozhodnu jinak, když se rozhodnu, což nemám v plánu a nechci a vůbec nechci to nikdy řešit, ale když se stane, že se budeme muset rozejít, tak ať mám ty povinnosti vůči Rozárce, protože to bylo naše rozhodnutí jí mít, jo? To je úplně v pořádku. Takže tohle já vnímám, já nepotřebuji, ať děláme manželství, ať se to jmenuje manželství. Já jenom chci, aby se prostě nám dostalo stejných práv jako mají heterosexuální páry. Já nejsem schopna teďka asi mluvit o nějakých ekonomických záležitostech, co se dědí, na co má člověk právo, na jaké informace, to mě zatím tak nějak nechává chladnou. A navíc to nesouvisí možná s tématem, jo? Ale kde já vidím řešení je umožnit gayům a lesbám se zapsat do rodného listu jako rodič toho dítěte, které společně vychovávají.“ (Radka, sociální matka jednoho dítěte)*

*„Tak my úplně nepotřebujeme pomoc od státu. My potřebujeme, aby uzákonili to, aby si **Ctibor [partner] mohl malého osvojit**, a to je to klíčové, co potřebujeme, jo? Aby samozřejmě bylo zajištěné to, že kdyby se někomu něco stalo, tak aby, nebo mně [kdyby se něco stalo], tak aby měl plný nárok. Samozřejmě můžeme předpokládat, že ty soudy budou postupovat tak, že by malého svěřily Ctiborovi [partnerovi], ale taky ne, že jo. To je o tom daném soudci, jak se rozhodne. Jo? Takže v tomhle tom je obrovský problém. To je prostě nevyřešené. To samé, když se ty páry rozejdou, tak vlastně ten druhý vůbec asi nemá žádný nárok na to dítě.“ (Cyril, biologický otec jednoho dítěte)*

*„No za mě by se mělo vyřešit tady ta **právní vazba těch dětí na toho druhého rodiče**. Protože tam je to pořád jako veliký strach a myslím si, že pro všechny ty sociální rodiče. Kdyby se opravdu něco stalo s tím člověkem. To je úplně jedno, jestli je to sociální nebo biologický [rodič]. Ta vazba toho dítěte na toho dospělého v té domácnosti je úplně stejná, jak na toho, tak na toho. A představa, že teda tomu [zákonnému] se něco stane, a to dítě vlastně bude vytržené z té rodiny, z toho svého prostředí. Já vím, že je to vyhrocené tady tenhle názor, ale stát se to prostě může v nějaké situaci. Takže tohle si myslím, že je věc, která by se dořešit měla. Takže je to zase taková věc, která mě nejvíc trápí.“ (Felix, pěstoun jednoho dítěte a sociální pěstoun dvou dětí)*

6.2 Zpřístupnění manželství stejnopohlavním párům

Hned za možností legálně si osvojit dítě partnera, o které se společně starali a které často společně i plánovali a „získávali“, byly požadavky či postesky nad otevřením možnosti **zpřístupnit manželství stejnopohlavním párům**. Jak již bylo uvedeno, registrované partnerství neobsahuje všechna práva a povinnosti, která vyplývají z manželství. Zpřístupnění manželství by v očích mnohých participantů vyřešilo jejich problém, protože by pro ně zakládalo právní vztah k partnerovu dítěti. Právě i to byl důvod, proč si možnost vstoupit do manželství mnoho respondentů přálo. Vysoká byla i jeho symbolická hodnota. Pokud by manželství stejnopohlavních párů bylo možné, vnímali by to jako narovnání práv s heterosexuálními partnery a rovněž jako veřejné uznání existence homoparentálních rodin. Registrované partnerství totiž určitým omezeným způsobem uznává homosexuální páry, ale nikoliv homoparentální rodiny.

Instituty manželství a rodičovství byly v očích participantů často směřovány. Manželství vnímali primárně tak, že zakládá vztah manželů k dětem narozeným v době trvání toho manželství. A to bylo přesně to, po čem toužili a co jim chybělo. Navíc sňatek potvrzuje partnerský vztah navenek, dává mu vážnost a musí být veřejně uznáván. To byly důvody, proč participanté volali po možnosti uzavírat manželství. Vyřešilo by to jejich nerovnou rodinnou situaci a nedostatek veřejného uznání pro druhého partnera.

*Eva: „No, určitě, kdyby mohly být teda v rodném listě jsme obě nebo nějakou jinou formou prostě zahrnuté do toho, že jsou ty děti naše. Že v případě, že třeba se mnou by se něco stalo, aby malá zůstala s partnerkou, jako určitě asi prioritně. To je asi podle mě to nejdůležitější. Nám o nějaké peníze nebo o odpočty z daní nebo takové kravině nejde, to už jsou takové druhotné věci. Ale tohle by mě třeba jako [těšilo], kdybychom byly opravdu jak kdyby rodina. Kdyby to mohlo být standardně nastavené tak jak to mají homosexuální páry. **Že bychom mohly být, já nevím, ať si tomu říkají, jak chtějí, manželka a manželka prostě s dvěma dětma.** To by mně jako úplně stačilo, jako ten zbytek, ta omáčka okolo? Takové ty základy prostě, dědit po sobě.“*

Tazatelka: „Takže v podstatě manželství.“

Eva: „Ano, ano, manželství s tím, že i ty děti jsou počaté v tom manželství nebo před tím. To už je jedno, aby prostě byly naše, no, obě. I právně. Nejenom tak, že to tak vnímáme my.“ (Eva, biologická matka jednoho dítěte a sociální matka jednoho dítěte)

Podobně to cítil pan Jan, který se svým partnerem uzavřel manželství v USA. Českou legislativou však tento sňatek není uznáván.

„Tak já myslím, že co by to [problémy homoparentálních rodin] nejlépe vyřešilo, by bylo to rovnocenné manželství, jo? To rovnocenné manželství s tím, aby Jaroslav [partner] se mohl stát, stejně tak jako já jsem otcem těch dětí formálně. Protože stejně je [otcem] a bude [otcem] a přijde mi to takové nespravedlivé, že on teda byl v té fázi toho živitele a v podstatě nic, no. Tak to by to asi vylepšilo nejlépe. A pak možná menší zásahy toho státu a těch institucí okolo, jo? Takže pokud se to začne víc upravovat a dělat jiná pravidla a řešit to, jak ta rodina vypadá, tak to si myslím, že je cesta do pekla, že mně by vyhovovalo, kdyby to opravdu se zestejnilo a přestalo se koukat na to, jestli žijeme s chlapem, se ženskou, s kýmkoliv. Prostě jsme fungující rodina a jako já nestojím o žádné výjimky. ... My jsme spolu 18 let, všichni říkali, že naše vztahy nevydrží. Většina gay párů, které kolem sebe máme, tak jsou spolu x let, jo? Je pravda, že spousta z nich teď vychovává ty děti. Kamarádi mají tři děti, druhý kamarádi mají jedno dítě.“ (Jan, biologický otec jednoho dítěte a zákonný otec jednoho dítěte)

Stejný názor vyjádřil další gay, který měl mnoho zkušeností s tím, že u registrovaného partnerství úředníci a další lidé často nevědí, jaká práva se na ně vztahují. Výhody zpřístupnění manželství stejnopohlavním párům by tedy podle jeho přesvědčení byly žádoucím zjednodušením pro státní správu:

*„Pro mě by bylo úplně super, kdyby fungovalo, že bychom **měli stejný standardní přístup jako v hetero-rodinách**. Myslím si, že by to i dost ulehčilo státní správě, protože úředníci s tím [registrovaným partnerstvím] neumí pracovat. Umí s tím pracovat úřednice v Praze nebo v Brně, ale v obci s rozšířenou působností, kde se vyskytne jeden gay pár, který má děti, tak pro ně je to hrozně těžko uchopitelné. Všechno si musí vlastně dohledávat, jak to my máme, kdo má na co nárok, jak je to s téma dětma, kdo je může zastupovat, jo? V tomhleto je to opravdu jako, a hloupě, náročné, protože opravdu kdyby to [registrované partnerství] mělo stejný status, tak vlastně je to pro ně [jednodušší]. A oni k tomu často ty úředníci tak vlastně přistupují, že vlastně jako – jo, jste dva chlapi, ale prostě máte nějaký svazek. Takže k tomu začnou přistupovat jako k manželství. A třeba až ex post zjistí, že vlastně ne, a že musí dodat nějaký jiný dokument, nebo že to musí řešit úplně jinak tu situaci. Anebo že tu situaci třeba vůbec neumí vyřešit, jo? A působí to jako, už ten prvopočátek, **i to registrované partnerství si myslím, že kdyby to bylo stejné jako manželství, tak je to tak strašně ulehčující pro všechny zúčastněné**. I to jsou jako daně, společné jmění, které nemáme, jo? A to se tady vlastně nějak kupí ty situace, takže vlastně já mám nastudováno spoustu věcí, už jdu dopředu na ten úřad vybavený tou informací. ... Protože pak se vyhnete tomu, že když jsme třeba prodávali byt a podali jsme, podal nám realitní agent daňové přiznání jako pro manžele a za měsíc se vrátilo a platili jsme penále, oni to teda samozřejmě zaplatili z té realitní agentury, jo? Ale platili penále, protože prostě to bylo podané jako pro manžele, ale my nemáme společné jmění, protože nejsme manželé, jo? ... I kdybychom měli asi svoje biologické děti, tak i v té náhradní péči je to vlastně hloupé v tom, že vždycky je tam jenom jeden, jo? Že vlastně jako oba dva jsme rodiče, pro ty děti jste oba dva rodiče, ať to máte na papíře nebo ne. Ale pro ten stát prostě oba dva rodiče nejsme a kdyby se něco stalo s manželem nebo se mnou, tak budeme muset zase na soud. Budeme muset to dokazovat teda, že ty děti vyrůstají u nás, že je vhodné, aby u nás zůstaly. A nepřejde to prostě automaticky jako kdybych měl manželku a stalo se něco se mnou ...” (František, sociální pěstoun jednoho dítěte a zákonný pěstoun dvou dětí)*

Podobně paní Olívie poukázala na skutečnost, že jí nejde o nic jiného než právně kodifikovat to, co už se v realitě děje, tedy soužití dvou osob společně vychovávajících svoje dítě či děti. Podle jejího přesvědčení je veřejná debata o manželství pro stejnopohlavní páry zbytečně rozdělená na dva extrémní póly mezi skalní přívržence a skalní odpůrce takové instituce:

*„Takže to, **aby ta legislativa dohnala tu realitu**, to je za mě naprosto potřeba. No, ze strany státu dál, bylo by fajn, kdyby se, ale necítím to jako křivdu nějakou, jako mám pocit, takový veřejný tón vůči celé téhle problematice je teďka opravdu dvojaký. Buď se tady vlastně z téhle té naší touhy teda mít srovnaná práva dělá nějaký opravdu, že se to demonizuje do něčeho, že tady chceme bořit ty tradiční rodiny. Tak to mi i přijde jako křivda trochu, jo? To nikdo z té komunity [LGBT] nemá zájem, to je naprostý holý nesmysl a je to úplně lživá argumentace. To je opravdu až agrese tady v tom argumentu. Ale byla bych ráda, kdyby se udělalo cokoli pro to, aby se celý ten veřejný diskurz a tón vlastně spřátelil k tomuhle tématu. Bylo by mi příjemné vědět, že se o tom ve veřejném prostoru mluví. Ne jako, že tam je nějaký extrémista, který to zastává a hned se na něj kouká jako na extrémistu, anebo je tam odpůrce, který prostě mává tady všemi symboly jako křesťanskými a tradičními. To není, **to vůbec není takhle extrémní debata, ta je někde vprostřed a ta debata je o normálních lidech jako jsem já a lidi,***

který znám a kteří opravdu ten život normálně žijí a vlastně bych si přála nějaké jako větší soucítění, jo? Z toho celého tónu veřejného, jak se k tomu přistupuje. To téma není zas tak polarizované, jak se to vlastně vytváří proto, aby to bylo teda zajímavé a dalo se o tom, dal se z toho vlastně udělat nějaký takový boj. Ne, ta pravda je někde uprostřed, jsme tady prostě **spousty rodin, opravdu tisíce rodin, který takhle žijí a stát** jakoby, tak nějak já nevím, co. Tak jako **dělá, že to není**, jo? A nechce se k tomu vlastně nějak postavit čelem, no tak to je prostě nepříjemné. Jo. A jinak prakticky si myslím, že ve chvíli, **kdyby se ta legislativa teda uzákonila, tak já nebudu mít žádný asi problém. Ve chvíli, když se nebudu muset bát, že mě vyhodí z nemocnice, nebo mě nikde nepřijmou, nebo mi někde nevydají Ondřejovi knížku v knihovně, nebo já nevím, tak.**" (Olívie, sociální matka jednoho dítěte a biologická matka jednoho dítěte)

Rovnocenný přístup k manželství byl zpravidla pro respondenty ideálním způsobem, jak vyřešit jejich rodinné problémy, nicméně mnozí by se spokojili i s uzákoněním možnosti osvojit si společně vychovávané dítě partnera:

*„Tak opravdu, jako my nad rámec vlastně toho manželství, já nepociťuji nic jako dalšího, co bychom potřebovaly. Vlastně **to manželství nebo ta adopce by vlastně vyřešila všechno**, co bychom asi jako chtěly. To je jediné asi, co bych si přála. Jinak já moc na stát nespolehám. Já jsem v duchu levičák, ale fakticky na stát nespolehám a žiju jako pravicově. (smích) Takže se o sebe, my se o sebe postaráme samy.“* (Sylva, sociální matka dvou dětí)

6.3 Přístup k náhradnímu mateřství

Dva participanté se zmínili, že by bylo žádoucí vytvořit legislativu týkající se surrogátního mateřství. Ta v ČR není prakticky řešená, přesto, že se zde náhradní mateřství děje. Vzniká tím šedá zóna, ve které se tyto praktiky s pomocí komerčních fertility klinik odehrávají. ČR je v této oblasti zřejmě i zemí, do které za takovými službami přijíždějí klienti z jiných států (Boele-Woelki, Fuchs, 2017). Určitě se však jedná především o heterosexuální páry. Protože zde legislativa v této oblasti upravena není, movitější homosexuální páry si často raději zajistí náhradní mateřství v zahraničí, kde je legislativně ošetřeno. Vyhnou se tím některým problémům, ale ne všem. **Vystavení českého rodného listu pro dítě narozené v zahraničí nebývá jednoduchou a rychlou záležitostí.** Bez rodného listu nemůže být dítě zdravotně pojištěno, nelze na ně čerpat mateřskou a rodičovskou dovolenou, dítě právně v ČR vlastně neexistuje.

O problémech plynoucích z náhradního mateřství uskutečněného v zahraničí se zmínil pan Tomáš:

„Člověk prožívá nejkrásnější období v životě, kdy má malé děti, narodí se mu a tedka jakoby jeden klacek, druhý. Ono to nejsou veselé momenty, protože vy vlastně třeba máte dítě s obrovskou teplotou a nemáte to dítě pojištěné tady, jo? A VZP vám řekne – no já vám ho nepojistím do té doby, než mi dáte rodný list. A vy tady rodný list nemáte, takže vy vlastně třeba téměř podvádíte nebo děláte věci, aby to dítě prostě dostalo nějakou zdravotní péči ... stejně tak, že vlastně musíte absolvovat stres ohledně toho, jestli vám to dítě vezmou do školky, nebo ne. Protože nemáte vlastně trvalý pobyt [pro to dítě]. ... Myslím, že je to strašně nefér vůči tomu, když já si vezmu, kolik my s partnerem vyděláváme měsíčně a kolik my odvádíme státu a ve finále jediné, co chceme, je úplně stejný rovný přístup jako [má] kdokoliv jiný, jo? Jako nic víc, nechceme ani rvát, ani na sebe upozorňovat, jenom prostě abychom aspoň dostali ten blbý papír [rodný list či jiné potvrzení].“ (Tomáš, sociální otec jednoho dítěte a biologický otec dvou dětí)

Pokud by byla právně vymezena možnost přístupu k náhradnímu mateřství pro stejnopohlavní páry v ČR, rodiče by ji patrně volili. I pokud by z nějakého důvodu využili surogátní mateřství v zahraničí, měli by pak snazší cestu s uznáním rodičovství obou stejnopohlavních partnerů zde.

6.4 Osvěta o homoparentálních rodinách a registrovaném partnerství

Tento bod byl zmiňován několika respondenty a lze se domnívat, že by homoparentálním rodinám určitě alespoň dílčím způsobem pomohl. Minimálně vždy otevření věcné diskuse může vést k identifikaci problémů a jejich následnému řešení. Jako vhodnou cestu pomoci homoparentálním rodinám vnímali **osvětu a vzdělávání o existenci homoparentálních rodin i o jejich právech vycházejících z registrovaného partnerství**.³⁴ Skutečností zůstává, že majoritní populace nemá mnoho podrobnějších informací o těchto rodinách. Přestože množství takových rodin nepochybně narůstá, mnoho lidí žádnou takovou rodinu nezná. Vyplynulo to z hledání participantů pro tento výzkum. Tím se samozřejmě snadněji uplatňují vůči těmto rodinám nevhodné a nelichotivé stereotypy, které jsou obecně spojovány s lidmi homosexuální orientace. V rozhovoru se o tom zmínila expertka působící jako poradkyně pro stejnopohlavní páry v otázkách plánování rodičovství, která měla bohaté zkušenosti a znala velké množství homoparentálních rodin i stejnopohlavních párů:

„Většinová společnost, včetně úředníků a nevím, doktorů a lidí v těch institucích, vůbec neumí s těmi rodinami pracovat. Nic o nich neví a nerozumí ani tomu právnímu systému. Tady si prostě všichni myslí, že registrované partnerství je totéž, co manželství. Což je tedy velmi bolestný a hluboký omyl. A z toho vychází taky pak ignorace těch potřeb LGBT lidí. Prostě to, že chceme manželství, má nějaké důvody, a ti lidé tím, že mají pocit, že něco [registrované partnerství] máme, tak to pak vnímají tak, že pořád něco chceme dalšího. Ale spousta věcí tam [v registrovaném partnerství] ošetřených není. A je to problém a nikdo to nezná, jo? Třeba tady v tom případě, kdy zemřela ta sociální matka, tak té biologické říkali na těch úřadech: no tak to budete mít nárok na vdovský důchod, to si jděte zažádat. A ona jim říkala: ale to asi nebudu mít, to asi. – Ne, to musíte přece, vždyť jste byly registrované. A ty úřednice vlastně přesvědčovaly tu matku o tom a pak samozřejmě, že na nic nárok neměla, jo? Ale prostě vůbec to ti lidé neví, nejsou v tom vzdělaní.“ (expertka poskytující poradenské služby týkající se rodičovství pro stejnopohlavní páry a LGBT osoby)

Ostatně většina participantů souhlasila s výzkumným rozhovorem právě proto, že věřila, že seriózní výzkum běžných homoparentálních rodin pomůže právě této osvětě a přinese nezkradené informace o tom, jak takové rodiny žijí.

Několik dalších respondentů se v průběhu rozhovoru zmínilo, že i pro ně samotné bylo vždycky důležité mít určité vzory, vidět, jak jiné homoparentální rodiny fungují, jak řeší běžné každodenní věci. A podobně někteří rodiče zmínili, že považují za dobré, když jejich děti vidí, že podobných rodin je víc, že nejsou jediní. V této souvislosti zmiňovali i dětské knihy, které rádi s dětmi prohlíželi, pokud tam vystupovala homoparentální rodina. Takových knih bylo podle tvrzení participantů na českém trhu minimum, v jisté

³⁴ Práva partnerů v registrovaném partnerství nejsou stejná jako práva partnerů v manželství, jak se část veřejnosti zřejmě mylně domnívá. Přesně je neznají často ani zaměstnavatelé a úředníci, nebo i samotné LGB osoby.

době pouze jedna (Jura a lama). O dobrých vzorech pro homoparentální rodiny se zmínil pan Tomáš:

„Myslím si, že je dobré, aby homoparentální rodiny vždycky měly nějaký vzor. Nám strašně pomohlo, když jsme mohli k někomu vzhlížet, že jsme viděli, že takové rodiny existují. Úplně takové to první doporučení je snažit se respektovat to, že takové rodiny jsou. Aby se o nich mluvilo, aby třeba byly i nějakým způsobem znázorněné v médiích ... Taková ta klasika, když se o něčem nemluví, tak to prostě neexistuje. Tím pádem to nikdo neřeší. Takže to je taková vůbec ta prezentace aby [se o tom vědělo]. A i proto třeba jsem já souhlasil s tím dnešním rozhovorem, protože si myslím, že je strašně důležité, aby člověk byl vzorem. A já vím, že my s partnerem jsme byli vzorem zase pro dalších 15 rodin. Ale je to, tohleto je důležité. Potom obecně myslím, že je potřeba se podívat na to, jak je neskutečně těžké tohle to udělat z pohledu právního systému všech různých dokumentů, které to dítě potřebuje, a vůbec vlastně, jak je to neskutečně těžké vůbec, když si člověk tuhle tu cestu vybere, tak to jakoby legislativě, papírově, procesně, dokumentačně zvládnout.“ (Tomáš, sociální otec dvou dětí a biologický otec jednoho dítěte)

Tomáš měl přitom na mysli především rodičovství gayů, kteří získali všechny tři děti z náhradního mateřství v zahraničí. Dítě narozené v zahraničí však musí získat české doklady, aby v ČR mohlo žít a být zde právoplatným občanem.

O potřebě větší osvěty o životě homoparentálních rodin a jejich problémech se v rozhovoru zmínila i paní Sylva:

„Takže vy jste se ptala na to, co by stát mohl dělat, tak já pořád ještě přemýšlím to, k čemu by to vedlo, nějaká větší jakoby osvěta nebo, ale osvěta, to taky zní tak blbě. Vlastně nakonec je to o nás, že jo, o každém z nás. Abychom vystoupili vlastně z té anonymity a účastnili se tady výzkumů a tady jsme točili pro Barrandov prostě a tak. Proto já to dělám, aby to trošku bylo vidět a tím se mazaly ty předsudky. Nevím, jestli ten stát v tom má něco dělat, protože všechno bude ... nakonec je to o každém z nás, aby nějak vystoupil z té své anonymity, aby bylo víc tady těch příkladů, jako že jsme víceméně normální.“ (smích) (Sylva, sociální matka jednoho dítěte)

7. Právní aspekty rodičovství stejnopohlavních párů v zemích Evropské unie

Protože se ve výzkumu ukázaly jako velmi podstatné právní aspekty rodičovství v českých homoparentálních rodinách, považuji za důležité ukázat, jak si v tomto ohledu stojí ČR v porovnání s jinými evropskými státy. Tato kapitola shrnuje poznatky o základních rodičovských právech prezentované v přehledové publikaci editované autorkami Boele-Woelki a Fuchs: *Same-Sex Relationships and Beyond*, která vyšla v roce 2017. Protože se jedná o oblast, kde se právní normy v jednotlivých evropských státech posledních letech velmi rychle mění, byly tyto poznatky doplněny o nejnovější aktualizace, kde jsem vycházela především ze dvou zdrojů. Na mezinárodní úrovni z dat, která na svých internetových stránkách zveřejňuje organizace ILGA (*International Lesbian and Gay Association*; Mendos et al., 2020). Pro české prostředí byla právní oblast přehledně zpracována Kateřinou Burešovou (2020).

7.1 Základní práva stanovená Evropským soudem pro lidská práva

Evropský soud pro lidská práva (ESLP)³⁵ rozhodoval v minulosti o záležitostech týkajících se rodičovských práv způsobem, ze kterého vyplývají jeho postoje k národním legislativám států EU v této oblasti. Vyplynula z toho **povinnost legálního uznání stejnopohlavního partnerství, nikoliv však povinnost zpřístupnit stejnopohlavním párům sňatek**. Tento přístup se zakládá na níže zmíněných rozhodnutích Evropského soudu pro lidská práva.

V roce 2010 v případě Schalk a Kopf versus Rakousko³⁶ soud potvrdil, že pro členské státy neexistuje povinnost poskytnout stejnopohlavním párům možnost vstoupit do manželství. V následujících letech se vyskytly další dva případy, ve kterých Evropský soud znovu zopakoval svoje stanovisko.³⁷ Na obzoru nejsou žádné návrhy o tom, že by Evropský soud uvalil na členské státy povinnost uznat stejnopohlavní partnerství (Boele-Woelki, Fuchs, 2017, 80).

Na druhou stranu se zdá, že uznání stejnopohlavního rodičovství bez manželství může být vyžadováno. A to tam, kde je umožněno i dalším nesezdaným rodičům. Vyplývá to ze dvou novějších rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva z roku 2013, konkrétně z případů Vallianatos a další versus Řecko.³⁸ V Řecku neexistoval žádný institut uznávající stejnopohlavní svazky, schéma občanských partnerských svazků bylo vyhrazeno pouze heterosexuálům. Soud takové schéma shledal přímo diskriminujícím a porušujícím články 8 a 14 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (zkráceně Evropské úmluvy o lidských právech), nicméně ještě nenavrhl povinnost formálně uznat stejnopohlavní svazky. Takový krok učinil až v roce 2015, v případech Oliari a další versus Itálie.³⁹ Zde soud zjistil, že „absence legálního rámce či režimu poskytujícího uznání a ochranu stejnopohlavních svazků je porušením článků 8 a 14“ (tamtéž, 81).

³⁵ Anglicky *European Court of Human Rights* (ECtHR).

³⁶ Schalk a Kopf v. Rakousko, č. 30141/04, 24. 6. 2010.

³⁷ Gas a Dubois v. Francie, č. 24951/07, 15. 3. 2012 a X v. Rakousko, č. 19010/07, 19. 2. 2013.

³⁸ Vallianatos a další v. Řecko, č. 29381/09 a 32684/09, 7. 11. 2013.

³⁹ Oliari a další v. Itálie, č. 18766/11 a 36030/11, 21. 7. 2015.

Z pozice ESLP se tedy říká, že státy, které přijaly Evropskou úmluvu o lidských právech, nemají povinnost zpřístupnit stejnopohlavním párům manželství, ale mají povinnost začlenit nějaký rámec, který by umožňoval uznání stejnopohlavních svazků.

Z dalších rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva je zřejmé, že **přímá diskriminace je neakceptovatelná, ale neexistuje povinnost ochrany proti nepřímému důsledku diskriminace**. V případech *Gas a Dubois versus Francie*⁴⁰ v roce 2012 ESLP zjistil, že režim, ve kterém jsou rodičovská práva vyhrazena pouze pro manželské páry, neporušuje články 8 a 14 Evropské úmluvy o lidských právech navzdory tomu, že to má nepřímý diskriminační dopad na stejnopohlavní páry, které v té době neměly ve Francii přístup k manželství. V té době byl francouzský civilní partnerský režim přístupný oběma, jak stejnopohlavním párům, tak párům heterosexuálním. Heterosexuální páry tedy byly ve stejné pozici jako páry homosexuální a bylo jim stejným způsobem zabráněno osvojit si dítě partnera. Tento nepřímý diskriminační efekt byl ve Francii odstraněn v roce 2013, od kdy mohou stejnopohlavní páry, stejně jako páry heterosexuální, vstupovat do manželství. Princip je ovšem platný pro státy, kde stejnopohlavní páry nemají možnost vstupovat do manželství, tedy i pro Českou republiku.

Že je **zakázán přímý diskriminační dopad**, vyplývá z dalšího rozhodnutí ESLP. V případě *X versus Rakousko*⁴¹ chtěl nesezdaný lesbický pár získat osvojení pro biologické dítě jednoho z partnerek. V daném čase rakouský občanský zákoník zakazoval stejnopohlavním párům osvojení dítěte partnera, ale nezakazoval osvojení dítěte partnera nesezdaným heterosexuálním párům. ESLP shledal jasný rozdíl v zacházení mezi lesbickými žadateli o osvojení a nesezdanými heterosexuálními páry, který byl založen výhradně na jejich sexuální orientaci. Tento předpis byl tedy shledán nepřiměřeným, stejně tak jako jeho rakouské zdůvodnění, které bylo považováno za příliš abstraktní. Zdůvodnění se odvolávalo na: „ochranu rodiny v tradičním smyslu“ (tamtéž, 81). Navíc toto zdůvodnění nebylo uznáno s argumentem, že za ochranu tradiční rodiny nebylo možné považovat zpřístupnění osvojení si dítěte partnera nemanželským heterosexuálním párům. Podobným principem se již dříve řídil ELSP i v případě *EB versus Francie*.⁴² Zde Evropský soud rozhodl, že zákaz uvalený na homosexuální jednotlivce, že si nemohou osvojit dítě jen na základě vlastní homosexuální orientace, je přímou diskriminací tam, kde toto právo je uděleno heterosexuálně orientovaným jednotlivcům.

7.2 Manželství a možnosti osvojení dítěte

Manželství je stále v Evropě považováno za základní a nejlepší standard v přístupu k rodičovským právům. Obecně platí, že manželství potvrzuje a umožňuje přístup k rodičovským právům. Výjimkou může být v některých státech přístup k náhradnímu mateřství a IVF, které nemusí být přístupné ani manželům (např. ve Francii je náhradní mateřství zakázáno a IVF je nahlížena výhradně jako léčba neplodnosti). Ve všech státech, kde bylo stejnopohlavním párům zpřístupněno manželství, získaly také přístup k osvojení dítěte partnera a ke společnému osvojení cizího dítěte oběma partnery. I proto je **manželství** stejnopohlavními páry tolik žádané, **přináší jim „zlatý standard“ ochrany a rovněž přístup k rodičovství** (prostřednictvím osvojení), který zpravidla není tak snadno dostupný pro registrované partnery (tamtéž, 82).

⁴⁰ *Gas a Dubois v. Francie*, č. 24951/07, 15. 3. 2012.

⁴¹ *X v. Rakousko*, č. 19010/07, 19. 2. 2013.

⁴² *EB v. Francie*, č. 43546/02, 22. 1. 2008.

Společné osvojení dítěte nesezdanými stejnopohlavními páry bylo v Evropě v roce 2016 možné pouze v Rakousku, Maltě a v Severním Irsku. Jednalo se tedy o výjimečné případy, dá se říci případy určitého přechodného stadia. Malta v roce 2015 vedla řebříček hodnotící přístup LGBT osob k právům, nicméně ani tam neměly stejnopohlavní páry přístup k manželství (tamtéž, 83). To bylo ve všech zmíněných státech zavedeno následně, na Maltě v roce 2017, v Rakousku v roce 2019 a v Severním Irsku v roce 2020 (Mendos et al., 2020).

Manželství je v evropských státech přístupné homosexuálním párům v zemích západní Evropy – v Irsku (od 2015), Velké Británii (od 2014; v případě Severního Irsku od 2020), Nizozemsku (od 2001), Belgii (od 2003), Lucembursku (od 2015) a Francii (od 2013), a dále v jihoevropských zemích – ve Španělsku (od 2005) a Portugalsku (od 2010), a v zemích severní Evropy – ve Švédsku (od 2009), Dánsku (od 2012) a Finsku (od 2017). Ve střední Evropě bylo přijato nedávno v Německu (od 2017) a v Rakousku (od 2019), podobně i na Maltě (od 2017). Jak bylo zmíněno, s manželstvím získávají manželé i možnost osvojit si dítě, a to jak možnost osvojení dítěte partnera, tak možnost osvojit si společně jiné dítě (obr. 3).

Státy východní Evropy se naopak vyznačují tím, že nejen, že neumožňují homosexuálním párům vstup do manželství, ale mnoho z nich v posledních třech desetiletích vydalo přímý zákaz stejnopohlavních manželství zakotvený v legislativě či pozměňujících doplňcích zákonů (Bulharsko 1991, Litva 1992, Polsko 1997, Lotyšsko 2006, Maďarsko 2011, Chorvatsko a Rumunsko (2013), Slovensko (2014)). Tyto státy tedy jasně odmítají symbolické i právní přiznání stejných práv stejnopohlavním párům a staví se negativně k utváření rodinných uskupení tvořených stejnopohlavními páry. Takto striktní odmítání uznat stejnopohlavní páry a poskytnout jim možnost osvojit si dítě partnera má v Evropské unii ze států nepatřících k bývalému komunistickému bloku jen Recko.

Obrázek č. 3 zobrazuje situaci panující v legislativách jednotlivých zemí Evropské unie a zcela jasně znázorňuje aktuální stav, pro který je typické členění na „východní“ a „západní“ země s odlišnými přístupy. **„Východní“ země, které jsou na mapě vyznačené tmavě šedou barvou (Lotyšsko, Litva, Polsko, Slovensko, Rumunsko, Bulharsko a Recko), zastávají negativní postoj k homoparentálním rodinám,** který se v legislativě projevuje tak, že neuznávají stejnopohlavní partnerství a neumožňují osvojení dítěte stejnopohlavním párům. Naproti tomu je **legislativa „západních“ zemí vyznačených na mapě světle šedou barvou (Portugalsko, Španělsko, Francie, Lucembursko, Belgie, Velká Británie, Irsko, Nizozemsko, Švédsko, Finsko, Malta, Německo a Rakousko) mnohem vstřícnější ke stejnopohlavním párům, zpřístupňuje jim institut manželství a plnou možnost osvojení dítěte (jak osvojení dítěte partnera, tak společné osvojení). Česká republika se nachází mezi těmito dvěma odlišnými přístupy a z legislativního hlediska aktuálně blíže zemím „východním“. Sice umožňuje stejnopohlavním párům uzavřít registrované partnerství, ale nikoliv osvojení dítěte partnera, společnou adopci dítěte, nebo manželství.** Do budoucna se bude muset rozhodnout, ke kterému z těchto dvou táborů se bude přibližovat.

Obrázek č. 3 **Právní uznání stejnopohlavních partnerství a osvojení dítěte v EU**

Zdroj: BOELE-WOELKI/FUCHS 2017, 99. Upraveno a aktualizováno novějšími daty z prosince 2020 ze zdroje MENDOS et al. 2020

Závěr

Vzhledem k relativně vysoké společenské toleranci i postupnému narovnávání práv vůči homosexuálům, bisexuálům a stejnopohlavním párům, **roste v České republice počet rodin, kde dítě nebo děti vychovávají dva partneri stejného pohlaví, tedy rodin homoparentálních.** Zatímco dříve takové rodiny vznikaly až druhotně, po rozpadu heterosexuálního vztahu, ze kterého si partnerky přivedly do nového homosexuálního vztahu svoje děti, dnes jsou tyto **rodiny často plánovány a zakládány ve stabilních stejnopohlavních partnerstvích, a to nejen lesbických, ale i gayů.**

Homosexuální či bisexuální rodiče se podobně jako rodiče heterosexuální snaží vychovávat svoje děti tak, aby z nich vyrostli slušní a spokojení jedinci. Musí se přitom ovšem vyrovnat s mnoha drobnými i zásadnějšími problémy, které stejnopohlavní partnerství a homosexuální orientace přináší. Tím nejzásadnějším je skutečnost, že děti nemohou být biologicky obou z nich. Druhý partner se dostává do **role rodiče výhradně sociálního.** Zatímco biologické rodičovství takřka samozřejmě zakládá i rodičovství sociální a zákonné, opačně to v homoparentálních rodinách nelze. Nebiologický rodič je toliko sociálním rodičem, jako rodič se zpravidla cítí a chová ve vztahu k dítěti, ale v ČR se aktuálně nemůže stát zákonným zástupcem dítěte svého stejnopohlavního partnera, pokud tento žije a je zákonným zástupcem dítěte. Tato skutečnost vnáší do homoparentálních rodin významnou dávku nerovnosti a nejistoty.

Právní vztah k dítěti má vždy pouze jeden z rodičů v páru. Registrované partnerství v tomto případě nepomáhá, protože toliko ustavuje povinnost partnerů starat se o dítě společně, ale **nezakládá právní vztah druhého partnera k tomuto dítěti.** Tuto situaci hodnotili rodiče v realizovaném výzkumu jako značně nerovnou a vzbuzovala jejich obavy a strach, co by se s jejich dítětem stalo v případě, že by zákonný zástupce zemřel či nebyl schopen jednat. Přinášela jim i problémy v běžném každodenním životě tam, kde by za dítě měl rozhodovat pouze jeho zákonný zástupce (např. u lékaře či na úřadech). Částečně proto mnozí tuto nerovnost vyrovnávali tím, že každý z rodičů měl alespoň jedno „svoje“ biologické dítě, jehož byl zákonným zástupcem. V právním vakuu se tak nacházeli oba, byť každý ve vztahu k jinému dítěti. Děti společně vyrůstající v těchto rodinách pak ovšem nejsou z právního hlediska sourozenci. Tedy pokud nemají v rodném listě zapsaného stejného druhého biologického rodiče.

Každodenní život je v homoparentálních rodinách podobný jako v jiných rodinách s dětmi. Jen dělba rolí vychází víc ze vzájemné domluvy a z osobnostních charakteristik jedinců než z genderových stereotypů. V domácnostech je totiž třeba dělat jak činnosti, které jsou v naší kultuře připisovány spíše ženám, tak činnosti, které jsou vnímány jako mužské. Děti vyrůstající v homoparentálních rodinách od narození či raného věku vnímají jako přirozené, že mají dvě mámy nebo dva táty. Problémy mohou vznikat spíše až reakcemi ze strany sociálního okolí. Žádný z participantů výzkumu si nestěžoval, že by jeho dítě bylo v českém prostředí významně stigmatizováno za to, že má rodiče stejného pohlaví. Některé rodiny leseb se snaží zachovávat více tradiční uspořádání skrz kontakt dětí s jejich biologickým otcem, který s nimi ovšem nesdílí společnou domácnost.

Všichni dotazovaní rodiče (37 osob) uvedli, že by uvítali možnost vstupu do manželství osobám stejného pohlaví. V jejich vnímání by se tím zrovnoprávnila jejich práva s heterosexuálními páry. O co jim ovšem šlo především, byla **možnost osvojení (adopce) dítěte partnera (tzv. přiosvojení).** Právě tento vztah byl pro jejich rodiny zcela zásadní. Při dalším rozhodování, jak homoparentálním rodinám pomoci, by měl

být tento fakt brán v potaz. Pokud určitá významná část české společnosti nechce zpřístupnit manželství osobám stejného pohlaví, bylo by prozatím jistě důležité alespoň umožnit stejnopohlavním nebo registrovaným partnerům, aby si mohli osvojit dítě partnera, o které reálně společně pečují. Taková možnost existovala ještě před pěti lety v zemích ČR kulturně velmi blízkých, například v Německu a v Rakousku. Dnes je v obou z nich již zpřístupněno manželství všem osobám bez omezení a s tím i možnost osvojení dětí.

Literatura

BOELE-WOELKI, Katharina a FUCHS, Angelika, eds., 2017. *Same-Sex Relationships and Beyond. Gender Matters in the EU*. Cambridge: Intersentia.

BUREŠOVÁ, Kateřina, 2020. *Rodičovství a partnerství gayů a leseb v českém právu*. Praha: SoÚ AV ČR, v. v. i.

Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/buresova-rodicovstvi_a_partnerstvi_gayu_a_leseb_v_ceskem_pravu.pdf

CVVM. 2019. *Postoje veřejnosti k právním homosexuálů – květen 2019*. Tisková zpráva. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4940/f9/ov190607.pdf

ČSÚ, 2013. *Partnerské svazky osob stejného pohlaví v České republice a v Evropě*.

Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20533820/csav102413opr.pdf/952872bd-1745-4ce0-a21b-c30bbc03ef47?version=1.0>

EMMEL, Nick, 2013. *Sampling and Choosing Cases in Qualitative Research. A realist Approach*. London: SAGE.

GRUNOW, Daniela a EVERTSSON, Marie, 2019. *New parents in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.

GRUNOW, Daniela a EVERTSSON, Marie, 2016. *Couples' Transitions to Parenthood. Analysing Gender and Work in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.

GUEST, Greg, MacQUEEN, Kathleen M. a NAMEY, Emily E., 2012. *Applied Thematic Analysis*. London: Sage.

HAŠKOVÁ, Hana a ZAMYKALOVÁ Lenka, 2006. Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf*, 40-41(13), 3-53.

Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>

HAŠKOVÁ, Hana a SLOBODA, Zdeněk, 2018. Negotiating Access to Assisted Reproduction Technologies in a Post-socialist Heteronormative Context. *Journal of International Women's Studies*, 20(1), 53-67.

HOBSON, Barbara, ed., 2002. *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.

KUCHAŘOVÁ, Věra, HÖHNE, Sylva, NEŠPOROVÁ, Olga a PALONCYOLVÁ, Jana, 2019. *Rodiny se třemi a více dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_460.pdf

KUTÁLKOVÁ, Petra, 2015. *Duhové rodiny ve stínu státu*. Praha: Prague Pride.

Dostupné z: <https://praguepride.cz/cs/kdo-jsme/media-download/publikace/12-duhove-rodiny-ve-stinu-statu/file>

KUTÁLKOVÁ, Petra a SKŘIVÁNKOVÁ, Magdalena, 2018. *Sešívání rodiny. Nový život zevnitř i zvenku*. Praha: Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu.

- LAMB, Michael E., ed., 1997. *The role of the father in child development*. New York: Wiley.
- MARSIGLIO, William, ed., 1995. *Fatherhood: Contemporary Theory, Research, and Social Policy*. Thousand Oaks: Sage.
- MAŘÍKOVÁ, Hana a VOHLÍDALOVÁ, Marta, 2019. Bariéry versus preferované formy rodičovství u neheterosexuálních populace. *FÓRUM sociální politiky*, 13(6), 20-26. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/forum-socialni-politiky-6-2019/?wpdmdl=7611&refresh=60ed8c1c29ffe1626180636>
- MENDOS, Lucas Ramón, BOTHA, Kellyn, CARRANO LELIS, Rafael, PEÑA, Enrique López de la, SAVELEVAND, Ilia a TAN, Daron, 2020. *State-Sponsored Homofobia 2020. Global Legislation Overview Update*. Geneva: ILGA. Dostupné z: https://ilga.org/downloads/ILGA_World_State_Sponsored_Homophobia_report_global_legislation_overview_update_December_2020.pdf
- MUSUMECI, Rosy a SANTERO, Arianna, eds., 2018. *Fathers, Childcare and Work: Cultures, Practices and Policies*. Bingley: Emerald Publishing Limited.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina, 2011. *Matky kuráže. Lesbické rodiny v pozdně moderní společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NEŠPOROVÁ, Olga, 2019. Obavy a těžkosti rané fáze rodičovství. Zjištění longitudinálního výzkumu prvorodičů. *Sociologický časopis*, 55(1), 3-30.
- PALONCYOVÁ, Jana, BARVÍKOVÁ, Jana, HÖHNE, Sylva, KUCHAROVÁ, Věra a NEŠPOROVÁ, Olga, 2019. *Rekonstituované rodiny*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_461.pdf
- POLÁŠKOVÁ, Eva, 2009. *Plánovaná lesbická rodina. Klíčové aspekty přechodu k rodičovství*. Brno: Masarykova univerzita.
- SLOBODA, Zdeněk, 2016. *Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita*. Libčice nad Vltavou: Pasparta Publishing.
- SOKOLOVÁ, Věra, 2004. „A co děti? ...“ Gay a lesbické rodičovství: Homofobie a genderové stereotypy v české společnosti. In: FORMÁNKOVÁ, Lenka a RYTIŘOVÁ, Kristýna, eds. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, 81-96.
- SOKOLOVÁ, Věra, 2009. Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis*, 45(1), 1-31.
- SOKOLOVÁ, Věra, 2015. Duhový život pod rudou hvězdou: Státní přístup k homosexualitě a neheterosexuální životy v normalizačním Československu. In: HAVELKOVÁ, Hana a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, eds. *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti v letech 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 243-285.

TURČAN, Pavel, 2020. *Sexuologicko-gynekologická problematika lesbických žen*. Doktorská dizertační práce. Olomouc: Lékařská fakulta Univerzity Palackého a Fakultní nemocnice Olomouc. Dostupné z: https://theses.cz/id/I6eno6/Dizertace_PT_3.pdf

Zákon o registrovaném partnerství⁴³

Znění zákona platné k 17. 11. 2020

⁴³ Zdroj: Systém ASPI – stav k 17.11.2020 do částky 190/2020 Sb. a 24/2020 Sb.m.s. – RA1663. Zrušené části zákona byly vymazány, a to včetně nadpisů. Proto na sebe někde číslování hlav a paragrafů přímo nenavazuje.

115/2006 Sb.

ZÁKON

ze dne 26. ledna 2006

o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů

Změna: 261/2007 Sb., 362/2007 Sb.
Změna: 239/2008 Sb.
Změna: 41/2009 Sb.
Změna: 227/2009 Sb.
Změna: 281/2009 Sb., 427/2010 Sb.
Změna: 375/2011 Sb.
Změna: 142/2012 Sb.
Změna: 89/2012 Sb., 312/2013 Sb.
Změna: 234/2016 Sb.
Změna: 250/2016 Sb.

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

ČÁST PRVNÍ

REGISTROVANÉ PARTNERSTVÍ

HLAVA I

OBEČNÉ USTANOVENÍ

§ 1

(1) Registrované partnerství je trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem (dále jen "partnerství").

(2) Partnerem se v tomto zákoně rozumí osoba, která uzavřela partnerství.

HLAVA II

VZNIK PARTNERSTVÍ

§ 2

(1) Partnerství vzniká projevem vůle dvou osob stejného pohlaví činěným formou souhlasného svobodného a úplného prohlášení těchto osob o tom, že spolu vstupují do partnerství (dále jen "prohlášení").

(2) Osoby vstupující do partnerství činí prohlášení osobně před matričním úřadem¹⁾.

§ 3

(1) Prohlášení se činí před matrikářem²⁾ na základě otázky, položené osobám vstupujícím do partnerství, zda chtějí spolu vstoupit do partnerství.

(2) Dříve, než učiní prohlášení, osoby vstupující do partnerství výslovně uvedou, že jim nejsou známy okolnosti vylučující vstup do partnerství.

§ 4

(1) Do partnerství může vstoupit každý, komu to zákon nezakazuje.

(2) Podmínkou vstupu do partnerství je, aby alespoň jedna z osob vstupujících do partnerství byla státním občanem České republiky (dále jen "občan").

(3) Do partnerství nemohou vstoupit osoby navzájem příbuzné v linii přímé a sourozenci.

(4) Do partnerství nemůže vstoupit osoba, která

a) nedosáhla věku 18 let,

b) má omezenou svéprávnost v této oblasti, nebo

c) již dříve uzavřela manželství nebo která již dříve vstoupila do partnerství anebo do obdobného svazku osob stejného pohlaví v zahraničí, a její manželství nebo partnerství anebo obdobný svazek trvá.

HLAVA III

NEEXISTENCE A NEPLATNOST PARTNERSTVÍ

§ 5

Partnerství nevznikne, jestliže prohlášení trpělo podstatnou vadou, spočívající zejména v nedostatku svobodného a úplného projevu vůle, nebo pokud bylo prohlášení učiněno v omylu týkajícím se právního úkonu vzniku partnerství. Partnerství nevznikne ani tehdy, jestliže ani jedna z osob, které prohlášení učinily, nebyla v té době občanem nebo pokud bylo partnerství uzavřeno na základě nepravdivých údajů, které některá z osob vstupujících do partnerství úmyslně uvedla v dokladech požadovaných k prohlášení.

§ 6

(1) Vzniklo-li partnerství přes to, že vstupu do partnerství bránil zákonný zákaz, soud prohlásí partnerství za neplatné.

(2) O partnerství, které bylo prohlášeno za neplatné, se má za to, že nevzniklo.

§ 7

(1) Návrh, aby soud prohlásil, že partnerství nevzniklo nebo že je neplatné, může podat ten, kdo na věci prokáže právní zájem.

(2) To, že partnerství nevzniklo nebo že je neplatné, rozhodne soud i bez návrhu.

HLAVA IV

POVINNOSTI A PRÁVA PARTNERŮ

§ 8

(1) Partneri mají v partnerství stejné povinnosti a stejná práva.

(2) O záležitostech partnerského soužití rozhodují oba partneři společně; nedohodnou-li se v podstatných věcech, rozhodne na návrh některého z nich soud.

§ 9

(1) Partner je oprávněn zastupovat druhého partnera v jeho běžných záležitostech, zejména přijímat za něho běžná plnění, pokud zvláštní právní předpis nestanoví jinak.

(2) Jednání jednoho z partnerů při obstarávání běžných záležitostí partnerství zavazuje oba partnery společně a nerozdílně; to platí pro závazky vzniklé v době trvání partnerství, i v případě, že partnerství následně bylo prohlášeno za neplatné nebo zaniklo.

(3) Ustanovení odstavců 1 a 2 neplatí, jestliže jiné osobě bylo známo, že druhý partner účinky vyplývající z těchto odstavců proti ní výslovně vyloučil.

§ 10

Vyživovací povinnost mezi partnery

(1) Partneri mají vzájemnou vyživovací povinnost.

(2) Neplní-li jeden z partnerů tuto povinnost, určí soud na návrh některého z nich její rozsah, přičemž přihlédne k péči o společnou domácnost. Rozsah vyživovací povinnosti se stanoví tak, aby hmotná a kulturní úroveň obou partnerů byla zásadně stejná.

(3) Vyživovací povinnost mezi partnery předchází vyživovací povinnosti dětí.

§ 11

Vyživovací povinnost po zrušení partnerského soužití

(1) Pokud bylo partnerské soužití zrušeno, může bývalý partner, který není schopen se sám živit, žádat od bývalého partnera, aby mu přispíval na přiměřenou výživu podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Nedohodnou-li se, rozhodne soud o výživném na návrh některého z nich.

(2) Bývalému partnerovi, který se na trvalém rozvratu společného vztahu nepodílel a jemuž byla zrušením partnerského vztahu způsobena závažná újma, může soud přiznat proti druhému bývalému partnerovi až na dobu tří let od zrušení partnerského soužití výživné ve stejném rozsahu, v jakém by vznikla vyživovací povinnost v případě, že partnerské soužití by nebylo zrušeno.

(3) Vyživovací povinnost mezi bývalými partnery předchází vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům.

(4) Právo na výživné mezi bývalými partnery zaniká dnem

a) smrti povinného partnera nebo jeho prohlášením za mrtvého, anebo

b) kdy oprávněný bývalý partner uzavře manželství nebo nové partnerské soužití.

(5) Právo na výživné zanikne též dnem vyplacení jednorázové částky na základě písemné smlouvy mezi bývalými partnery.

§ 12

Společné ustanovení pro určení a splatnost výživného mezi partnery nebo bývalými partnery

(1) Při určení výživného přihlédne soud k odůvodněným potřebám oprávněného, jakož i k schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného. Při hodnocení schopností, možností a majetkových poměrů povinného zkoumá soud, zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti nebo majetkového prospěchu, popřípadě zda nepodstupuje nepřiměřená majetková rizika.

(2) Výživné nelze přiznat, jestliže by bylo v rozporu s dobrými mravy.

(3) Výživné se poskytuje v pravidelných opětuujících se částkách.

(4) Proti pohledávkám na výživné je započtení vzájemných pohledávek přípustné jen dohodou.

(5) Právo na výživné se nepromlčuje; lze je však přiznat výhradně ode dne zahájení soudního řízení. Práva na jednotlivá opětuující se plnění se však promlčují. O změně nebo zrušení rozhodnutí o výživném soud rozhodne pouze na návrh.

§ 13

(1) Existence partnerství není překážkou výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera vůči jeho dítěti ani překážkou svěření jeho dítěte do jeho výchovy. Partner, který je rodičem, je povinen zajistit vývoj dítěte a důsledně chránit jeho zájmy při použití přiměřených výchovných prostředků, tak aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a ohroženo jeho zdraví a tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.

(2) zrušen

(3) Pokud jeden z partnerů pečuje o dítě a oba partneři žijí ve společné domácnosti, podílí se na výchově dítěte i druhý partner; povinnosti týkající se ochrany vývoje a výchovy dítěte se vztahují i na tohoto partnera.

HLAVA V

ZÁNIK PARTNERSTVÍ

§ 14

Partnerství zaniká

a) smrtí jednoho z partnerů nebo prohlášením jednoho partnera za mrtvého,

b) zrušením rozhodnutím soudu.

§ 15

(1) Partnerství zaniká dnem smrti partnera. Byl-li partner prohlášen za mrtvého, zaniká partnerství dnem, kdy rozhodnutí o prohlášení za mrtvého nabylo právní moci.

(2) Jestliže bylo prohlášení za mrtvého zrušeno, protože se zjistilo, že ten, kdo byl prohlášen za mrtvého, žije, má se za to, že jeho partnerství nepřetržitě trvalo; pokud ale jeho partner mezitím uzavřel nové partnerství nebo manželství, dřívější partnerství se neobnoví.

§ 16

Soud rozhodne o zrušení partnerství na návrh jednoho z partnerů, prokáže-li žalobce, že partnerský vztah již fakticky netrvá.

§ 17

Jestliže se k návrhu na zrušení partnerství druhý partner připojí, soud nezkoumá, zda partnerský vztah již fakticky netrvá, a rozhodne o zrušení partnerství.

HLAVA VI

ČÁST TŘETÍ

Změna trestního řádu

§ 42

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění zákona č. 57/1965 Sb., zákona č. 58/1969 Sb., zákona č. 149/1969 Sb., zákona č. 48/1973 Sb., zákona č. 29/1978 Sb., zákona č. 43/1980 Sb., zákona č. 159/1989 Sb., zákona č. 178/1990 Sb., zákona č. 303/1990 Sb., zákona č. 558/1991 Sb., zákona č. 25/1993 Sb., zákona č. 115/1993 Sb., zákona č. 292/1993 Sb., zákona č. 154/1994 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 214/1994 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 8/1995 Sb., zákona č. 152/1995 Sb., zákona č. 150/1997 Sb., zákona č. 209/1997 Sb., zákona č. 148/1998 Sb., zákona č. 166/1998 Sb., zákona č. 191/1999 Sb., zákona č. 29/2000 Sb., zákona č. 30/2000 Sb., zákona č. 227/2000 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 77/2001 Sb., zákona č. 144/2001 Sb., zákona č. 265/2001 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 424/2001 Sb., zákona č. 200/2002 Sb., zákona č. 226/2002 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 218/2003 Sb., zákona č. 279/2003 Sb., zákona č. 237/2004 Sb., zákona č. 257/2004 Sb., zákona č. 283/2004 Sb., zákona č. 539/2004 Sb., zákona č. 587/2004 Sb. a nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 45/2005 Sb., se mění takto:

1. V § 37 odst. 1 se za slovo "manžel" vkládá slovo " , partner".
2. V § 100 odst. 1 se za slovo "manžel" vkládá slovo " , partner".
3. V § 100 odst. 2 se za slovo "manželu" vkládá slovo " , partneru".
4. V § 163 odst. 1 se za slovo "manželem" vkládá slovo " , partnerem".
5. V § 247 odst. 2 se ve větě první za slovo "manžel" vkládá slovo " , partner".

ČÁST PÁTÁ

Změna občanského soudního řádu

§ 44

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění zákona č. 36/1967 Sb., zákona č. 158/1969 Sb., zákona č. 49/1973 Sb., zákona č. 20/1975 Sb., zákona č. 133/1982 Sb., zákona č. 180/1990 Sb., zákona č. 328/1991 Sb., zákona č. 519/1991 Sb., zákona č. 263/1992 Sb., zákona č. 24/1993 Sb., zákona č. 171/1993 Sb., zákona č. 117/1994 Sb., zákona č. 152/1994 Sb., zákona č. 216/1994 Sb., zákona č. 84/1995 Sb., zákona č. 118/1995 Sb., zákona č. 160/1995 Sb., zákona č. 238/1995 Sb., zákona č. 247/1995 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 31/1996 Sb., zákona č. 142/1996 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 269/1996 Sb., zákona č. 202/1997 Sb., zákona č. 227/1997 Sb., zákona č. 15/1998 Sb., zákona č. 91/1998

Sb., zákona č. 165/1998 Sb., zákona č. 326/1999 Sb., zákona č. 360/1999 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 2/2000 Sb., zákona č. 27/2000 Sb., zákona č. 30/2000 Sb., zákona č. 46/2000 Sb., zákona č. 105/2000 Sb., zákona č. 130/2000 Sb., zákona č. 155/2000 Sb., zákona č. 204/2000 Sb., zákona č. 220/2000 Sb., zákona č. 227/2000 Sb., zákona č. 367/2000 Sb., zákona č. 370/2000 Sb., zákona č. 120/2001 Sb., zákona č. 137/2001 Sb., zákona č. 231/2001 Sb., zákona č. 271/2001 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 276/2001 Sb., zákona č. 317/2001 Sb., zákona č. 451/2001 Sb., zákona č. 491/2001 Sb., zákona č. 501/2001 Sb., zákona č. 151/2002 Sb., zákona č. 202/2002 Sb., zákona č. 226/2002 Sb., zákona č. 309/2002 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 476/2002 Sb., zákona č. 88/2003 Sb., zákona č. 120/2004 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 153/2004 Sb., zákona č. 237/2004 Sb., zákona č. 257/2004 Sb., zákona č. 340/2004 Sb., zákona č. 436/2004 Sb., zákona č. 501/2004 Sb., zákona č. 554/2004 Sb., zákona č. 555/2004 Sb., zákona č. 628/2004 Sb., zákona č. 59/2005 Sb., zákona č. 170/2005 Sb., zákona č. 205/2005 Sb., zákona č. 216/2005 Sb., zákona č. 342/2005 Sb., zákona č. 377/2005 Sb., zákona č. 383/2005 Sb. a zákona č. 413/2005 Sb., se mění takto:

1. V § 80 písm a) se za slova "je či není" vkládají slova "o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci registrovaného partnerství^{33c)} (dále jen "partnerství"),".

Poznámka pod čarou č. 33c zní:

"33c) Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

2. V § 96 se na konci odstavce 4 doplňují slova "anebo o zpětvzetí návrhu na zrušení, neplatnost nebo neexistenci partnerství".

3. V § 107 odst. 5 větě druhé se za slovo "pokračovalo" vkládají slova " , řízení též zastaví, zemře-li partner před pravomocným skončením řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství".

4. V § 131 se na konci odstavce 1 doplňují slova "nebo v řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství".

5. V § 144 větě první se za slovo "není" vkládají slova " , anebo o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství".

6. V § 204 odst. 3 se za slova "nebo že není" vkládají slova " , anebo kterým bylo vysloveno zrušení, neplatnost nebo neexistence partnerství".

7. V § 222 se na konci odstavce 1 doplňují slova " , a u rozsudku, kterým bylo vysloveno zrušení, neplatnost nebo neexistence partnerství".

8. V § 222a se na konci odstavce 3 doplňují slova " , anebo o zpětvzetí návrhu na zrušení, neplatnost nebo neexistenci partnerství".

9. V § 230 odst. 1 se na konci písmena a) doplňují slova " , a proti rozsudkům, kterými bylo vysloveno zrušení, neplatnost nebo neexistence partnerství".

ČÁST OSMÁ

Změna zákona o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění

§ 47

Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, ve znění zákona č. 99/1972 Sb., zákona č. 73/1982 Sb., zákona č. 57/1984 Sb., zákona č. 109/1984 Sb., zákona č. 51/1987 Sb., zákona č. 103/1988 Sb., zákona č. 180/1990 Sb., zákona č. 306/1991 Sb., zákona č. 582/1991 Sb., zákona č. 37/1993 Sb., zákona č. 266/1993 Sb., zákona č. 308/1993 Sb., zákona č. 182/1994 Sb., zákona č. 241/1994 Sb., zákona č. 118/1995 Sb., zákona č. 113/1997 Sb., zákona č. 61/1999 Sb., zákona č. 238/2000 Sb., zákona č. 258/2000 Sb., zákona č. 362/2003 Sb., zákona č. 421/2003 Sb., zákona č. 169/2005 Sb. a zákona č. 362/2005 Sb., se mění takto:

1. V § 10 odst. 2 se za slova "nežije-li s druhem" vkládají slova "nebo v registrovaném partnerství⁵⁾".

Poznámka pod čarou č. 5 zní:

"5) Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

2. V § 12a odst. 1 se za slova "nežije s družkou" vkládají slova "nebo v registrovaném partnerství⁵⁾".

ČÁST JEDENÁCTÁ

Změna zákona o soudních poplatcích

§ 50

Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění zákona č. 271/1992 Sb., zákona č. 273/1994 Sb., zákona č. 36/1995 Sb., zákona č. 118/1995 Sb., zákona č. 160/1995 Sb., zákona č. 151/1997 Sb., zákona č. 209/1997 Sb., zákona č. 227/1997 Sb., zákona č. 103/2000 Sb., zákona č. 155/2000 Sb., zákona č. 241/2000 Sb., zákona č. 255/2000 Sb., zákona č. 451/2001 Sb., zákona č. 151/2002 Sb., zákona č. 309/2002 Sb., zákona č. 192/2003 Sb., zákona č. 555/2004 Sb., zákona č. 628/2004 Sb. a zákona č. 357/2005 Sb., se mění takto:

1. V § 2 se na konci odstavce 3 doplňuje věta "Tuto povinnost nemá žalovaný též v řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci registrovaného partnerství²⁾ (dále jen "partnerství").".

Poznámka pod čarou č. 2 zní:

"2) Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

2. V § 10 se na konci odstavce 6 doplňují věty "Bylo-li řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství zastaveno nebo byl-li vzat návrh na zahájení řízení zpět nejpozději před vydáním rozhodnutí soudem prvního stupně, vrátí soud z účtu soudu zaplacený poplatek v plné výši. Byl-li návrh na zahájení řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství vzat zpět po vydání rozhodnutí soudu, které nenabýlo právní moci, aniž bylo podáno odvolání, vrátí soud z účtu soudu polovinu poplatku."

3. V příloze k zákonu č. 549/1991 Sb., Sazebník poplatků, se v položce 2 v bodu 6 za slova "o rozvod manželství nebo" vkládají slova "za návrh na zahájení řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství anebo".

ČÁST TŘINÁCTÁ

Změna zákona o státní sociální podpoře

§ 52

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění zákona č. 137/1996 Sb., zákona č. 132/1997 Sb., zákona č. 242/1997 Sb., zákona č. 91/1998 Sb., zákona č. 158/1998 Sb., zákona č. 360/1999 Sb., zákona č. 118/2000 Sb., zákona č. 132/2000 Sb., zákona č. 155/2000 Sb., zákona č. 492/2000 Sb., zákona č. 271/2001 Sb., zákona č. 151/2002 Sb., zákona č. 309/2002 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 125/2003 Sb., zákona č. 362/2003 Sb., zákona č. 424/2003 Sb., zákona č. 453/2003 Sb., zákona č. 53/2004 Sb., zákona č. 237/2004 Sb., zákona č. 315/2004 Sb., zákona č. 436/2004 Sb., zákona č. 562/2004 Sb., zákona č. 124/2005 Sb., zákona č. 168/2005 Sb., zákona č. 204/2005 Sb., zákona č. 218/2005 Sb. a zákona č. 377/2005 Sb., se mění takto:

1. V § 7 odst. 2 písm. b) se za slovo "manžel" vkládá slovo " , partner^{31a)}".

Poznámka pod čarou č. 31a zní:

"31a) Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

2. V § 7 odst. 2 písm. c) se za slovo "manželé" vkládá slovo " , partneři^{31a)}".

3. V § 7 odst. 3 se na konci písmene c) doplňují slova "partneři žijící v registrovaném partnerství".

4. V § 7 se na konci odstavce 8 doplňuje věta "Za osamělého rodiče se nepovažuje rodič, který žije v registrovaném partnerství^{31a)}".

ČÁST ČTRNÁCTÁ

Změna zákona o občanských průkazech

§ 53

Zákon č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění zákona č. 491/2001 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 53/2004 Sb. a zákona č. 559/2004 Sb., se mění takto:

1. V § 3 odst. 2 písm. a) se za slova "rodinný stav" vkládají slova "nebo registrované partnerství^{3a)} (dále jen "partnerství")".

Poznámka pod čarou č. 3a zní:

"3a) § 36 zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

2. V § 3 odst. 4 se na konci textu písmene b) doplňuje slovo ", partnera^{3a)}".

3. V § 5 odst. 2 se na konci textu písmene e) doplňují slova ", nebo doklad o partnerství, jde-li o občana, který žije nebo žil v partnerství".

4. V 6 odst. 5 se na konci textu písmene d) doplňují slova ", nebo doklad o partnerství, jde-li o občana, který žije nebo žil v partnerství".

5. V § 17 odst. 3 písm. m) se za slovo "manžela" vkládá slovo ", partnera^{3a)}".

ČÁST PATNÁCTÁ

Změna zákona o evidenci obyvatel a rodných číslech

§ 54

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), ve znění zákona č. 2/2002 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 53/2004 Sb. a zákona č. 501/2004 Sb., se mění takto:

1. V § 3 odst. 2 písmeno b) zní:

"b) místem uzavření manželství nebo registrovaného partnerství (dále jen "partnerství") obec nebo vojenský újezd, v hlavním městě Praze obvod Praha 1 až 10^{5b)}, na jehož území došlo k uzavření manželství nebo partnerství obyvatele,".

2. V § 3 odst. 3 písm. l) se za slovo "manželství" vkládají slova "nebo partnerství".

3. V § 3 odst. 3 písm. m) se za slovo "manžela" vkládají slova "nebo partnera" a za slovo "manželem" se vkládají slova "nebo partnerem".

4. V § 3 odst. 4 písm. l) se za slovo "manželství" vkládají slova "nebo partnerství".

5. V § 3 odst. 4 písm. m) se za slovo "manžela" vkládají slova "nebo partnera" a za slovo "manžel" se vkládají slova "nebo partner".

6. V § 6a písm. a) bodu 4 se za slovo "manželství" vkládají slova "nebo partnerství", za slovo "manžela" se vkládají slova "nebo partnera" a za slovo "neplatné" se vkládají slova "nebo datum zániku partnerství".

7. V § 6a se na konci písmene b) tečka nahrazuje čárkou a doplňuje se písmeno c), které zní:

"c) matriční úřad, před kterým se uzavírá partnerství, z knihy partnerství, kterou vede, v rozsahu

1. datum a místo prohlášení o vstupu do partnerství,
2. jméno a příjmení, popřípadě rodné příjmení,
3. rodné číslo nebo datum narození a místo narození,
4. rodné číslo otce a matky nebo datum narození,
5. datum zániku partnerství."

8. V § 7 se na konci písmene e) tečka nahrazuje středníkem a doplňuje se písmeno f), které zní:

- "f) matriční úřad, před kterým se uzavírá partnerství, z knihy partnerství, kterou vede, v rozsahu
1. datum a místo prohlášení o vstupu do partnerství,
 2. jméno a příjmení, popřípadě rodné příjmení,
 3. rodné číslo nebo datum narození a místo narození,
 4. rodné číslo otce a matky nebo datum narození,
 5. datum zániku partnerství."

ČÁST ŠESTNÁCTÁ

Změna zákona o matrikách, jménu a příjmení

§ 55

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 578/2002 Sb., zákona č. 165/2004 Sb., zákona č. 422/2004 Sb. a zákona č. 499/2004 Sb., se mění takto:

1. V § 1 odst. 1 se za slova "uzavření manželství" vkládají slova ", registrace partnerství".
2. V § 1 odst. 2 se na konci písmene b) slovo "a" zrušuje a vkládá se nové písmeno c), které zní:
"c) matriku registrovaného partnerství, pro kterou se vede kniha registrovaného partnerství, a".
Dosavadní písmeno c) se označuje jako písmeno d).
3. V § 1 odst. 3 se za slovo "manželství" vkládají slova ", registrovaného partnerství".
4. V § 1 odst. 4 se za slovo "manželství" vkládají slova ", registrovaného partnerství".
5. V § 21 odst. 1 se na konci textu písmene c) doplňuje slovo ", partnera^{8a)}".

Poznámka pod čarou č. 8a zní:

"8a) Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

6. V § 31 se na konci textu písmene e) doplňuje slovo ", partnera^{8a)}".
7. V § 33 odst. 1 písmeno e) zní:
"e) pravomocný rozsudek o rozvodu předchozího manželství, nebo úmrtní list zemřelého manžela, popřípadě úředně ověřený výpis z knihy registrovaného partnerství o tom, že partnerství^{8a)} bylo zrušeno rozhodnutím soudu, nebo úmrtní list zemřelého partnera^{8a)}".
8. V § 35 odst. 1 se za písmeno g) vkládá nové písmeno h), které zní:
"h) úředně ověřený výpis z knihy registrovaného partnerství o tom, že partnerství^{8a)} bylo zrušeno rozhodnutím soudu, anebo úmrtní list zemřelého partnera^{8a)}, jde-li o cizince, který žil v partnerství^{8a)}".

Dosavadní písmeno h) se označuje jako písmeno i).

9. V § 46 odst. 2 písmeno f) zní:
"f) pravomocný rozsudek o rozvodu předchozího manželství, nebo úmrtní list zemřelého manžela, popřípadě úředně ověřený výpis z knihy registrovaného partnerství o tom, že partnerství^{8a)} bylo zrušeno rozhodnutím soudu, nebo úmrtní list zemřelého partnera^{8a)}".
10. V § 75 písm. a) se za slovo "manželství" vkládá slovo ", partnerství^{8a)}".
11. V § 76 odst. 1 se na konci písmene a) doplňují slova "popřípadě doklad o uzavřeném partnerství^{8a)}",
12. V § 76 odst. 1 se za písmeno b) vkládá nové písmeno c), které zní:
"c) jde-li o osoby, jejichž partnerství^{8a)} zaniklo, úředně ověřený výpis z knihy registrovaného partnerství o tom, že partnerství^{8a)} bylo zrušeno rozhodnutím soudu, anebo úmrtní list zemřelého partnera^{8a)}".

Dosavadní písmena c) až f) se označují jako písmena d) až g).

ČÁST OSMNÁCTÁ

Změna živnostenského zákona

§ 57

Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění zákona č. 231/1992 Sb., zákona č. 591/1992 Sb., zákona č. 600/1992 Sb., zákona č. 273/1993 Sb., zákona č. 303/1993 Sb., zákona č. 38/1994 Sb., zákona č. 42/1994 Sb., zákona č. 136/1994 Sb., zákona č. 200/1994 Sb., zákona č. 237/1995 Sb., zákona č. 286/1995 Sb., zákona č. 94/1996 Sb., zákona č. 95/1996 Sb., zákona č. 147/1996 Sb., zákona č. 19/1997 Sb., zákona č. 49/1997 Sb., zákona č. 61/1997 Sb., zákona č. 79/1997 Sb., zákona č. 217/1997 Sb., zákona č. 280/1997 Sb., zákona č. 15/1998 Sb., zákona č. 83/1998 Sb., zákona č. 157/1998 Sb., zákona č. 167/1998 Sb., zákona č. 159/1999 Sb., zákona č. 356/1999 Sb., zákona č. 358/1999 Sb., zákona č. 360/1999 Sb., zákona č. 363/1999 Sb., zákona č. 27/2000 Sb., zákona č. 29/2000 Sb., zákona č. 121/2000 Sb., zákona č. 122/2000 Sb., zákona č. 123/2000 Sb., zákona č. 124/2000 Sb., zákona č. 149/2000 Sb., zákona č. 151/2000 Sb., zákona č. 158/2000 Sb., zákona č. 247/2000 Sb., zákona č. 249/2000 Sb., zákona č. 258/2000 Sb., zákona č. 309/2000 Sb., zákona č. 362/2000 Sb., zákona č. 409/2000 Sb., zákona č. 458/2000 Sb., zákona č. 61/2001 Sb., zákona č. 100/2001 Sb., zákona č. 120/2001 Sb., zákona č. 164/2001 Sb., zákona č. 256/2001 Sb., zákona č. 274/2001 Sb., zákona č. 477/2001 Sb., zákona č. 478/2001 Sb., zákona č. 501/2001 Sb., zákona č. 86/2002 Sb., zákona č. 119/2002 Sb., zákona č. 174/2002 Sb., zákona č. 281/2002 Sb., zákona č. 308/2002 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 476/2002 Sb., zákona č. 88/2003 Sb., zákona č. 130/2003 Sb., zákona č. 162/2003 Sb., zákona č. 224/2003 Sb., zákona č. 228/2003 Sb., zákona č. 274/2003 Sb., zákona č. 354/2003 Sb., zákona č. 438/2003 Sb., zákona č. 38/2004 Sb., zákona č. 119/2004 Sb., zákona č. 167/2004 Sb., zákona č. 257/2004 Sb., zákona č. 326/2004 Sb., zákona č. 499/2004 Sb., zákona č. 695/2004 Sb., zákona č. 58/2005 Sb., zákona č. 95/2005 Sb., zákona č. 127/2005 Sb., zákona č. 215/2005 Sb., zákona č. 253/2005 Sb., zákona č. 358/2005 Sb. a zákona č. 428/2005 Sb., se mění takto:

1. V § 11 odst. 1 se za slova "manželku podnikatele" vkládají slova "anebo jeho partnera^{28a)}".

Poznámka pod čarou č. 28a zní:

"28a) Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů."

Dosavadní poznámka pod čarou č. 28a se označuje jako poznámka pod čarou č. 28b, a to včetně odkazu na poznámku pod čarou.

2. V § 13 odst. 1 písm. b) a c) se za slovo "manžel" vkládají slova "nebo partner^{28a)}".

ČÁST DEVATENÁCTÁ

Změna zákona o zaměstnanosti

§ 58

V § 5 písm. c) bodu 5 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, se za slovo "manžela" doplňují slova "nebo registrovaného partnera".

ČÁST DVACÁTÁ

ÚČINNOST

§ 59

Tento zákon nabývá účinnosti prvním dnem třetího kalendářního měsíce následujícího po dni jeho vyhlášení.

Zaorálek v. r.

Paroubek v. r.

1) § 2 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění zákona č. 320/2002 Sb.

2) § 9 zákona č. 301/2000 Sb., ve znění zákona č. 320/2002 Sb.

3) § 92 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění zákona č. 231/2002 Sb.

4) § 20 zákona č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky, ve znění zákona č. 194/1999 Sb., zákona č. 320/2002 Sb. a zákona č. 357/2003 Sb.

5) Zákon č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech a o změně některých zákonů (zákon o evidenci obyvatel), ve znění pozdějších předpisů.

6) Čl. 24 směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/38/ES ze dne 29. dubna 2004 o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států.

7) Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících.

Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů.

8) § 86 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění zákona č. 110/1988 Sb., zákona č. 118/1990 Sb. a zákona č. 360/1999 Sb.

9) § 52 zákona č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním.

10) § 55 zákona č. 301/2000 Sb.

Výtahy z oponentských posudků

Mgr. Jiří Procházka

Vzhledem k charakteru a cíli studie byl dostatečný počet rodin a rodičů zahrnutých do studie. Omezení výsledků může plynout ze samovýběru komunikačních partnerek a partnerů (byť i z toho lze odvodit určité trendy v oblasti rodičovství a rodin gayů a leseb – více žen/matek a více VŠ rodičů ve studii) či možnosti určité sebezprezentace dané např. znalostí obsahu studie. Vhodná tedy byla snaha jednak o diverzitu typů rodin a doplnění dat o pozorování, rozhovor s expertkou a dalšími studii zahrnující např. zkušenosti pracovníků OSPOD. Chybí možná reflexe situace ohledně rodin s dětmi adoptovanými v zahraničí, kdy rodičovství takovýchto stejnopohlavních párů je v ČR uznáváno soudy ad hoc. Další možná data, jdoucí v tuto chvíli nad rámec dané studie, ale jinak doplňující diverzitu homoparentálních rodin, mohou počítat také s homoparentálními rodinami v souvislosti s transgender identitou rodičů.

Závěry jsou zasazeny do kontextu a zachycují trendy ohledně rodin a rodičovství gayů a leseb a jejich dětí. Závěry např. reflektují, že u dospívajících dětí, se kterými proběhly rozhovory, jde více o kontext „rozpadu“ jejich rodin a věci s tím související než samotnou homoparentalitu. Závěry také počítají s možnými normativitami a stereotypy, které rodiče ve studii prezentují.

Studie pomáhá identifikovat síly a zdroje, potřeby, místa ohrožení a potřebnou podporu homoparentálních rodin. Výsledky jsou podstatné pro pomáhající profese, sociální práci, nebo jako podklad pro vytváření rodinné politiky na krajských úrovních. Odkazuje konkrétně i na vhodná legislativní opatření ošetřující takové rodiny a rodičovství a potřebná opatření, včetně kontextu opatření v rámci EU.

Mgr. Zdeněk Sloboda

Zvolená metodologie, velikost vzorku, způsob realizace i kvalita rozhovorů jsou pro tento typ výzkumu vhodné i žádoucí. Metodika je velkou předností této studie. Dílčí poznámky jsem uvedl do komentářů do textu (který přikládám k tomuto recenznímu posudku).

Kvalita dat je vysoká, autorce se podařilo sebrat velké množství rozsáhlých rozhovorů. Z citací je patrné, že se ptala dobře a na relevantní aspekty. Co vidím jako problém jsou někdy až příliš dlouhé citace, které jsou náročné na čtení.

Doporučil bych aktualizaci kapitoly 7 tak, aby odrážela situaci v roce 2020, jelikož naši bezprostřední sousedi (Německo a Rakousko) mají nyní manželství i s rodičovskými právy. Aktualizaci je možné udělat pomocí informací z analýzy Burešové.

Jsem rád, že se tématu homoparentality věnujeme v Česku i díky této studii kontinuálně už více než 10 let. To nás činí specifickými v kontextu post-socialistických zemí. Oceňuji, že se do tohoto tématu pustila instituce státní správy, patřící pod MPSV. Z tohoto pohledu je možné předpokládat větší dopad této studie, např. do sociální práce a sociální politiky, pro obeznámení odbornější veřejnosti z oblastí rodiny a výchovy. Poznatky z výzkumu vhodně doplňují a rozšiřují již existující v Česku dostupná data.